

REGÉNYIRODALMUNK NŐÍRÓI

IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNY

ÍRTA:
BOROSS ISTVÁN DR.

KIADJA:
A GYÓNI GÉZA IRODALMI TÁRSASÁG
BUDAPEST.

CORVINA RT. NYOMDA MEZŐTÚR. - TELEFON 49.

I. Előzmények.

Nőíróink szereplése a regényirodalom. terén majdnem kizárólag az újabb idők eseménykörébe utalja a kutatót, sőt maguknak a nőíróknak felbukkanása irodalmunkban olyan könnyen áttekinthető a múlt. század második feléig, hogy nyugodtan kitérhetünk rájuk a fejlődés vonalának felrajzolása céljából.

A tulajdonképpeni nőirodalom nálunk a XIX. szd. 60-as éveitől kezdődik, amikor az eladdig kizárólag művelt líra mellett megszólal a próza is. Érdekes, hogy eposz-író nő egyetlen egy sincs, talán mert az eposz, mint műfaj, elvirult már akkor, amidőn az emancipáció batása alatt a nők nagyobb tért bódítottak irodalmunkban, sőt a komoly drámának és a filozófiának sincs figyelemreméltó női munkása mindmáig. A tudományos irodalom is terra incognita volt nőíróink számára 1876-ig.-

A Walther iskola-mester társaságában utazó Gellért püspök írásaiban említett cselédlány, aki kézimunka mellett dalokat énekelt, a Beöthy Zsolttól is megörökített kódexamásoló Ráskai Lea, majd Sövénybázi Márta és Soror Katalin neve az ókori irodalom összes nőszerelőit felöleli.

Az első magyar nő, kinek munkája nyomdafestéket látott, *Lorántffy* Zsuzsanna fejedelemasszony, vallásos író volt.--

Az a nőírónk pedig, aki elsőnek, de már teljes joggal viseli a lírikus nevet, gr. Pekry Lőrincné, br. *Petrőczy Kata*

- Ekkor fedezte fel *Torma* Zsófia a Marosvölgy gazdag praehistorikus leletét s egész muzeumot gyűjtött össze belőle. 1879-ben *értekezik* róla az *Erdélyi múzeumban* (V—VIII. füzet). Később több archeológiai értekezést írt bazai és külföldi szaklapokba.

-- 1641. Gyulafahérvár: „Mózes és a próféták .. . győzhetetlen bizonyágtétele ...”

Szidónia (1654—1708), a XVII. szd. legtehetségesebb költője. Vallási elégiáknak is nevezhetjük költeményeit. Szimbolikus természeti képeiben saját lelkének vívódásait tárja olvasói elé.

Gr. *Bethlen* Kaéa naplószerű önéletrajzát és több jelentkezően író nő figyelmén kívül hagyva, a XVIII. században találkozunk *Molnár* Borbálával (1760—1825), kinek korabeli népszerűsége mi sem bizonyítja jobban, miné hogy munkái nagy példányszámban forogtak közkezen akkor, amidőn Csokonai hasztalan keresett Maecenást remekművei kiadására. Verses levelein kívül prózával kísérletezett.

Másik nőíró ebben a században *Fábián* Juliánna (1765—1810), akinek házában pillantotta meg Csokonai Vajda Julianáné. Egyéb érdeméről ma már alig emlékezhetünk.

A XIX. szd. elején Pálóczi Horváth Ádám, a nőemancipáció első lelkes agitátora, egész rímelő gárdának állott a fókuszában (Göcseji Helikon 1814). Tagjai voltak: Farkasné *Dóczy* Terézia, *Tubaly* Róza és Erzsébet, valamint *Kazinczy* Klára, Pálóczi neveit lánya, majd harmadik felesége. Halvány fényű kis bolygók.

Nagyobb jelentőségre emelkedett e korban a „magyar Sappó”, *Duhai Takács* Judit, vagy Malvina (1795—1836) a Hébe, Aurora, Aspasia, Erdélyi Múzeum, Hasznos mulatságok és más folyóiratok munkáéarsa, e ritka szépségű és erős tehetségű nő.

Érdekes egyéniség és eredeti tehetség volt *Újfalvy* Krisztina (1761—1818). Megemlébező még *Vályi* Klára, Szemere Pálné, Szemere Krisztina (Képlaki Vilma) neve. *Szendrey* Júliával (1828—1856) emelkedtek írónk általános irodalmi nívóra, a feleségek feleségével, *Petőfi* nevével.

Sokat ígérő jelenség volé Szász Károlyné *Szász* Polyxena, vagy *Idana*, kinek emlékét férje is megörökítette néhány remek költeményében. A nagy irodalmi műveltségű *Ferenczy* Terézé (1830—1853) Lisznyay Kálmán ismeretsége ösztönzött írásra. Vachott Sándorné *Csapó* Mária volé az első nőregényíró. Ború és derű c. regénye 1853-ban jelent meg. Bulyovszky

* Lexikonszerű pontossággal felsorolja őket *Fáylné Hentaller* Mariska: A magyar írónőkről c. munkája Bp. 1889.

Gyuláné *Szilágyi* Lilla Norvégiai utazásaiban folklorisztikai megfigyeléseket gyűjtött s leúsznál több színművet fordított és dolgozott át.

Jósika Julia (br. Podmaniczky Julia) szintén regényíró, Családi élet c. 2 kötetes műve korának egyik kedves könyve.

A 40-es években megindult szellemi mozgalom, mely az irodalmat is régi nemesi, tehát osztályhoz kötött voltából minden réteget magához ölelővé változtatta, sok jóhatása között a 60-as évek elején egész kis nőirodalmat is teremtett. E kör egyik tagja *Emilia*, Szegfy Morné, az első divatlap (Családi Kör) megteremtője, az első női szerkesztő hazánkban. Kora legmértányoltabb lírikusa Tóth Kálmánné *Majthényi* Flóra. Különböző eredményt értek el, de egyforma nagy buzgalommal dolgoztak: *Kisfaludy* Atala, *Hajnalka* (Rózsaághy Antalné), *Izidora* (gr. Bethlen Miklósné), *Tarnóczy* Malvina (gr. O' Donnel Henrikné) az első drámaíró. Még sok névről meg lehetne emlékezni, de különös értéket nem ad egyik sem. A kor általános eszméivel, a szenvedő és elnyomott belyezetéből kivágyakozó nő örök problémáival foglalkoznak. Erzékeny költői kedély legtöbbször, nem igazi költő, a fájdalom, öröm, szerelem és csalódás ösztönzi őket szentimentális strófákra. Komolyan nem veszik még őket, csak meghallgatják, mint különösségeket.

A líra és a regény, illetve a novella az a műfaj, melyen keresztül a női lélek kisugározta a benne régóta lappangó érzelmeket, ez a két műfaj az, amiben ma már majdnem egyenlő értéket tud adni sokszor mehökkentő őszinte» ségével, fojtott érzékiségével és színes nyelvének bőbeszédűségével, megannyi női vonásokkal. Ezek a nők lelki világnak a legapróbb részletekig való feltárásával gazdagították regényirodalmunk egyhangú szólását, mely a nőt eddig csak a birtokló, vagy a szerelmes férfi elvakult szeméinek ködös képein át láttatta.*

* Mint *Fáy* András Steinacker G. „Tapasztalatok és intések a nőnevelés mezején” c. művéhez írott előszavában mondja:

„Mi férfiak legtöbbszörre úgy tekintjük a nőnemei, mint a világi élet anyagi kötelességeinek, a családi terheknek, a ház gondjainak helyhez — viszonyokhoz tapadt kezelőit, vagy úgy, mint a bábjátékát nemünknek, mulatozása és bókolása tárgyát, míg kecsében tart, s elvetése áldozatját, ha elhullottak azok; mint oly lényeket, kiknek minden feladatjuk lepkeként lengni végig az életen, s akikre annak ösvényein valami komoly és fontos hivatás alig vár. Amazok ázsiai kényurasággal tekintik a nőnemet, ezek francia udvariassággal, s mindegyik nézeteihez alkalmazván nőnevelését, lényegesen téved abban.”

E későn meginduló fejlődés oka nemcsak a nők speciális helyzetéből adódik, de politikai okok is magyarázzák elmaradottságukat. A 3 milliós Norvégia pl. három olyan óriást adott a világnak, mint a drámaíró *Ibsen* és *Björnson* (1903-ban Nobel-díjat nyert), valamint a szintén Nobel-díjas regényíró *Sigrid Undsed* a kritikus *Brandest* nem is említve s ezek közül is Undsed már a nők táborából került ki, mert 1898-ban az általános — 1913-ban a nőkre is kiterjeszkedő — választói jog megadta a lehetőséget a nők nagyarányú politikai és lelki fejlődésének is. Ez magyarázza, hogy a kisded Norvégia annyira előtte jár a számbeli túlsúlyban levő Magyarország nőíróinak. Más volt a miljő, a levegő, a lehetőség . . .

II. Nőíróink a háború előtt.

1. Célkitűzések, próbálkozások, emancipációs törekvések.

A magyar regényé a múlt század elejéig még a dráma mögött is másodrangú szerepre kárhóztatták a speciális magyar körülmények. Itt azonban a politikai okok mellett már nemcsak az olvasókedv és olvasótábor hiánya *hatott* döntően, hanem a műfaj formai nehézsége is.

A regény zárt világba vezet bennünket, ahol az emberek, a bútorok régi ismerőseinknek rémlenek s lapról-lapra érezzük az élet és idő lassú múlását. A novella ellenben nyitott ajtóknál pereg le gyorsan. Nem az egész életet mutatja, csak egyetlen ragyogó részletét annak, egy élesen megvilágított felületét. A novella, mely valaha a hőskötemény roncsaiból jött létre, a hétköznapi költeménye.*

A novella termőfaja már erős virágzásba borult irodai» munkában, mikor a regény még a fogamzás és csírázás kezdeti korszakában küszködött a magyar lelkek kemény talajával.

A regény tudniillik olyan könnyen olvasható magába művészetlen: gondolati, oktató elemeket, hogy keverési arányát néha ugyanaz az író is műről-műre külön kénytelen megállapítani.** A magyar írók erős forma ösztöne is sokat birkózott ezzel a műfajjal, mely a kihalt eposz törzséből kisarjadtt másodvirágzás. Örökségül szívta magába annak!eg-jellemzőbb sajátágát: a minél sokoldalúbb világképre való törekvést. Ez a csodás elem azonban korok múltán eposzi machina-vá változott a költők kezében, melynek segítségével a reális világból kiragadták olvasóikat egy transcendens világba

* Kosztolányi Dezső: Nyugat (1933).

** Juhász Géza: Bevezetés az új magyar irodalomban (1900—1928).

annak korlátlan lehetőségeit csillogtatva meg a misztikumra mindig hajló emberiség előtt.

A regény azonban nem rendelkezel ilyen varázspálcával, a való *élet* szűk körére korlátozva az anyagiság kínai falába ütköző ember analizését tűzte ki elérendő célul.

A magyarságod léiében fenyegető évszázados veszedelem következménye volt. aztán regényíróinknak az a törekvése, hogy a cselekményt a nemzeti eszme, nemzeti gondolat magasztos légkörébe vonják be. A jószándékú Dugonics András (Etelka), az úttörő Gaál József (Szirmay Ilona), Vajda Péter (Tárcsai Bende) és Fáy András (Bélteky ház), majd pedig Jósika, Eötvös, Kemény és Jókai írásművészete a maga eposzi arányaival mind ezt a kollektívizmust tükrözi. Jókai zsenije a magyar regény problémáját első ízben igyekszik megoldani. Míg kortársai — természetesen idegen hatások figyelembevételével — a tudományos módszereket alkalmazták.) Ők nem vették túlkomolyan az élet mikroszkopikus ábrázolását, hanem mindent előmlő lírával, nagyszerű drámaisággal font meséit egész gondolati farfalmukkal, történelmi problémaikkal, utópista eszméikkel kristályos művészeté olvaszóffá úgy, hogy bár epizódokkal túlterhelt szerkezetét joggal gáncsolják kritikusai, soha regényeiben zökkenőt nem találhatunk, sőt az az érzésünk, hogy minden egyes szava, kijelentése a szorosan vett tárgyhoz tartozik.*

Ő és utódai Tolnai Lajos, Mikszáth, Gárdonyi, Bródy, Herczeg, Móricz stb. fordítások révén Európát felfigyeltek már, amikor valamire való nőírónk még mindig nincs.

Maguk a nők fedezték fel ezt a hiányt s igyekeztek is pótolni. Működésük súlypontja a következő célkitűzésben található, mint *Szederkényi* Anna kifejtette: „női szemmel látni nő és férfi belsejébe, ezt kell adni a nőíróknak.”

Az első újságíró nő helyzete éppen ezért volt roppant nehéz, sok visszaütésben is ezért volt része. A tollal dolgozó nő munkájának nem szabad külsőségekben kulminálnia, az alkotásban nyilatkozzék meg a Nő.

— Írni annyit tesz, mint ítélszéklet tartani önmagunk

* Juhász Géza: Bev. az új m. irod.-ba.

felett (Ibsen). A nőíró ott kezdődik, amikor elfogulatlan tud lenni önmagával szemben!.* Ismernie kell az emberi lelket s alkalmazni tudni az általános törvényt az egyén életére. Ide kell behatolnia minden eszközzel a jó írónak! szakadékokat, örvényeket, tűzhányókat találnia benne. A jó író jó bíró is egyúttal, ha nőíró, jobb lehet, megértő. Megérző és szenvedő társ tudjon lenni.

Mikor a nő tollat vesz a kezébe, hogy a lelket vizsgálja, a páncélt is képes legyen áttörni tollával, amit kalapáccsal nem tudna áttörni. A legnagyobb felelősség: gondolatokat kibocsájtani, érzéseket” kivetíteni, százezrek szívébe ültetni, növeltetni, mert ezek az érzéshullámok tovább gyűrűznek s elhatolnak a legmesszebb határokig is. Szörnyű nagy hatalom a toll, de vajjon a nő tud-e élni vele? Érzi-e, hogy ez nem selyemrongy, cafrang, hanem elhivatottság is? S hogy lehet általa — ha saját lelkét belevetíti — naponta dobni egy-egy fahasábot az örök íúze?

Férfi és nő helyzetét a háború előtt így jellemezte egy amerikai: egy munkaspár halad az úton, elől a férfi, pár lépéssel mögötte az asszony cipelte a cókrmókot, nem is várva kérő szóra, olyan természetes állapot volt ez.

A férfi most is előljár s ezt a sors-differenciát soká tudta a nő kiegyenlíteni, nálunk pedig még ma sincs kiegyensúlyozva, különösen a gazdatársadalomban. Letagadhatatlan, hogy a kultúra szekere nem rohant át nyomtalanul a magyarság életén sem, bizonyos, hogy a parasztnő nem él ma már rabszolga-vegetatív életet, de még mindig másodrangú szerepe van, kivéve, ha ő hozza a vagyont, egyébként csak a férfi-akarát függvénye.

A mai kor a boldogtalanság kora — mondja Szederkényi — s női lélektől várják nőíróink a hitet támasztó eszméket. Lagerlöf felfedezte, hogy a nő akkor is tiszta marad, ha szám-talan pajtása végigvonul hálószobáján, az örök női tisztaság független a fizikai érintésektől. Amit a férfiak építenek, leomlik — állapítja meg Szederkényi — talán azért, mert Kőműves Kelemenné másra gondol. Kőműves Kelemenné még

* Szederkényi A. rádióelőadásából (1932)

nem szánta rá magát, hogy feláldozza életét a sikerért.

A nőírók fogják műveikkel megváltani a kort — folytatja — még pedig oly módon, hogy keresztülszűrjük saját lelkükön az érzést, s lelki vezetői lesznek koruk nőinek, de nem iskolamesterek. A világitófáklya szerepét szánta nekik a sors, mellyel a helyes ösvényre vezessék a tömeget. A jó gondolat megfér minden műfajban, egy csöppben benne van a tenger keserű-sós íze. Hogy miért éppen a nőíró? Mert nő. Eljön az idő, mely bebizonyítja, hogy a mai kor átmeneti nemcsak a nemzetek, de a nő lelkében is, a nő helyzetében is. Eltűnnek a szélsőségek, a túlzások a nő életéből, kiope-rálja lelkéből a beteg ideákat, s egészséges lelket teremt helyükbe. Ezt megérik a nőírók is és a vateszek helyébe lépnek. Az új nemzedéknek a nők az anyái, azok lesznek a nőírók is . . .

De csak lesznek, ez a megjegyzésünk Szederkényi fejte-getései végén. Ezek a gondolatok mind a jövő nőírójára vonat-koznak. Fájdalom, a mai nőíró tábor műhelye még mindig csak ipartelep s nem művészi otthon.

A háború előtti női alkotások az utánzás jegyében szü-letett háborúutániak pedig a felszabadulás lázától túlfü-tött merész kisiklások, amelyek a forrongó vulkán iszapját is hurcolják magukkal. A leszűrődés, *megtisztulás* folyamata még késik. Sok érdekes, sok értékes, sok új is van már a a modern regények között, bámulatos intuícióval fogják meg a témákat, de kellő mélyre még mindmáig nem hatoltak.

Pedig hogy egy író melyik nemhez tartozik, az nem hely-zeti, vagy élettani tény, hanem dominálónan irodalmi külön-b-ség.* Irodalomtörténetek, anthológiák rendeződnek ilyen elv szerint: vannak romantikus, réalista, naturalista, kollektivistá és nőírók. Vannak fiatalok, öregek, klasszikusok, forradalma-rok és vannak nők. Van francia, angol, amerikai, japán, héber — és van nőirodalom.

A történeti fejlődés eldöntötte, hogy a nő nem pusztán nősténye a homo sapiens-nek, mint az állatfajnál általában, hanem külön species. Különösképpen mikor irodalmat művel,

* Török Sophie: Nők az irodalomban. Nyugat 1932.

egészen különálló fajkéne kezelendő, külön elvek, követelmények és szempontok szerint kell megítélni.

Gyulai Pál szerint a nő körét és pályáját a természet rendje szabta meg, nem a férfiönkény. Csak a nő ériia. társaságas könnyed és tárgy nélküli játékát, mely se szenvedélyt "nemekéit, se az eszét nem fárasztja, mégis kellemes benyomást hagy maga után. Ebben az elavult nézetben is sok igazság van — mondja Török Sopbie. — A nő gátlás nélküli könnyed és apadhatatlan csevegő képessége tudja létrehozni azokat a vaskos regénytömböket, melyek úgy hatnak, mint egyetlen lendületű pletykazuhatag. Bizonytal minden író valamiképpen élményeiből merít, de oly primer módon élményt leírni, saját élményt, vagy barátnő élményét, mint némely nőírók teszik, erre analógiát férfiíróknál valóban nehéz volna találni...

Hogy a magyar nőírók rendje később alakult ki, mint a külföldé, arra már próbáltunk magyarázatot keresni, az meg ismét a magyar író nők egyetemes alkalmazkodóképességének fényes bizonytsága, hogy mai írónőink rövid évtized alatt uföldérték külső technikában, tartalmi súlyban és probléma találásban a külföldieket. Ha hozzávesszük ehhez még azt az óriási különbséget, mely a nőknek háború előtti és utáni helyzete között külföldön és nálunk volt, s ami ezzel a legszorosabban összekapcsolódott: a nőíróink szellemi kifejlődéséhez szükséges talaj és az érlelő napfénynek majdnem teljes hiányában küzdöttek a létjogosultságért először, majd az érvényesülési lehetőségek kicsikarásáért ádáz ökölharcot s közben az önműveléssel is törödniük kellett. . . még jobban tudjuk méltányolni, becsülni elért eredményeiket.

Magukra a nőkre fogok most hivatkozni, milyennek látták a nők helyzetét öök maguk, mit reméltek a kortól, s milyen szerepet szántak a nőknek a társadalomban.

De Gerando Antonina, az első nőnevelő intézetet alapító, nemeslelkü Teleki Blanka grófnő unokahúga, 1875-ben megjelent „Nóian”-ában ezeket írja:

„A szellemi, társadalmi élet előmozdítására . . . rendkívül sokat tehet a nő. Ha sikerül neki egy kis kört gyűjteni maga köré, oly különféle érdekes elemekből, melyek egymás-

sal rokonszemeznek és melyek képesek az ész gyönyöreid, élvezni, sőt eszméik közlésének szükségét érzik, akkor a szellemi élet már megvan alkotva. Hogy érdekes beszélgetés, élénk eszmecsere fejlődhessék, okvetlen szükséges, miszerint nők és férfiak legyenek együtt s kölcsönös viszonyaikban tisztielet és becsülés, udvariasság és finom modor uralkodjék. Ha csak asszonyokból áll a társaság, a társalgás nagyon leszáll, köznapiassá válik. Férfiak magokban csak vitatkoznak, mikor nem utánozzák a nők üres fecsegéseit. Valódi, értékes beszélgetés csupán férfi és női ész jelenlétében fejlődhetik, mikor az illetők értékkel bírnak, egymást becsülik és udvarlással nem foglalkoznak ...”

Tehát semmi mást nem akartak egyelőre, mint szellemi életet teremteni, kiragadni a nőt a konyha és a gyermekszoba egyhangúságából s a sablonos élet helyett változatos, tartalmas, szellemi élet kapuit tární fel az üres fecsegés, tartalom nélküli szapulás narkotikumába menekülő asszonyi tömegek előtt. . .

A nők szellemi életének pionírjai között első helyen kell említenünk a *Wohl* nővéreket, Jankát és Stefániát, kik 1873-ban indítják meg a *Magyar Bazar* c. divatlapot s a tapintattal szerkesztett lap finom ízlést és előkelő tónust oltott be egy egész női generációba. Szalonjuk találkozóhelye volt a művészvilágnak.

Wohl Stefánia (1848—1889) regényeket is írt. Elterjedt, érdekes és korában nagyon olvasott regénye az Aranyfüst, Egy szerelem életrajza, Regék képekkel . . . Éva c. elbeszélés-kötetéből a *Revue internationale* közöl fordításokat, az Aranyfüst pedig, mely a Magyar Remekírók sorozatban is megjelent, német fordításokon keresztül hatott a női lélekre. Eredeti, gazdag tehetség, igazi szép lélek. Négy nyelven írt, munkatársa angol, francia folyóiratoknak is. Bár nem tud úgy mesélni, mint Marlitt, vagy Beniczkyné, de mélyebb náluk s tovább mert hatolni a lélektan és az analízis úttalan rengetegekben. Csupaszív író. Ha annyit látott volna, mint amenynyit tudott, legjobb nőíróink élén állana. Sok könyvet ismert, de kevés embert.

Az úttörők kemény feladatát vállalta férfias eréllyel

Fangrné Gyűjtő Izabella (1840— Parajd, Udvarhely) erdélyi születésű írónő.* Asszony korában és titokban kezdett írni álnév alatt (Lépegy Gáspár) elbeszéléseket a nők szívvilágából, vagy a népeiéből. Megindító egyszerűségével és keresetlen bájjal lekötötte olvasóit. Elbeszéléseinek vége mindig boldog, optimista lelke a humorban is kitört néba.

Résztvett a Divat Szalon szerkesztésében s a Fővárosi Lapoknak is munkatársa volt. 1857-ben az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjává választotta.

2. Olvasóközönség teremtése.

Beniczkné Bajza Lenke (1840—1905), Bajza József költő és kritikus leánya.** Korán megmozdul benne az írói bajiam s amikor férjhez megy Heckenast Gusztáv kiadóhoz, mindjárt egy könyvvel ajándékozza meg 1857-ben, alig 17 éves korában (Az előítélet és felvilágosultság) De csakhamar elvált és 1862-ben ment nőül Beniczky Ferenchez, akivel zavartalan, boldog családi életet élt haláláig.

Első regénye is kedvező fogadtatásban részesült, mégis hosszú évekig pihentette tollát, azután kezd újra írni. Sokat és sokfélét alkotott. *Legtermékenyebb összes nőíróink közötti*. A 60—70-es évek telve vannak novelláival és regényeivel. A férfírók is beveszik a céhbe. 1878»ban a Petőfi Társaság tagjává választják.

Tárgyait a főrangúak világából veszi, ami a női olvasók nagy részét már szereplői miatt is érdekelte. De nem az életből rajzol, hanem francia regényeket kopíroz s olyan írókat követ, akik sohasem éltek a főrangúak világában. Nem volt ereje a magyar főúri köröknek egyéni levegőt, különleges

* Regényei: A múltak árnyai, Az életről, Legjobb otthon, Őszi hangulat, Emlékezés a szabadságharc idejéből (1910). A Pesti Naplóban: Norina (1882).

**Nevezetesebb munkái: Itt és a jövő életben, Beszélyek (1858), Két szív harca (1866), Martha (1881, Németül is Lipcsében 1890), Tévesztett utak (1883), Fátyol titka (1889), Ó az? (1887, németre és angolra is lefordítva), A hegység tündére (1889—90), A há zasság titka (1890), Nyomavestett (1893. — 2 kötet), Anyajegy (1883), Delila (1893), Egy szegény lány története, Megkésített fecske (1894), A titok (1894), Aranykigyó (1895), Felhő, bomlás (1896), Ar és apály (1896), Tűzben (1900), Késő bánat (1900), Hanna (1901), Régen volt (1902), Örök törvény (1903. — 3 kötet), Lányok tükre (1904), Az élet könyve (1905), Késő szerelem (1906): posthumus regény.

színé adni. Alakjai francia márkik és márkinők magyar ruhákba rejtve s magyar nevek alatt. Azonban a jó ízlést és neme-
sebb irányokat szolgálják alkotásai egészükben s rendszerint
valami erkölesi, vagy társadalmi problémáé boncolnak és igye-
keznek abból következetes megoldást találni. Az akkori olvasó
tábornak elég volt ennyi, nem támasztott túlnagy igényeket
a regények iránt, megelégedett azzal, hogy *magyar* műveket
olvas.

Előadásmodora asszonyiasan bájos, hangulatot teremtő,
korának magateremtette asszonyolvasóit teljesen lebilincselő.
Találó reá a „Magyar Marlitt” elnevezés érdekes, eleven és
folyamatos mesélő hajlama miatt. Későbbi regényeiben a jel-
lemre és pszichológiára is ügyel s ezzel igyekszik kiengesztelni
a kritikát, amely a szép asszonynak sehogysen akart behó-
dolni. Bírálói nem ismerték el, hogy gombamódra szaporodó
műveinek irodalmi értéke arányban állana hirtelen megnöve-
kedett olvasói előtt való népszerűségével.

Érdekes regénye: *Az erdei lak*, melyben a cím- és rang-
nélküli polgár küzdelmét és kiválóságait állítja szembe az
arisztokrácia semmittevésével.

Legkiválóbb alkotásának tartják *Ruth* c. regényét, mely
egy cigánylány és egy gróf küzdelmes kálváriája a társadalmi
előítéletekkel.

Gyarmathy Zsigánét, Hóry Etelkát (1845—1910) szintén
Erdély adta a magyar irodalomnak.* Páratlan zamatú magyaros
nyelve nagyszerűen érvényesül a magyar népszokások festé-
sénél. Közveélen, kedves stílusa nemcsak a közönségét ragadta
el, hanem a kritikusokat is, mert 1876-ban a Petőfi Társaság
és a Erdélyi Múzeum Egyesület is tagjává választotta.

Leánykorában még ő is álnév alatt írogatott, ismerve a
közvélemény előítéletét a nőírók iránt, de Beniczkyné mel-
lett neki is nagy része van abban, hogy a közönség felfogása
megváltozott, sőt hogy szívesen is olvastak nőíróktól.

* Magyargyerőmonostoron született. Művei: A hegyek közül, A
havasok alján (elb.), Akiknek nincs szívük, Regényes feleség, Az ifjú pap,
Monostori Katinka regények, Asszonyokról asszonyoknak (elb.), Kégi urak
új parasztok (elb.), Tarka képek a kalotaszegi varrottas világból, Három
leány regénye, Zúdorok (regény), Erdély ország, Tündérország, Kalotaszegi
bokréta.

Dolgozott sokat és sokfelé, meglehetősen termékeny író. A Fővárosi Lapok és Magyar Bazár munkatársa. Kalotaszeg vidékén élt s annak művészetét ismertette, propagálta s ő tette világhírűvé ezt a népművészetet.

E mellett maradt ideje arra is, hogy falusi gazdaságát példás rendben tartsa, jó háziasszony, kitűnő feleség és minta anya tudjon lenni egy személyben . . .

Szabóné Nogáll Janka (1861—1924) Szabó Endre hírlapíró és műfordító felesége, mint hírlapszerkesztő tűnt fel legelőször. A Divat Szalon, majd a Háztartás c. lapokat és a Hölgyek Naptárát szerkesztette finom ízléssel, férfiúi rátermettséggel. Meleghangú, közvetlen, nemes magyarsággal elbeszélte leányregényei közül legérdekesebb talán a *Pipiske*, az első magyar leányregény.*

Regényeiben a középosztály női világát rajzolja tragikus színekkel, bizonyosfokú sötétlátással, de kitűnő jellemzéssel, gyakran érzéki jelenetek kíséretében. Tiszta szerkezete és választékos előadása tetszik értékessé.

Álneve: Szederinda.

Gróf Teleky Sándorné, *Szikra* (1864—) a főrangúak zárkózott világát, hűvös eleganciáját és az alsóbb néposztályok képviselői között előforduló ellentétek összeütközéseit mutatja be kitűnő szerkezetű regényeiben.** 1905-ben a Petőfi Társaság választotta tagjai közé e regényírói kiválósága miatt. A lelki élei találó rajzaival tűnnek ki írásai.

Finom ízlésű és élesszemű író, a társaság neveltje és és sokszor szellemes kritikusa. A 90-es évek arisztokráciájának életét rajzolja találó vonásokkal s ha kell, szatírával is. Részletező meséje érdekes. A sznobság, a társasági ambíciók, a hiúságok, előítéletek valószerű alakokban rajzanak el az olvasó előtt s amazok ellen küzd rokonszenves eszközökkel rokonszenves célok érdekében. Elbeszélő hangja kicsiszolt,

* Más művei: Tizenkét hónap, Igaz történetek, Biri, Piros bóbítások, Hetedik szentség, Leányálmok, Zsófia naplója, A nagyobbik leány, Mara és más elbeszélések, Modern háziasszony, Úri konyha stb . . .

** A bevándorlók (1898 németül is), Ugody Lilla (1902), A betörők (Elb. 1903), Vadászat és egyéb elbeszélések (1903), Résen (1907), A hét szilvafa árnyékában (1909), A fölfelé züllők (1911), Judit (1911), Ez az (1915), Tabu (1919), A nagy-nagy kerék (1923), Enyém? c. a Kisfaludy Társaság pályázatán díjat nyert.

zavartalan és könnyű malíciával szellemes, mint egyénisége.*

3. Az asszonysors a lélektani regény és novella tükrében . . .

Az előző kísérletezések, tapogatózások és férfírók modorát utánzó írók után egyszerre egy hatalmas tehetség bukkant fel az irodalomban, *Kaffka* Margit (1880—1918), a letűnt kor legnagyobb magyar írónője személyében, aki ösztönösen nem akart kitaposott ösvényeken járni, ösztönösen új akart lenni, bár sokan vádolták azzal, hogy önállótlan, nem eredeti, ámde művei megismerése után azonnal elhallgatni kényszerült a vád. 1902-ben kötött házassága Fröhlich Brúnóval szerelmi házasság volt, bálványozott Lacikája, életének napsugara, a házasság ajándéka, ami csakhamar szerencsétlenné ecetesedik. Mikor pedig Miskolcra a fővárosba kerül, a modern irodalom tőzsomszédságában hirtelen elemi erővel lobban fel benne a szabadulás vágya s elválnak szépen, nyugodtan. *Kaffka* Margit második otthonát *Ady* Endrtek társaságában lelte föl. Szélid, tartózkodó lénye, talán az ellentétek kiegyenlítő hatása alatt, jól érezte magát e zajos körben. Itt panaszkodhatott őszintén, senki se *nevette* ki érte, megértették művészfájdalmát. Itt ismerkedik meg dr. *Brauer* Ervin orvossal, kivel nagyon rövid, de annál boldogabb házas életet él. Három hónap se telik el, kitör a háború s férje azonnal bevonul. Újra egyedül robotolja az élet kálvária-útját, most már nem egyedül fiáért, de férjéért is aggódva. Csak kétszer találkoztak. Mikor sebesülten pár napra hazajött, majd a háború után, amidőn hazakerült s néhány idillikus hónapot élnek együtt. A feltámadó spanyol járvány elviszi kis fiát, s férjét is, ápolóját, aki egy nappal később követi azt a halálba ...

Régi nemesi kúriák törzsökös sarja volt, aki a címeres házat és az ősi földet már csak hírből ismerte, tanulnia, dolgoznia kellett a megélhetésért, de vállalta szívesen, boldogan. Öröklött lelki alapja a jóság és szeretet volt, ami egész életén végigvonul.** A magyar irodalom legőszintébb írója s

* *Várkonyi* Nándor.

** *Dénes* Tibor: K. M. 1932.

mégsem bántó soha, mint Szabó Dezső. Nem tud olyan modern lenni, mint társai, de megértő szívvel figyeli azokat, Vágyott a fővárosba, mert asszony volt, művész volt s kívánta a sikert és népszerűséget, de a mocsoktól visszariadt. Távol tartotta magát a tömegtől, bár nem gyűlölte azt, csak többnek érezte magát nála. A kenyérért kelle harcolnia, s művész volta csábította, de „az írói népszerűségét s az asszonyi sikert nem ismerte. Keserűvé vált szájában a szerelem méze. Mindig hajszolt volt, pihenéstelen, nyugodni nem tudó külső körülményei is belső nyugtalansága miatt ” — mondja róla Schöpflin Aladár.

Határozott lírai tehetség, aki novelláiban is lírát adott. Saját életét, korát, társaságát, ismerőseit, rokonait választotta tárgyul szinte naplószerű hűséggel s ezzel megteremti *lírai*, vagy *realista lélektani regényt és novellát*. Ez egyúttal kora társadalmának eleven kritikája is.

Mind en művének tárgya az érvényesülésért való küzdés s hőse az élet realitását legyűrni nem tudó nő, a gentry társadalomból.

A gentry pusztulása már ezelőtt is foglalkoztatta az írók képzeletét. Mikszáth, Vértesi Arnold, Tolnai Lajos regényei ennek az osztálynak fokozatos lecsúszását ecsetelte sötét színekkel. *Molnár* Ferenc (Az éhes város) és *Oláh* Gábor (Szegény magyarok) szinte kulcsregényeket írnak róluk torzító tükrön keresztül látott mese keretében. Kaffkánál azonban nem a mese és a cselekmény a fontos, egy-gy jól rajzolt jelenet, találó alak és annak lelki válsága adja a regény magvát, mint később Babits Mihály alkotásaiban (Tímár Virgil fia, Halálfiái).

A *Színek és évek*, Porteleky Magda naplója, melyen át egy úri asszony lelkébe nyerhetünk bepillantást, hogyan ismerkedik meg egy napsütésben leélt élet után az élet árnyékos oldalával, a nyomorral. Kétszer is férjhez megy, mint írója, de szerencsétlenül s a nagy zűrzavarban az élet értelmét keresi s lányait már úgy neveli, hogy megállhassák majd helyüket a nagy tülekedésben: „Ti csak készüljetek, szebb, diadalmaskodó, független életre, magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató-cse-

lédje, rugdosó kuttyája egyiknek sem lenni. Csak tanuljatok mindent, ha az utolsó párnám is adom érte . . .!”

A vidéki élet kisszerű kereteiből külföldi művészei és irodalmi mozgalmasság után vágyódik, új, szabadabb mozgást szeretne belelopní életébe, de neki sem sikerül, ő csak a vágyakig jutott el.

Mária évei-ben Porteleky Magda lánya, Laszlovszky Mária már az első új asszonytípus, a dolgozó nő kialakuló típusa. Anyja volt talán az utolsó nagyasszony, a híd, ahogyan Dénes Tibor aposztrófálja, de a túlsó partig nem tud eljutni ő sem. Hiába akarta feláldozni utolsó párnáját, a régi és új világ közti átmenet áldozatot kívánt, Mária életét. Egész élete csupa sóvárgás, mint a század eleji nőé, a szellemi és irodalmi kifinomultság után, egyedüli realitást életének és környezetének pontos megfigyelése ad számára.

Cselekmény jóformán semmi sincs e regényben, Mária már nem megrugdalt cseléd, de a férfival való küzdelme, az életharc tönkreteszi. A pionírek sorsa ez, az úttörők sikertelen vállalkozása, sorsuk azonban tanulság az utána jövők számára, akik megtanulják belőle, mit kell tenni s mire keli vigyázni.

Az *állomások* a legtöbb eseményt tartalmazza. Porteleky Magda kisebbik leánya, Laszlovszky Mária húga, Rosztoky Eva az új típusú, független asszony, aki a férjétől igen, de a férfitől nem tudta függetleníteni magát. Megismeri a modern élet sokrétegűségét, de lelkében érzi, hogy nem ide való, csak bevándorolt, talán már majd a lánya . . . Sokat ruházott Évára saját életének külsőségeiből, belső vívódásaiból. Bemutatja e kulcsregényben elvált férjétől való búcsúját s rajongásig imádozt gyermekét. Évában saját álmái, törekvései s élete jegecesednek regényhósszé: „Felrévlett előtte a régi családi asztal, anyu... begyesen, kövérkésen és szenvedőn ült az asztalfőn...” Mégis kollektív regénynek minősíthetjük, mert a tulajdonképeni főhős a folyton változó élet a maga tarka képeivel, alakjaival, akik között ott találjuk a megszületett és vezető szerepet vivő Nyugatot, annak írói gárdáját, a zsidó szellemű írók ultramodern törekvéseit. Mozaikszerűen egymás mellé állított jelenetek színes rajzában kelnek életre alakjai. Kitűnő jellem-

zést ad „a zsidó intellektüelek affektált, nyafka kultúrszomjáról és nyugatos forradalmasító törekvéseiről” — mini *Bartha József* dr. jellemzi e művei (Két nemzedék magyar irodalma 1875-1925).

Tömegek mozognak, élnek, küzdenek a regény lapjain, az 1912-es munkás-forradalom a maga balsikerével adja a cselekmény *hátterét*, ami csak eszköz arra, hogy Rosztoky Eva felépítse magában a modern asszonyé. Az eddigi elefántesontoronyból, hova életét zárta, ki kell lépnie a rivalda elé, hogy a szenvedély kohójában, az élet pörölycsapásai alatt acéllá edződjen a modern asszonyi akarat. Új meg új állomásokra fut be Éva életvonata, míg lelke hozzátörődik a változhatatlanhoz. A cím is szimbolikus. Állomásról állomásra halad az emancipációs folyamai, amely sohasem jut el a teljes szabadsághoz. Éva teljesen bekapcsolódik a háború előestéjének életébe, de azért vidéki úriasszony marad. A Kaffka-regények nagyon szoros kapcsolatot mutatnak a *má-val* és azért, *ma* már zavarók aránytalanságai. A XX. szd. regényében fontos hely illeti őt, de neve körül mindig *ott* lebeg, mini Gyóni lírájánál a kérdés: hová *juthatott* volna, ha tovább él és ha leéli élete nem olyan nehéz?

A vajúdo élei a hőse a *Hangyaboly* c. szimbolikus alkotásnak is. Az apácakolostor rajzában a társadalom elevenül meg, hol nem az esemény a fontos, hanem a hangyaboly éleléi.

A *Csonka regény* Balikay Izája iőriéneiben is a való élei képét kapjuk. A színésznő, a főpap és újságíró, a modern élei 3 reprezentánsa bizarr cselekményével az élei furcsaságainak vegyülete: „Mindig jön közbe valami, vagy a vágyaink nem elég erősek. Csak azt *szeretjük*, ami magától jön el hozzánk és csak azi kívánjuk, amihez iilos menni, ami lehetetlen...”

A *Két nyár* Hiúz-uccai története szintén mindennapi esemény az élet félreeső zugából. Hőse a mosónő, a férje s egy facér cselédlány, ki felkínálja magát a férjnek.

Kaffka tehetsége nemcsak nőíróink között, hanem elbeszélőink közt is számottevő. Van ereje érdekessé tenni még ezt a mesét is.

Novelláiban sem történik semmi látszólag, mégis benne van minden, az egész élet. Nem történik semmi, csak egy asszony

ébred önmagára, csak megcsalják valakit, csak megöregedett valaki s mégis világok omlottak össze pillanatok alatt.* Az élet örök körforgása szigorú törvényként érvényesül novelláiban, regényeiben: születés, élet, küzdelem, öregedés és halál...

Az ő reális lelki rajzai úttörőként hatnak, őszintesége, vallomása az életről, önmagáról annyira megkap, hogy *Császár Elemér* szerint az az érzésünk olvasás közben, mintha egész bizalmas, őszinte naplójegyzeteket forgatnánk.

Örök problémája a megnemértett asszony tragédiája, lelki élete. Útleírás nem lebet olyan pontos, mint amilyen lelkiismeretes K. M. regényei színterének kidolgozásában. Megelevenednek szülővárosa uccái, házai, a megyeháza, bol első férje megbukott az alispánválasztáskor, az apácakolostor, ahol tanult, álmódzott. Valóságot rajzol mindenütt, színpadán minden eleven, a fény, az árnyék, a domb, a sík, a mennyboltozat kékje csodás, szinte misztikus varázssal vonja be a színhelyet, akárcsak másik író nő testvére: Kosáryné felvidéki írásaiban, vagy Tormay C. Régi ház-ában.

Alakjai emberek, küzdő, szenvedő, boldogságot bajbászó emberek. Egy igen jellemző női tulajdonság: a pátosz, hiányzik írásaiból, „alakjaiban is van valami önfegyelmező jőzanság — mondja *Horváth János* róluk — mely szégyenlené, ha uralmát elvesztenié.

Nemcsak saját emberei iránt érdeklődik, szereti a múltat is. A régi álmok alakjai közül szívesen idézi föl a Grószít, a nagyasszonyt, aki szerette ugyan a romantikát, az ártatlan flörtöt egy-egy megyebálon, de azután bazament, gyereket, unokát nevelt s élete végéig erélyes, akaratos nagyasszony maradt. Az ő lánya Zimán Klára is, az író nő nagyanyja. Még szinte gyerek, mikor férjhez megy, gyereki fű, mikor özvegy marad. Leányával együtt bálozik, férjet keres annak, akarata halála után is él e passzív, akaratnélküli lélekben.

Portelekly Magda már egészen új egyéniség. Órá már egész terhével rászakadt a lecsúszott középosztály tragédiája. Férje öngyilkossága világokat rombol össze benne. Idáig úri küssasszony, majd dédelgetett szépasszony volt, a férfiert s

* Dénes Tibor.

férfinek élő, aki eltartja őt s egyszerre övé minden gond, baj, szegény. Mi lesz vele?

„Eszébe jutottak olcsó regény frázisok nőírók könyveiből arról a problémáról, mikor az elszegényedési „úrino” munkaboz kényyszerül s az „udvariasság”, „körülrajongás” kényeztető levegője után érzékenyen érinti a létharc közönye, rideg egyenlősége ...” (Állomások).

Máshelyütt meg ezt írja: „Igen, ha *férfi* volna az ember. De *asszony!* Ej, csacsiság! ...”

Vagy: „Ha az ember kicselekedhetné magából ... az érzelmi feszültségei: ...”

Az ő kora még nem ismeri a dolgozó nő típusát, csak a férjes asszonyé, aki urának szolgálója, aki fiatalságáért s élete minden örömét kapja tőle a kényelmes, nyugodt életet. Csak egyetlen megoldás lehetséges számára: újra férjhez kell mennie. Élete ezután lassú haldoklás. Temeti a régi színeket, pergeti az éveket, álmait, vágyait. Azt akarja, hogy legalább a lányai legyenek boldogabbak, mint ő. Diplomát szerzett velük, azt hiszi, a diploma minden. Itt is csalódás vár reá. Egyik lánya, Mária, hisztérikus könyvmoly lett, akinek el kellett pusztulnia, hogy helyet adjon az erősnek, az egészségesnek, Évának. Rosztkóy Éva alkotó *művész*, gyötrelme, szenvedései alkotásokban olvadnak fel. Élete utolsó szakában már erős nagyasszony ő is, mint a Grósz, kinek vonásai ütköznek ki belőle Zimán Klárán, Porteleky Magdán, Laszlovszky Márián keresztül.

De nemcsak a főhősöknek van valóságos életük, a mellékalakok is vér-hús lények. Zimán Ilka, a tetszeni vágyó vidéki ú. n. úrinő, Porteleky Melanie bárónő, az arisztokrácia minden erényeivel és fogyatkozásaival, Porteleky Julia, az apjára s vagyonára féltékeny asszony, soror Annunciata, az asszonyi vágyak tavát a zenével lecsapoló apáca, soror Virginia, a nemes vesta-szűz, a titokzatos életű soror Magdolna, az idegen lelkű Szörény Tekla mind pompásan megrajzolt eleven alak. Széppé, vonzóvá válnak K. M. tolla alatt.

Férfiszereplői sohasem főhősök, csak a fejlődő nő sorának hordozói s azokat festi realisabb vonásokkal, akikhez nem fűzi semmi érzelmi szál. Vodicska Jenő, Porteleky Ábris,

Szelényi papa, Darvas Endre, Vajda Róbert, a kultúrlény, Apostol tanár, Szentandrási titkár, Seregély Pál, a tudós és Pally miniszter jellemében sok indokolatlan vonást tapasztalhatunk, a férfi alakokkal szemben nem tud tárgyilagos maradni. Sokoldalú jellemek, de csak egy-egy oldalról megvilágítva.

Kürthy Bálint (Ady) még a legegységesebb jellem. Általában minden alakját jól látja, mintha átlátszók volnának, csak a férfi-lelket nem tudja megérteni, mint ahogy a férfi-írók is félreértik a nő lelkét.

Minden regényben valami probléma megoldását tűzte célul. Problémaköre nem gazdag: az asszony, az anya és a magyar nő körül fonogatja a mese fonalát.

Az asszony örök, nagy problémája, hogy nem elég önmagának és sokkal inkább van szüksége a férfire, mint annak öre. Az asszony életét maradéktalanul kitölti a szerelem, a férfiet nem. Az asszony csak eszköz a férfi kezében, játékszer.* A szavaknak nagy hatalmuk van az asszony életében, mert lelkébe mindig a szavak ópiumán keresztül jutnak be a vágyak, nyugtalanságok s tiszta asszonyi valója csak a képzelet segítségével közelíthető meg.

A hazugságból aztán felébred, a láz elmúlik, a szavak parazsa kihűl, többé nem *melegít* s az asszonyban levő ember menedéket keres az asszonyi zűrzavar elől.

Kafka így küzdött a problémával anélkül, hogy megoldhatta volna. Harcolt a férfi-isten, a férfi-bálvány ellen, de maga is lehetetlennek tartotta az asszony-istennek még a gondolatát is. A francia forradalom alatt kísérelték meg egyszer az ész-istent egy ragyogó szépségű nővel szimbolizálni s a kiábrándulás még gyorsabban bekövetkezett. „Az asszony» nak csak gyermekei lehetnek Isten kegyelméből

Az anya problémája nem olyan bonyolult. Az anya a megváltó, ki megtöri majdan a kígyó fejét. Saját életével is ezt bizonyította be. Minden küzdést, gondot, szenvedést vállalt gyermekeiért. A munka és anyaság szent harmóniája volt életének is zsinórmértéke. Költészetének legbájosabb részét

* Dénes Tibor.

gyermekről *írott* sorai képezik. Az anya mindig *mater dolorosa*. Öröme, reménykedése sohasem érik valósággá, bár minden anya vakon hiszi, hogy gyermekére jobb sors vár. Ha az asszony sorsa a szenvedés, az anyáé hatványozottan az.

Magyar érzéséről sokszor tesz hitvallást., jóllehet nyugafos író volt testestül-lelkestül. Könyörög, esdekel fajáért, félti az idegentől. Békét szeretne a magyarnak, az egész világnak, minden hazának, minden embernek. Mindennel és mindenkivel kibékül a békéért, magyar faja boldogságáért. *Tormay Cecile* ezért beszél róla így a temetése napján: „Nem ismerem, de azért szerettem, mert fajomból való művész volt. Ő is művész volt és tudom, hogy ha le is bódították maguk közé, mint annyi nagy, éhező magyar tehetséget, megtért volna hozzánk. Nem volt közöttünk, mégis közülünk ment el. Mi veszítettük el, nem ők. Egy magyar asszonnyal kevesebb van. (Bujdosó könyv).”

Regényeit nőies részletezéssel, de férfias határozottsággal írta. Hiányzott belőlük a nőnek ama bőbeszédősége, mely eláraszt jellemet, cselekményt, problémát, mindent s marad a puszta szó, a mondafok áradata.

Egységes pillanatfelvétel minden regénye, melynek középpontjában a boldogságért küzdő magyar nő áll, új izgalmtól remegő lelkével. Élettörténetet, naplót írt, ezért egységes a hangulata. Olyan világba lépünk általa, ahová férfiszem nem hatolt be soha.

Hősei nagyot akarók, de mikor beleütköznek valami sziklaakadályba, letörnek, elszíntelednek, minden energiájuk elforgácsolódik az észrevevésben és elmondásban, nem tudnak a boldogságért sikeresen küzdeni. Mindig általa ismert alakok ról emlékeznek, megtörtént eseményeket sző bele alkotásaiba s teljesen leköti a hű visszaadás gondja, a megfigyelés kifejezése mindattól, ami öntudatos alakítás volna a műben. Asszonyszemmel néz mindent, de ritka őszinte és becsületes szemmel. A szerelem érdeklő elsősorban minden irodalmi íz, vagy naturalizmus nélkül, a nő szerelemvágya alakítja életét, de *nem erotikus*, ami *nagyon ritka nőíróknál*, akik legtöbbször szekszuálisak és a nemi életfelfogás rabjai. A nemiség szerepeltetése bizonyos tendencianélküli naturalizmust visz műveibe.

A nők belső életéről nyújtott rajzának nincs párja.*

A csendes mélabú az alaphangulata, mely leverőleg hat olykor, de mindig művészi.

Lírai, impresszív stílusát, és folyékony, színes nyelvtt kritizálják, hogy nyugatos és nyelvújító, ami pedig nem írható hátrányára. Szereti az ilyen határozós összetételeket: „otthonrólhozottság”... „vérbe-idegbenótt...” stb.

„Amint a középkori apáctól kezdve mindig a nő volt a magyar irodalom leghűbb olvasója, úgy e kor avult formájában megmerevedett vidéki életében is. érzéken^, vibráló, szebb életre áhító, kielégítetlen női lelkek fogadják be elsőnek az új időknek emez új dalait, összeütközésbe kerülve maradi környezetükkel. Ezeket a tragédiákat írja meg — az együttérző asszonytárs szemszögéből — Kafka Margit. . .**

Jellemző női vonása s egyben hátránya is műveinek a pongyolaság, a kifejezés nehézségeivel való küzdelem. Indokolatlanul félbeszakít, kipontozott mondatai, felkiáltó-, kérdő-, idéző-, gondolatjeleinek tömege erre vallanak; felesleges jelzőhalmozásai, sokszor erőszakolt szófűzése, mondat szerkesztései nem írhatók előnyére.

Legnagyobb ereje jellemalkotó készsége. Igazi *asszonyi* meglátás van például e kifejezésében: „Csipkés köpennyel (a Zsófié Paquintól való, *azt elkérni és leszabni!*) . . .”

Nyelve rendkívül kifejező, pompásan alkalmazkodik alakjaihoz, tárgyához, ha sokszor túlegyszerű és keretlen, az hangulatából következik.***

Problémái minden időknek szólnak kevés kivétellel, a nő fejlődéstörténetében pedig elsőrendű forrás marad. Nem tömeg olvasmány ma sem, de mosti korunk egyre fejlődő műveltsége közelebb viszi a magyar közönség egyeteméhez . . .

4, Konzervatív szellemű írónők.

Ma is élnek ugyan, de munkásságuk jelentősebb fele a háború előtti korszakra esik: *Kövér* Ilmának, G. *Mihlóssy* Ilo-

* *Várkonyi* Nándor.

** Farkas Gyula: A m. irod. *története* 1934.

*** Realizmusában és stílusában sok oroszos vonást fedeznek fel az irodalomvizsgálók.

nának, *Tutsek* Annának, *Lux* Terkának, sőt konzervatív szelleme s a hagyományok védelmezése és érintetlen átmentése körül kifejtett következetes magatartása miatt itt tárgyalható *Ritóók* Emma, *Nil* és *Bokor* Malvin prózai munkássága is.

Kövér Ilma (1862) a székesfőváros gyermeke. *Kövér* Lajos drámaíró és Komlóssy Ida színész nő voltak szülei, a művész« hajlamot tehát már örökölte.* Anyja őt is a világot jelentő deszkákra szánta, fel is léptette néhányszor vidéki színpadokon. Ilma azonban nem a színészetet, hanem az irodalom iránti vonzalmát követte s Jókai buzdító szavaitól sarkalva a fővárosi szépirodalmi lapok időszakai, de rendes munkatársa lett. Több mint 500 elbeszélést írt. Regényei a Jókai olvasóközönségének még nagyon tetszettek, de ma már színtelenné váltak. A rohanó idők tempójából kikapcsolódva teljesen a múltéi.

G. *Miklóssy* Ilona (1876) elsősorban novellista,** az asszonyias csevegő stílus prototípusra. Kissé szatirikus maliciával a házasság élet és szerelem apró bonyodalmaival teregeti ki és a színészvilágban mozog otthonosan, mivel maga is színész nő volt egy ideig, mint *Kövér* Ilma. Ezt a léha világot festi *A színész és leánya* c. regényében (1924), mely a színi és színészi élet belső világának megrendítő rajza. A művészet és az erkölcs pusztító erővel egymásra torlódó problémái vívódnak a regényben. Kálnay Béla léha, fegyelmezetlen színész, ki nejét sírba hervasztja, egyetlen leánya, Márta azonban igyekszik atyjába visszanevelni a magasabbrendű moral iránti hajlamot, de sikertelenül. Egy kőristalányt vesz nőül, aki faképnél hagyja s előkelő asszonnyá lett leánya veszi aztán magához. Egy ízben Kálnay saját, amúgy is eljátszott becsülete árán megmenti vejét családja számára s visszatért feleségével elindul a bizonytalan holnap legközelebbi állomása felé.

Külső alakja napló, mint nagyon sok nőíróé, aki a még szokatlan őszinteséget e külső formával igyekszik leplezni, illetve magyarázni, ami arra is jó, hogy asszonyos bőbeszédű-

* Ismertebb művei: *Damán Margit* (1892), *Vadrózsa* kisasszony (1894) Mindkettő Jókai előszavával és ajánlásával. *Két világ közi* (1897), *Margit férje* (1898), *Báránfyelbők* (1899), *Kis lányok, nagy lányok* (elb. 1899) *A Jánoska koronája* és más elb. *Vitorlás hajó*. *Révész Magda* (1910).

** De vannak népszerű regényei is: *Három szöke asszony*, *Viola*, *Az utolsó felvonás*, *Illyésházy Kata házassága*, *Johanka*, egy színészygerek élete.

ségének magyarázatul szolgáljon. Terjengőssége így nem tűnik fel olyan nagyon, mint egy zárt szerkezetű regényen belül. Csak a főhőse elfogadható jellem a többiből hiányzik a lélektani teljesség, Típusok csupán. Férfialakja elrajzolt, színtelen. Egyetlen komoly érték a regény tendenciája: a legnagyobb művészet alapja az erkölcsi ember, amit már Berzsenyi Dániel is leszögezett.

Tutsek Anna, Tábori Róbertné (1869—) 1894-ben indította meg a Magyar Lányok c. ifj. lapot s mindmáig szerkeszti. Elbeszéléseket, regényeket ír serdülő ifjúság számára.

Tutsek Anna a sors különös kegyelméből lett ifjúsági íróvá s viszonzásul örök-ifjú maradt lélekben, gondolkozásban, a viszonyokhoz való ízléses alkalmazkodásban és írásainak vonzó üdeségében, mert megőrizte a fiatalok iránti szeretetét. Ifjúsági regényei mutatják a női lélek teljes metamorfózisát a régmúltak aranyos idejétől (Cilike rövid ruhában) a mai kor megváltozott szelleméig. Régen a hosszú ruha volt a hosszú boldogság szimbóluma, később mintha a boldogság rövidségéhez szabták volna a női ruhákat is, mindent, a mai ruháknak lassankint nem lesz mit takarniok, bár nem is igen takarnak s mégis egy régi kivillanó boka látásában több pikantéria s finom sejtetés és ígéret nyilvánult meg, *mini a mai* mindent látató sex appeale-es örület terén.

A régi békevilág aranyéveinek *Cilike* volt közkedvelt figurája, ez az élénk, csintalan, de kedvesen bohó leányka, *Évike följegyzéseiben* pedig már a háború *sötét* árnyéka veiótik élénk az új idők megváltozott leánytípusával. Egy fiatal lány háborús naplója, a fehér leányszoba rózsaszínű álmaiba véres csataterek kontrasztja vegyül. Szent női pacifizmus és mélységes hazaszeretet jellemzi minden alkotását, mint megszokott, ismétlődő, de feltétlen tiszteletet érdemlő akkord.

Lux Terka, családi nevén Dancsházy Oláh (1873—) Szilágyssomlyón született.** Atyja Bem alatt végigverekedte a szabadságharcot s nehéz viszonyok közt élték át az elnyomatás

* Magunkról, Az édes otthon, Ciliké viszontagságai és a folytatásai, egész sorozat, Évike följegyzései stb. . . .

** Főbb művei: Marcsa gondolatai (1903), Lenci naplója (1905), Leányok, Életre

és az *utána* következő zavaros idők válságaié. E szomorú gyermekkor Lux Terka egyéniségén és művein is maradandó nyomokat hagyott. 1889-ben kötött házasságot, amely hamarosan felbomlott. Innen kezdve írói pályája fölfelé ível. Tár-cákkal kezdte s 1910 óta a Pesti Hírlap állandó munkatársa. Szociális és társadalmi fejtegetésein kívül főleg elbeszéléseket és regényeket írt, melyeket a nagy közönség széles rétege olvas.

Budapest c. regényében a gyors iramban fejlődő világvárosi élet korvonalait és jól ismert típusait szemlélhetjük. Nagyszámú regényírók fellépése mellett is vannak meghallgatasra érdemes mondanivalói.

A láthatatlan hajós (1927) c. regény alkotása sorstragédia, egy túlfinom fiatal lány életének végzetes története, meddő küzdelme a végzettel, mely láthatatlan ködként lebeg felette megfojtással fenyegetve.

Egy intelligens, de züllött alkoholista apának és egy egyszerű paraszt származású anyának érzékeny lelkű, művész-hajlamú, istenáldotta tehetséggel megáldott leánya, aki angyali szépsége és zenei virtuozitása által mindenki szeretetét megszerzi, de boldog nem lehet, mert apja szenvedélye reá is nehezedik. Egy szerencsétlen szerelem súlya alatt végképpen összeroppan a törékeny s jobb sorsra érdemes lélek.

Az átöröklés problémáját állítja egy vonzó történet keretében. Figyelemkeltés és komoly mementó egyszerre, amely Kosáryné: *Egy hordó bor* c. hasonló tendenciájú regényének előfutárja.

Ritioóh Emma (1868—) Nagyváradról indult s Budapest, Lipcse, Paris egyetemlein szerzett filozófiai doktori címet, majd a budapesti Fővárosi Könyvtárban kötött ki. Tevékeny munkása irodalmunknak,-

Eredeti alkotásai közül az *Egyenes úton egyedül*, az Új Idők regény pályázatának díját nyerte.

* A természettudományi irány a szépirodalomban, Arany János elmélete az eposzról, Zur Analyse per ästhetischen Wirkung, Das Hässliche in der Kunst c. tanulmányai mellett elbeszéléseket s regényeket is írt. Az északi írókat fordításokban ő ismertette az elsők közt a magyar olvasóközönséggel: Kielland, Jacobsen, Björnson, Lil és Hamsun műveiből sokat és ügyesen fordított.

A *Szellem kalandorai* c. 2 kötetes regénye a modern intellektüellek világába vezet, a forradalom előtti idők legkitűnőbb rajza. Határozott ellentéte a nyugatos iránynak, melyet sokan szembeállítottak Kaffka: *Állomások* c. regényeivel. Értékes és találó jellemrajzai mellett a forradalom áramlatairól, lélektanáról elméleti filozófusairól, költőiről és művészeiről mutat be színes mozaikokat, bár túlságos részletezéssel.

Donát Ervin kis gyerek korával indul a mese. Az élénk fantáziájú gyereket nem értik meg szülei. Képzeteének fantasztikus álmairól szívesen beszélt pajtásainak, de azok kinevetik és hazugnak tartják, csak a kis Weber Gyuri néma imádata érti meg egy ideig, de attól is elhidegül, mert náluk ismerte meg, nagycsaládú zsidó szatócséknál, a szegénységet. Cselekmény úgyszólván semmi. Roppantul elnyújtja mondani valóit, mint a múlt század elbeszélője, de a 90-es évek rohamos évek fejlődésének rajza már rapszodikusán rövid. Folytatja Ervin lelki vajúdásainak leírását, amikor először révül fel előtte a test-asszony kínja, vágya. A kort akarja az egyén lelkén s fejlődésén keresztül feltárni. Ugyanolyan vajúdó, kiforratlan volt a Háború előtti korszak, mint amilyen az ifjúság Sturm und Drang időszaka.: álmok, szavak, semmi realitás, csukott szemmel járás, kiábrándulás, célnélküliség. A forradalom előtti állapotok zavaros, tikkasztó fülledtsége telítette meg azt.

Mint egyetemi hallgató is filozofál Ervin rendületlenül, de már kiábrándult sok mindentől.

Szerelem, filozófia és erotika: e három szóval lehet visszaadni e regény legrövidebb tartalmát, vagy más szóval Eros filozófiája.

Ervin Németországba megy egy évre s egy hercegnővel volt futó viszonya, egyetlen realitás a filozófia ködös birodalmában, utána jön egy orosz egyetemi hallgató.

Mellette a szereplők egész sora, Szilveszter, a magára nem talált művész és Vera Parisban élnek bohém életet, gyermeke is születik s az utána fellépő baj, nyomorúság és csalódás sírba viszi.

A legtöbbet szereplő nő Héva, ki anyagilag is segíti Ervint, kiről kiderül, hogy egy zsidóművész gyereke, azokhoz

tartozik, akik a gettóból jöttek, akiket eddig úgy lenézett.

Héva menti át Ervint a lelki krízis válságain, s ugyan-csak ő vigasztalja Szilvesztert is Vera halála után s össze akarja hozni egy gazdag nővel. Szilveszter képviseli a regényben a férfi sexualitást.

Meg is nősíti, Ervin pedig megsérti Hévát, aki teljesen egyedül marad, veronállal megmérgezi magát, de felgyógyul és nem akar embert látni. Ekkor kitört a háború, „Kopogó Halál nem bír magával túlaradó részeg örömeiben, Isten keze most rábízta a véletlenre a sorsát a földön.” Szilveszter és Donát is bevonulnak, Szilveszter fogságba kerül s egy orosz asszonnyal eltemetkezik, halálhírét keltve magának. Donát egy betegséggel megúszva a katonaságot, visszavonult egy német városba dolgozni, egy egyetemi m. tanár lesz s hazajön. Előbb az egyház révén iparkodik felkapaszkodni, majd a forradalommal próbálkozik, „az egyik fiatalság odakint élte a történelmet (a fronton), a másik idebent szavakkal készítette elő s az élet és szóáldozók nagy távolsága közt a város az eljövendők minden sejtelve nélkül engedte vonulni csendes falai közt a gondolat vörös lázának embereit és — aludt.

Donát népbiztos lesz s a forradalom után menekül az országból, de a kis Weber Gyula, hajdani pajtása, agyonlötte, mert cserben hagyta a proletárok zászlaját.

Szerkezete bonyodalmas, olykor erotikus jeleneteket vonultat fel, de jellemezni kitérően tud. Különösen a szerelmi szenvedélyektől fűtött asszonyi lélek és e társadalmi konvenciók összeütközéséből eredő bonyodalmat szereti kiaknázni.

Realizmusára jellemző s asszonyiségára valló sorok ezek: „Melyik realizmus merné leírni a születés, a halál, a szerelem undorítósságait, amin átmegegyünk? A fél életünk azzal telik el, hogy a fizikai piszkot tisztítjuk magunkról és magunk körül. Csak az élettelen világ tiszta, a művészet és a másvilág falán...”

Csak az asszonyokat ismeri igazán: azt az asszonyi hangot, melynek egyetlen skálája az elnyomott sóhajtástól a hisztériás kiáltásig mintha mindig valami bizonytalan szenvedés miatt vádolná az emberiséget.

„Asszonynak nem is szabad írónak lenni — mondja — a zene, a szín, a rajz inkább neki való.” Minden írás líra és

az asszony lírája, *teste* és a lelke muzsikája csak egy emberé lehet — állapítja meg érdekesen.

Asszonyos kijelentések százával találhatók a regény-olvasása közben:

„És Héva gyorsan, túlságosan is biztatva beszélt: gyakorolta a szép, önzetlen hazugságok erényét.”

„A férfi fiatal érzékiségét beteggé *tette* mindentígérő kacérságával. Mintha ő maga is végig akarta volna játszani a szerelem minden lihegő izgalmát az utolsóig — úgy játszotta el Ervinnel abban a komédiában a férfvágy szerepét az utolsóig, mert sohasem adta oda magát egészen, nemcsak testileg, érzelmileg sem.”

„Ő többet adott, — *az asszony mindig többet ad.*”

„Nem tudom, néha minden évben meg szoktam változni.”

Egy szimpla ház leírásában érdekes az író látásmódja: egy pillanat alatt mennyi mindent lát *s* milyen aprólékos pontossággal tudja megörökíteni is.

Vagy ahogy asszonyi intuíciónál ír: „A tragikum esztétikáját — a zseni szempontjából — asszonynak kellene megírnia, azzal a legtisztább elfogadó képességgel a gondolatok iránt, mely csak asszony tulajdonsága lehet, akinek az alkotó tehetsége, hogy mindent megért.”

Érdekes meglátásai és megállapításai vannak a forradalom lélekgyilkoló napjairól, mint: „Az egyház volt az első, mely megérezte a maga internacionalizmusával szemben a két nagy, vele ellentétes és egyesülő internacionalista áramlat megindulását a mélyben: a *zsidóságot s a szocializmusét.*”... vagy: „a kegyelemre két faj van kiválasztva: az orosz és a zsidó. Az egyik a kezdet, a másik a vég... és most ez a kettő van együtt a forradalomban, hogy új világot teremtsen...”

Stílusa is ízíg-véríg modern, néha merész szóalkotásokkal. — „A halott szervezet csak a tudomány anyaga — komolykodott Hort Mária lenézően, friss tanulmányainak magaslájáról.”

„Mély diszonzancia rezgett tovább az érdes fiatal hangok mögött. Most tisztábban és egyedül hangzott fel: meleg, cselló árnyalatú volt, a bársonyos hangok érzékisége nélkül, mégis színes és szűzies.

„Egy zsibbasztó, békés érzés — a nem-akartnak ez az álomszerű elviselése néha túrhetetlenné vált.”

„A régies etika munkaenergiájával s egyszerű, bibliás gondolkodás világos ésszel küldte ki a családtagokat, az életbe.”

„A késő ősz decemberi délutánok sötétjébe bágyadt el.*

„Tél: teázás, intimitás — nyár: kibontakozás, terjeszkedés, napfény, határtalan ság, végtelen mező — ősz: szép, csendes, önakarató visszatérés, finom erő, diszkrét öntudat — és tavasz: félénk tudattalan, tehetetlen, édes tavasz . . .

A szabados világ szerint nevelt s a modern élet küzdel-
meiben önállóságra törekvő nők lelki válságai foglalkoztatják
A nagy véletlen és Egyenes úton egyedül c. alkotásaiban is.

A *Tündérmesék*: gazdag kedély és magas műveltség tükrö. A szerénység meseruhájában a képzelet merész szárnyalása s a költői kitalálás női finomsága lappang a figyelmes olvasó előtt. E mű előfutárja *Bethlen Margit* meséinek . . .

Gyárfás Sándor hét élete (1934) háborús regény. Hőse hazajön nagy későre orosz fogságból, miután megölte Masenkát, a feleségét, aki miatt nem tudott addig visszajutni vágyott hazájába. Pestre kerül bankhivatalnoknak a legnagyobb felfordulásban. Az inflációs idők pénzimádó láza összesodorja két nővel. Blanka, a jó barát, komoly úrilány, Dóra, a szerető, filmszínésznő. Dóra azonban hamar elpártol tőle karrierje kedvéért s Blanka marad meg számára, aki régóta szereti. A hirtelen nyakukba szakadt defláció megakadályozza frigyüket, amely mentőhorgonya lehetett volna Gyárfás Sándor hánytvetett életének.* Újra kísérti a régi emlékek véres árnya s bűnhődni akar érte. Egy gyilkos parasztleány bűnét akarja magára vállalni, de ügyész barátja tébolydába csukhatja.

Ritók tehetségének ragyogó színei élvezetesen hatnak ebben az izgalmas regényben. Meleg, asszonyos megértéssel rajzolja hősenek lelki fordulásait, melynek alapja bizonyára valami igaz történet a háború áldozatainak végtelen sorából.

A háború utáni magyar élet keserves vergődése kortörténeti

* Zsúrvilág Provincián (Elb. 1904), Lélekstáció (Elb. 1911), A fehér ruha (Regény 1915.)

dokumentum és pszichológiai tanulmány is egyben amellet, hogy lebilincselem olvasmány.

Nil (Rozsnyay Kálmáné, Dapsy Gizella 1885—). Egy minden ízében nemes lélek, finom érzései sugároznak prózai alkotásaiból is,- egyébként ő izig-vérig lírai költő.

Bokor Malvin (Szontág Róbertné) nemes célzatosságú regényeivel a nyugatos irány egészséges reakcióját akarja képviselni. Tárgyköre a nagyvárosi élet, melynek visszássá» gaiban a jó és az erény diadalát mutatja be apróbb elbeszélések keretében (Nyár, Tél van megint), majd nagyobb társadalmi regényekben (Mintha álom lett volna, Hét tél, bét nyár). Történeti regényeket is írt. *Virradat* c. munkájában Mária Terézia rokokó világát festi a magyar társadalmi és irodalmi helyzettel párhuzamosan. De csak mesélő tehetsége méltó az elismerésre, amely leköti az olvasót.

Velencések (1925) c. történeti regénye Szent István idejét mutatja be. Elbeszélésmódja ebben is érdekeltő, nincs a, történeti romantika híján s a modern étellel mégis szerves összefüggésben tud maradni. Jellemei, mint az erényességük» ben tűró és szenvedő, de végre is diadalmaskodó nők, álta» lában sikerültek. Nyelve folyamatos, magyaros és tiszta.

Legújabb társadalmi regénye: *A befalazott ajtó* (1932). Hőse, Pelagiúsz Imre, a konzervatív gondolkodású, vidéki földesúr, találkozik a modern sportoló hölgyek típusával, Nellyvel s nem bírja levetközni elfogultságát vele szemben. El akarják vele Kityt vétetni, dr. Bóc János ügyvéd sógornőjét, ki nagyon szép, de kissé buta, bár jószívű, holott „igazán jó csak okos ember, igazán rossz csak tompa elméjű lehet.” Ilyen elmékedések gyakran találhatók nála.

Sorsát azonban senki sem kerülheti el. Összejönnek pap barátjánál, ki nagybátyja a sportladynek, ott megismeri más oldalról is, meg is szereti, de büszke magyar lévén nem kérte volna meg (milyen rosszul ismeri a szerelmes férfiak típusát), ha egy baleset nem éri Pelagiúsz kocsisát, ki lábát töri és a romlástól féltett gyümölcsök eladására Nelli vállalkozik. Ott találja őt Imre paraszt ruhában. Mikor így rájön arra, hogy Nelli őt szereti, egyszerűen birtokába veszi, mint egy középkori várúr. A boldogság azonban nem teljes. Leona,

férje unokahúga és házvezetónője intrikái elhidegítik egymásból a fiatalokat. Paálffy báró, Nelli imádója is elmergesíti a dolgot, végre Nelli nevelőapjához menekült s ott talál rá később Imre. Kibékülés után Leonát elkülönítik s a sportladyból indokolatlan gyorsasággal háziasszonnyá átvedlett Nelli veszi át a ház vezetését s ettől fogva teljes a harmónia.

Sok a regényben a következetlenség, naivitás. Banális eseményeket felhizlal. Altragédia, álromantika az egész regény. Belső életet csak néhány vonással érint, az élettől messze áll, problémái nincsenek, a megoldás sivár, felépítése laza. Nőnek is gyöngye alkotás.

Stílusa néha rusztikus. „Töltött káposzta illata . . . ritkán szálldosott a bogárhátú paplak fölött: a virágok azonban úgy osztották az illatukat nyári éjszakákon, hogy aki arra járt, azt hitte, hogy énekszót hall, mert csengett a füle tőle ...” Sokszor érthetetlen.

Úgy látszik a múlt inkább inspirálta, mint a jelen, a mai kor problémáiba belevilágítani se kedve, se tehetsége nincs.

5. *A nemzedékregény.*

Képviselője *Tormay* Cecilé (1876—), akinek művészete a finom erő mélységével és eddig szokatlan alakító érzékével kap meg. Nem az életből másol, mint a naturalista írók, egészen egyéni látásmódja, egészen egyéni stílusa van, mintha minden kijelentése saját lelkének műhelyében kovácsolódott volna ki finoman csiszolt ötvénytárggyá. A szemlélet és tárgyteremtésnek ez az önálló, független hatalma a legegységesebb stílust teremtette meg a nőírók közt.-

Már családja is olyan szerencsés keveredések eredménye, mint minden jeles magyar emberé — állapítja meg róla *Hankiss* János.** Őseinek sorában találunk magyar várkapitányt, hamburgi patriciust és francia hugenottát, innen magyarazzák laine-i alapon érzelmeinek mélységét, mint germán örökséget, a világos koncepciót, mint franciás vonást s a magyar ihlet

* Várkonyi Nándor.

** T. C. Kortársaink 3. sz.

feszültségt, energiáé. Minden családi hagyománya, a Goethevel levelező Augusz dédanyától a hétéves háborúban vitézkedő aransarkantyús vitéz Tormay Béláig s a Széchenyivel együtt munkálkodó Tüköry Józsefig, a magyar nemzet haladásának előmozdítására irányult.

Idillikus gyermekévei után igen korán lett a betű szerelme s valósággal falta az olvasnivalót, keveselte a tanulásra kiszabott feladatokat egészen 14 éves koráig, amikor nem tanult többé könyv nélkül. Kivételes engedéllyel szerzett tanítónői képesítést az angol kisasszonyoknál — éveket átugorva — s megtanult németül, franciául, olaszul, angolul. Eletének nagy eseményeit, érzésvilágát, vágyait maga mondja el műveiben.

Legelső műve az 1900»ban megjelent *Apródszerelem*, mely még csak „költemények prózában' a későn jött, vagy elszalasztott boldogságról. Ezt követte 1905-ben az *Apró bűnök* elbeszélés gyűjteménye, melyben már benne van Tormay írásművészetének minden jellemző vonása csirájában, de még csak a forrongás vajúdo képét tükrözi. Még ilyen kijelentés is akad benne: A kacér asszony ne szokják le a kacérságról, mert a férfi megunja — ami a későbbi Tormay világfelfogásától messze esik.

Első regénye: *Emberok a kövek közi* (1911) a nagy magyar regények közé tartozik, nagy irodalmi sikert is jelentett. Olaszországi útja s olasz írókkal való megismerkedése nagy inspiráló erővel hatott e regény megjelenésére. A Karszton sokszor vitt útja keresztül s a kövek közt lappongó más élet, más világ sokáig kísértett lelkében, míg papírra vetette azt.

A kis emberek élete melegsívű rajzolójának mutatkozott be e művében s belső rokonságot mutat Elsa *Lindberg-Dovleite-vel*, ami nem annyira a svéd íróno hatásának, mint egyéniségük hasonlóságának tudható be. Német, angol, francia nyelvre is lefordították. A magyar élet nagy kérdéseire világít rá szokatlan fénnel, a magyarságot mélyen érintő témát, a fajkeveredést boncolja biztos kézzel. A Karszt regényének is nevezhetnők. Jella kecskepásztrolány, egy szénégető és a valamikor gyönyörű Giacinta leánya és egy magyar pályator, Réz András története. Jella szeretője lesz a fiatal vasú-

tasnak, megcsalja érte az urát, de Réz András később meg-nősül s amikor Jella primitív lelke, mely szinte együtt él a dolgokkal, rádöbben a számára idegen és ismeretlen világ fenyegető veszedelmeire, a vonat elé veti magát.

Itt a szláv és magyar faj nem olvad össze. A férfi visz-szatér fajához, a nő pedig elbukik, az élet keresztül gázol az ártalmatlan kis férgen. Tragédia ez, melyhez jól illik az egy-szerű környezet s ugyanakkor a milió hatását is mutatja a lélekre. A nagy hegyek és széles síkok ha találkoznak, kész az összeütközés, a tragédia. Mély ihlet és valódi költészet.

Taine és Zola már előkészítették az irodalmi talajt a művészek számára, életrajzírók egész sora tárja fel a milió hatását az írói szellem és művészet kialakulására, de Tormay Cecilét más vezette e téren. Mdkor egy idegennel beszélünk, akkor érezzük azt az elkülönítő mást, ami a magyart megkü-lönbözteti a hasonló viszonyok közt, de nem magyar milióban élő idegentől, így lett Jella a Karszt szimbólumává a Karszt képviselőjéből.

A legtöbb író nő legsikerültebb alakjai nők s nem a férfiak, ez már szinte axióma s itt is érvényes. Az egész alkotás Jellából sarjad s oda torkollik, a többi személy is csak rajta keresztül nyer értéket, vagy figyelmet, ő a legfon-tosabb alak.

A két milió összeütközéséből a síkság kerül ki győzte-sen, magyar ember képviseli, a termelő kultúra és a mély érzések képviselője a hegység primitív emberével szemben, aki a szenvedély, nyomor és gyűlölet kohójában edződött kemény jellemmé ...

Még nagyobb hazai és külföldi siker kísérte második regényét, a *Régi házat* (1914), mely az idegen fajok egybeol-vadásának eposza. A biedermeier korabeli Pest művészi rajza ez a nemzedékregény egy kereskedő család életsorsának elénkavetítése kapcsán. „Szép és nagy súlyú tárgy: az ipari munkaversenyben megedződött akaratú, öntudatos idegenfajú lélek mint olvad át a földből élő faj ölébe” (Várkonyi Nándor).

A Régi ház-at Ulwing Kristóf építette Pesten a XVIII. század végén. Szenvedélyes építő, ki lélekből már látja a

városé, mely az ő házat is túl fogja szárnyalni. Nagy akaratú munkás, vagyont szerez s családjá jövőjét alapítja meg. Ez még nem „beolvadt”, de „meghonosodott” idegen. Német városban (Pozsony) nevelkedett s német városban (Pest) vert gyökeret. A meghonosodást egyéni egyéni érdek kívánta.* Testvére itt halt meg az ellenség bombázása közben s a 49-es megpróbáltatások is idekötik, csak itt érzi magát itthon. Nagy reális érzékkel dolgozik saját boldogságán és új hazája boldogulásán. A régi ház az ő szimbolikus német hagyatéka, amihez ragaszkodik, de aminek mégis le kell omlania családjá felszívódásakor. Ez azonban nem következik be azonnal, az első nemzedék életében. Fia nem alkotó, az csak költ, de unokái már mások. A fiú unoka még atyja könnyelműségét öröklí s csak a lány, Anna lesz a regény tulajdonképpení hőse, aki a családi házat feláldozza. Illy Tamáshoz megy nőül s rövid boldogság és egész halálíg tartó hosszú mártirium a sorsa.

Itt tűnik fel a regény témájának párhuzamossága az elsövel. Réz András magyar vasutas és a szláv Jella — Illy Tamás magyar földbirtokos úr és a német Ulwing Anna. Illy visszasóvárogja ösi földjét, elhanyagolja az üzletet, Anna ragaszkodik az ösi házhoz, a városi élethez s egyik sem érti meg a másikat. Az egymás elöl eltitkolt és Ösztönös félreértés ez. Sok év múlik el egymás után. A cég hitele alább száll s amikor eladó lesz lile pusztá, Tamás bevallja sóvárgását s Anna a családi ház eladásával visszavásárolja ösi birtokát. Beköltözésre azonban nem kerül a sor, akkorra Tamás meghal s Anna két halott közt virraszt: a férje és a régi ház egyformán fáj szívének. Egyikhez az érzelem, másikhoz a tradíció vontá. Másnap a kulcsárné nagy halom virággal várta úrnőjét: „a mi jó urunk kívánsága” volt ez, a halott utolsó üzenete, vallomása. Anna csak akkor ismerte meg Tamás zárkózott lelkét igazán, amikor odaadatott neki mίνden virágot, ami *nem más* földjén termett.

Fájó gyönyörűséggel nyilallott szívébe e későn megértett lélek szerelme, s két szép fiában reméli megérni a jobb jövőt.

A száz éves német családból ízig-véríg magyar család lett.

* Horváth János: Bp. Szemle 1916.

A fajbeolvadás problémája régebbi költészetünkben csak Jókai: Új földesurában csillan fel idillikus formában, melyet Tormay Cecile lélektani és költői megvilágítással tesz rokonszenvesé. Jókai a spontán érzelmesség naiv szívérványhídjával íveli át az idegenség szakadékait s magából a nemzedékek egymásutánjára való nagy folyamatból azonban itt-ott sejt meg reális adatokat — mondja *Várkonyi Nándor* — *Tormay* már reális hűséggel mutat rá az idegen faj jellemvonásainak várható elsatnyulására, az önálló életet élő faj megsemmisülésére s a dekadencia mély pontján az új fajiság tudatára ébredésére.

A háború előtt közvetlenül jelent meg s az Akadémia Péczely-díját kapta érte 1916-ban. Német, svéd és dán fordításban még a bábóru alatt, utána angol és amerikai kiadásban is megjelent, melyet francia kiadás, később holland, olasz és finn nyelvű fordítás egészített ki.

Tüköry József a Lánchíd-építő Clark Ádám munkatársának s a modern Pest útnak indítójának életét szötte bele megindító sorok kíséretében. Tüköry is, mint Ulwing Krisztof, a Duna parton épített palotát s ebbe is belecsapott egyszer a bomba a szabadságharc idején. Az író lelkét ugyanazok a gondolatok szorongathatták, mint Ulwing Annáét, a régi ház tragédiájának láttára. Ki akarta ragadni a közönységből a pesti polgárt, bemutatván a város romantikus múltját, amely idő alatt a német Ofenből a magyar Budapest lett. Meg akarta szerettetni Pestet, de rámutatni ugyanakkor árnyékos részeire is. A magyarosodás még ma sem teljes, tehát össze kell forni szívvel-lélekkel az őstalaj színmagyar lakosságával, a vidékkel.

Kitűnő a család metamorfózisa is. Az első generáció élete nemcsak bevezetés, mint Zola és Thomas Mann nemzedékregényében, ahol elmeséli az előző életet, hanem az első őstől az utolsó hősig ott éli előttünk a maga mozgalmas, egyéni, küzdő, reménykedő életét a regény lapjain. Sőt Anna életregénye sem zárul le, fiaiban már észrevehető a jövő élete.

Mindegyik hősének lelkét kitarja s külön-külön élő egyénné varázsolja író tollával, nem rajzol típust sohasem. Két nemzedék különbségét két embernek egy-egy jellegzetes tet-

téből érzékelteti pompás rutinnal. „János Hubert szórakozottan kihúzta a gombostűt a dívány kézimunkájából s azután pontosan ugyanarra a helyre szúrta vissza. Fia, Kristóf egyszer, később, ugyancsak kihúzta, de aztán elunta keresgélni a régi pontot és eldobta a gombostűt. És igazán: János Hubert pontos és lelkiismeretes ember, akinek ugyan már nincs nagy gondolata, nem gyűjthet, de legalább takarékoskodik. Fia pedig elherdálja a vagyont, mint ahogyan eldobta a gombostűt.” (Hankiss J.)

A szerelemnek nagyon kis szerep jut a regényben. Az öreg Ulwing magános tölgy, János Hubert családja áldozata, Kristóf csak gyerekkorában ér rá szeretni, Anna és Illy Tamás szerelme boldogtalan, meg nem értett s későn eszmélnék rá, milyen mély.

Hőseiben van valami Jókai böseiből. Sokoldalúak, találékonyak, mint Tatrangi, vagy Berend Iván. Sőt még külsőségeiben is van valamelyes hasonlatosság. A köszívű emberfia-ban Szalmás Mihály ad jelt a várost lövő ellenségnek, itt pedig Sebastian integetett át a kis Annának a pesti partra, amiért az osztrákok nézik kémnek és lövik le s egész legenda szövődik alakja köré, hogy jeleket adott a magyar seregnek. Szalmás azonban valóban kém volt, de osztrák kém és megérdemelte a sorsát.

Némelyek szerint erősen hatott rá Thomas *Mann*: Bruddenbrooks-ja, mint világirodalmi példa a lélektani regény ilyenirányú kiszélesítésére s új műfajjá honosítására. Rokonságot árul el e művel — Tormay tárgyelfogása is, azonban e regény mégis egyéni művészetének talajából sarjadt. *Hankiss* János pedig azt bizonyítja, hogy a *Régi ház* már németre is le volt fordítva, mikor Góth Ernő elviszi Tormaynak Thomas *Mann* regényét olvasásra.

Mód szere és stílusa teszi művét értékessé. A beolvadás tényéről sohasem szól, magyarázás nélkül leszüremplődő eredménye a két regénynek. Nincs benne tendencia, mégis gondolkodóba ejt — állapítja meg találoan *Rédey* Tivadar. Szimbolizáló természete szembeötlő. A régi ház szinte él, oszlopai néznek. A magyar hallgatag jellemet kutatja: mi van a hallgatás mögött? A magyar asszony is mintegy kitalálja férje

gondolatát, az idegen nő csak szóból ért s itt a félreértés alapja. Diszkréten tartózkodik a hatásos jelenetek olcsó kihasználásától. Csak színes nyelve kelti a keresettség látszatát.

A stílusművészet, a szép tárgyakat kereső szépérzék Torroay ihletője. Mint *Alszeghy* Zsolt írja: A lelki problémák éles szemű megfigyelője, de azokat eseményességükben magáj tói messze vetíti, csak rokonszenvének színező módja árulja el, hogy a problémák is az ő szívéből fakadtak.

A háború vége felé szólalt meg hosszú hallgatás után (1918) a *Viaszfigurák* c. novellás kötettel. Az idők szellemében végzett szelektálás csak növeli a mű értékét. *Az időtlen holt* komor színezete a középkori haláltánc énekekre emlékeztet. A Sors-kalmár a boldogságot fukar kézzel, de nagy ellenszolgálgatás fejében méri: szépség, ifjúság és egészség a díja. „Részvétlenül keverte a boldogságot és keverte-kavarta, vegyítette, hogy többnek lássék.” Bizonyosfokú asszonyi lágyság hatolt a kemény sorok közé: az anyai szeretet apoteózisa. Kis költemények prózában.

A háború végén s az oláh megszállás alatti keserű korszak talajából kinőtt fájvirágok ezek. A szobrász viaszfigurákat mintáz, de nem tudja értékesíteni s mikor egy társaság összejön és nincs gyertyájuk, a házigazda kanócot huzat egy kis műremekbe és ez az ötlet gazdaggá teszi a művészt, de elhamvasztja önérzetét. Amily arányban fogynak szobrai, olyan arányban nőnek keserű gondolatai a művész áldatlan sorsáról, nyárspolgárok érzéketlen világáról. Kevesen látják az igazi szépet, azok se szemekkel, hanem sebeiken át. A fájdalomból születik a tudás és a szépség.

A hitét veszített „apostol”, a madárkereskedő pintyőke, a mindenét elvesztett öreg halász asszony, ki fél a városi veszedelmektől (itt is a millió összeütközése a téma), a hó elől konyhába kényszerült pásztorcsalád figurái s a hit problémája, a fuvolás lány, egy-egy remek meglátása az írónak és lélektani tanulmánnyá mélyítése a témának.

Másik értékes novella gyűjteménye: *Álmok* (1920). és *Megállt az óra* (1924), újra a Régi ház hangulata ömlik el rajtuk. A kommün keserű kiábrándulása ismét a haza és keresztyénség eszméit állítja az érdeklődés homlokterébe.

A háború alatt vöröskeresztes hölgy volt az író, mégis halálra keresték a forradalmárok. Ennek a fájdalmasan tragikus korszaknak terméke: a *Bujdosó könyv* c. naplója a Károlyi forradalom és a kommunizmus szégyenletes idejéről. Aktualitásával, erős nacionalizmusával a nemzeti visszahatás korában nagy sikert aratott. Minden lapja a női érzékenység finom dobbanását érzékelteti a megalkuvást nem ismerő nő hívó-lázadó őszinteségével. Ezt a szörnyű földindulást talán senki se élte át olyan intenzív erővel, mint az ő különben is túlfinomult lelke és senki se tanult belőle annyit, mint ő.*

„A kommunizmusnak kínos emlékektől terhes korszakát sokan iparkodtak kimenteni a mulandóság karjai közül, de minden ilyen irányú próbálkozásokat messze túlszárnyal *Tormay Cecilé* műve, mely érték és népszerűség dolgában megközelíti két nagy-regény alkotását is. A két forradalom képei olyan döbbenetes erővel, művészi színezéssel és mégis félelmetes élethűséggel elevenednek meg tolla alatt, hogy csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatunk e munkáról. 5 mégis, sajtóságos módon, az Ady Endre megítélésénél nem tud megmaradni az eddigi objektivitás tiszteletreméltó keretei között, óriási kilengéseket véges antiadys irányban s minden tekintetben azonosítja a költőt a forradalmakkal, azoknak felelős» ségét s bűnét is reáhányta.”**

Lángszavú ébresztő lehetett volna és sírásó lett belőle — ilyen kemény váddal sújtja e munkájában a halott költőt.

Nemcsak irodalmi remekművet láttak benne, hanem a leghatásosabb társadalmi akciót is, mely a bolsevizmus igazi alakjáról lerántja a szépítő leplet, ez volt az oka külföldi gyors sikerének, angol, amerikai, francia, német, olasz, finn fordítások révén ismertté lesz Európában és az egész világon. Befelé is megvolt a hatása. A vörös éra alatt mindenki fogadkozott, soha sem felejt, de a felszabadulás órái alatt újra belekábult, ellanyhult a lélek, a békére emlékeztető évek minden siralmát elfelejtették a tömegekkel. Csak a nők, az anyák nem tudták kiirtani szívükből a rémképek lidércnyo-

*Hankiss János.

** *Boross* István: Ady Endre alakja regényirodalmunkban és a köztudatban 39 l.

másait s azok tanulságai eleven erővel mozgatták cselekvésre és — megalakult a *Mansz* Tormay Cecilé szervezésében. 1922-ben a *Nyugat* internacionális irányának ellensúlyozására megalapította a *Napkelet* c. folyóiratot, mely nagyszerű hivatást töltött be s ma is hasznos orgánuma a jobboldali irodalom exponenseinek. . .

Hosszú-hosszú hallgatás után, egy évtized múlva szólalt meg újra a regény hasábjain 1934-ben, amikor már nagyon várták az életjelt tőle. Új művének, a *Csallóközi* hattyú történeti trilógiának: *Az ősi küldött* az I. rész címe.

Tragikus háttere a tatárjárás, ami csak közvetve szerepel a könyvben, inkább csak közeledését halljuk. A cselekmény nagyobbára a pestisdúlta Komáromban játszódik le.

Főhőse Ung vitéz, aki hazatér a párisi klostrom magányából, hová szerelmi csalódása miatt vonult vissza vérző szívvel s családja kívánságára a szerzetesi ruhát öltötte magára. Harcos, tevékeny egyénisége nem bírja el a klastromi élet zárt, fülledt levegőjét és két hú cselédjétől kísérve hazalovagol. Itt tapasztalja, hogy az ország az elégedetlenség tüzétől lángol, amiért a király befogadta a menekülő kunokat, akikben a tatárok cinkosát látják. A főnemesség hatalmának megnyirbálása miatt külön is érzékenykedett. E válságos helyzetben Ung megdöbbszint szívének minden dobbanásával a király mellett érez. Majd megtudva, hogy Kinga özvegygé lett, újjászületve repül Komáromba, hol a legszörnyűbb vész dühöng, de Ung csak az őt szerető szép asszonyt látja s meg akarja szöktetni őrizőtől, ámde Kíngát is elragadja a pestis, hasztalan a bűbajos asszonynak, Bibernak minden varázslata, aki szimbolizálja a fiatal kereszténység közt a még mindig igen erős, titokban terjedő pogány magyarságot. Nagy vonalú, drámai lüktetésű, széles horizontú regénynek ígérkezik *Az ősi küldött* s az író hosszasan hallgatása, úgy látszik, nem a pihe-nés korszaka volt.

„Minden mondata olyan faragásos gonddal illik a helyére, mint ahogy régi építők rakhatták egymásra a boltozat előre kialakított nehéz köveit. Hasonlatain keresztül az éjszakák és a lakatlan távolságok szele borzong beé a mesébe, végtelen

és ősvilági atmoszféra ez, ami legjobban megfogja az olvasót...”*

A *történet* kosztümébe *Öltöztetés divat lett* ma, de a tatárjárást a magyar irodalom, mint. *témát*, még kevésbé használta el.**

Az Árpádok korából keveset *tud* a tudomány és a művelődéstörténet, a köztudatban meg éppenséggel nincs kialakult kép annak valószínű életformáiról, de mindenki sejti, érzi, hogy ez a mély csend, mely körülburkolja e sötét korszakot, a vibar előtti hallgatás félelmetes csöndje. Tormay Cecile ezt a hézagot igyekszik kitölteni képzelete segítségével. Erős fegyvere a szép, színes nyelvezete. Nem tudjuk, így beszéltek-e 200 év előtt, de erőteljes, jóízű és ízig-vérig magyar szólásmódja új genezis. Természet, megérezés itt is fordul elő, mint két nagy regényében. Alakjai típusok, de a főhős lelki megrendülése művészi teljesítmény.

Egy világnézeti probléma áll a középpontban, mely a hős lelkében kavargog, forrong az idegen hit, a szenvedéseket panasz nélkül elviselni tanító és az ősi pogány hit, amelyet nem lehet összehangolni. Élethalál harcra ez az állandóan letelepedő magyarságnak. Itt is a magyar faj leglényegét érintő problémát boncol az író nő nagy apparátussal. . .

Egy német író nő* megállapítása szerint ma sok az író nő, de kevés a költő nő. *Lagerlöf* Zelma és *Huch* Richarda mellett *Tormay* Cecile-t tartja vérbeli költőnek. A fokozottabb érzékenység teszi őt azzá, mely a mások számára hozzáférhetetlen életek és összefüggések finom megsejtésében nyilvánul.

Anatole *France* mikor 1914-ben megismerte, azzal ajánlotta be barátainak az író nőt, hogy „hogyan el kell olvasni a könyvét. Ritkán ismert férfíró és sohase nőíró, aki így és ilyen egyszerű eszközökkel, tudta volna éreztetni az élettelen dolgok életét.”

A Régi ház oszlopemberei minden kocsiba benéznek. Az életlehelés művészete mondatja vele az ilyen kifejezéseket: a patakzúgás a leány elé jött a mélyből, az éjszaka nesztelenül,

* Szerb Antal: Tükör 1934 II. hó.

** *Makkai* S. Tálto királya c. regénye ugyancsak egy triológia kezdeté e korról.

*** *Ilse Beicke*.

kúszva jött ki az erdőkből. Misztikus író, aki reális megfigyelő is tud lenni.

Komoly tanulmányokat végzett mindenkor, nem bízta tollát a véletlenre, sem a pillanat hangulatára. Egyszerre sokat lát, megfigyel, a régi ház sok-sok aprólékos vonása annyira a valóságból fakad, hogy családjának idősebb tagjai bámultak a leírások pontosságán.

Nőies lelkiség, nagy érzékenység, férfias energia és művészi alkotó erő, germán miszticizmus, erős formaérzék jellemzik minden alkotását.

III. A háború utáni regény.

1. *Ízlésváltozás a külföldi és a magyar regényirodalomban.*

Nőíróink regényeinek nagy százalékára illik *Babits* Mihály megállapítása a mai közönségről és mai regényekről. Ma kizárólag regényt olvas a közönség. A beérkezett regényírók minden évben megalkotják a maguk azévi remekét, melyet illik és szokás elolvasni, hogy a következő évben már ismét más regényeiket legyen illő és szokás elolvasni. A regény átlagos ideje egy év, mint ahogyan az újságé egy nap. Egy évig, tíz évig, vagy tovább, mit se számít, a sorsa mindegyiknek hasonló: elfelejtik. Mindegyik remekmű a megjelenéskor s mindegyik letűnik nyomtalanul a népszerűség egéről. Egyik regény a másikat borítja homályba. Talán éppen ezért, mert túlságosan aktuális problémákat vet felszínre, túlságosan a mai élet, mai divat tükre, már pedig a divat gyorsan változik, a ma elegáns ruba holnap már divatjamúlt, senki se viseli. Az érzelmek terén is tapasztalhatók ilyen gyors változások. Éppen azért nehéz ma regényt írni. Pedig a műfajban nagy a termékenység, ami a fajsúly rovására esik, túl könnyű ahhoz, hogy halhatatlan, vagy pláne pótolhatatlan tudna lenni. Kevesen pályáznak ma már erre, kivált nálunk, ahol a regény mind szűkebb látókörű naturalizmussal köti magát a korhoz és az élethez, mely azért élet, meri nagyon is halandó ...

A regény ma végleg hatalmába ejtette a tömegeket, de közben a tömeg is meghódította a regényt.

A nagy regények mind ritkábbak lesznek a rohanó élet-típusnak, időkímélés céljából is a kis regény a legmegfelelőbb.

Sokan kísérleteznek új területek felkutatásával, (1. a Freudista regényeket!), de hol talál ma kikötésre alkalmas partot az író, mely még terra incognita akár író, akár olvasó számára?

Egy részük a történelemhez fordul, mely még mindig hálás és sokat ígérő terep vérbeli művészeknek. Sikertelen betekintés a zavaros 16 századba, vagy a 17. barokk életébe, mindig kecsegtet némi sikerrel. Lehet felelősség nélkül hősöket felvonultatni, korok szürkeségébe ragyogó színeket álmodni, csaták, párviadatok, szellemi mérkőzések borzongásaival idegeket próbára tenni, nagyvonalú szerelmi epizódok romantikájával kábítani, mert hiszen Mars sisakjában is fészket raknak a galambok. Apróságokat komolyan nem venni, vagy pedig éppen a részletek szemképráztató felsorakoztatásával ejteni kábulatba a jámbor olvasót, mindez kiaknázásra vár s élnek is vele bőven, mikor P. *Gulácsy* Irén Zápolya öldöklő századát, vagy a Rákóczi küzdelmek változó hangulatait, de örök magyarjait idézi síri álmukból, vagy mikor *Kosáryné* Réz Lola a felvidéki bányavárosok lakóit támasztja életre, vagy mikor *Wagner* Lilla, *Dénes* Gizella és mások buzgólkodnak elmúlt korok lelkébe pillantani egyéniségük minden vonzó bájával.

A magyar stílus az utolsó 50 esztendőben főleg a közvetlenség és észtelenség irányában fejlődött hihetetlen nagyot.

A történeti regény legutolsó föllendülése a német újromantikával indult meg, mely magára eszméltette az írókat, aki már tehernek érezte a nyers valóság tabu-ját. A múlt és jelen írója másképp kezeli az anyagot s mást is lát benne. A Scott Waltertől eltanult módszer, mely a való álarcában régi kosztümöket, ősi lovagvárat, folklorisztikai furcsaságokat, egyegy történeti anekdotát, vagy naiv babonát színesített valószínűvé, feltámasztott ismeretlen hősöket, sok finom jellemző adattal pepecselve a letűnt kort életteljessé iparkodott varázsolni, de a lényeg elsikkadt kezük között. Az új történeti regény nemcsak feltámaszt korokat, de örök emberi vonásokat is exhumál, s emberibbé teszi a művét.

Az örök emberi dokumentumok s hősi életformák mellett úgy mutatja be a múlt arcképcsarnokát s úgy tárja fel

sokrétegű életütemét, hogy saját korának valóságai is benne reszketnek, vagyis a múltak eseményein keresztül a jelen emberéhez szól, mennydörög, figyelmeztet, mi által nem mindig adja a lerajzolt kor hű képét. . . Ali ez különösen nőíróinkra, akik közül a legtöbb megpróbálkozott ezzel a műfajjal több kevesebb sikerrel. Nagyszerű alkalmakat lát benne beszélő hajlamának kidühöngésére, mert sokkal inkább nő mindegyik, semhogy a műfaj formai nehézségeivel meg tudnának birkózni. Még az igen tehetséges Kosáryné Ulrik inasa is egy elömlő, szétfolyó részlet, határozatlan vonás, légius bizonytalanság kritikusi szerint.

Ez az új romantika már a tegnapé. De hozzánk nem ez a tegnapi romantika jutott el, csak a történeti regény rideg üzleti konjunktúráját kaptuk. Az író ugyanis készen kapván bőséges anyagát, maga a bőség ejti zavarba, amibe rendet, értelmet, világosságot és logikát kellene vinnie. De hol van«nak a nők a logikától? A tablókat, részleteket, fordulatokat összeolvasztani s felemelni az élet magasabb horizontjára, ez lenne a feladat, de a könnyen szerzett anyagban dűskáló író mindenáron pénzt akar kicsiholni az élet kovakőjével s elfeledkezik a lényegről, a problémáról. Pedig a regény problémái elől el lehet menekülni a hallgatásba, de legkevésbé a történeti regénybe.*

Ha igaz volt valaha *Stendhalnak*, hogy a regény vándorló tükör, ma kétszeresen érvényes e mondása. A regényben tükröződik a mindenkori társadalom képe, gondolkozása, világfelfogása, küzdelme, vágya. A mai kor hőse a *kalandor*, s az ő regénye a *kalandorregény*. Ezt kultiválják a mozik hihetetlen tömegben, a színház konzervatív falai közt is fel-felbukkan egy-egy jól ismert típusa, az olvasók százezrei pedig ezt falcikázzák kielégítetlen mohósággal. Nem lehet itt véletlennek minősíteni, hogy 1934-ben a detektív lett korunk hőse. A haladás, a technika korában egyre intenzívebben figyelik az emberek a jövőt, a mindennapi élet megszokott keretein túllépő tudást, a nagy célok elérésére koncentrált akarást. A detektív regények írói tisztában vannak a tömeges vágyakozásával és könyvolvasóvá tesznek olyanokat is,

* *Illés Endre.*

akik eddig semmiféle irodalom élvezetében nem vettek részét.

Az is érthető, hogy a detektívregények virágzása Anglia nevéhez fűződik. A megváltozott kor bűnözője már rádióval dolgozik, expresszen, repülőgépen száguld és világrészeket hálóz be. Van-e hát számára kedvezőbb terep, mint Anglia, egzotikus világrészek ura? Ma az egzotikum hat még mindig nemcsak az irodalomban, de táncban és zenében is.

A detektívregényekről tudomásé kell venni, él, hódít. Vannak, ugyan melyik termelési ágak nincsenek, selejtes termékei is, de az irodalmat nem kell tőle féltetni. Az a tömeg, amelyet a detektívregény tett olvasóvá, lassan megbarátkozik az irodalom nemesebb fájával is s végeredményben köszönet illeti azért, amit tett s meg kell neki bocsájtani azt, mit esetleg ront sokszor alantas szellemével.

A detektív regények képviselik ma a tömegek ízlésében az ingyencsemeget, amelyet megunva a mindennapi kényérre is ráéhezik rövidesen.

Ma a világ nem félszázadról félszázadra, hanem esztendőről esztendőre, sőt néha hónapról-hónapra változik — állapítja meg *Ignotus* igen szellemesen.* A vasút, telefon, villamos vasút és világítás, mozi, repülőgép, hangosfilm, rádió s rövidesen a televízor hatalmas lököerőt képviselnek e rohamos fejlődésben. A társadalmi élet terén is óriási haladást tapasztalunk, a nemek differenciálódásáé az egyenlőség felé való tendencia váltotta fel. Szokás, ízlés, erkölcs teljesen megváltozott s változás bölcsője nem a szovjet, hanem Amerika.** Az egész világ nőtáborá ő utána indul, mint régen Parist követte a divat és ízlés terén.

Traccaroli: Amerikai lányok c. regényében szemléltető képét adja ennek az új női típusnak. Amerika ma a szabad szerelem országá, sok furcsaságaival sajátos vegyülete a vonzó és visszataszító vonásoknak; együtt adják az amerikai flapper típust, akinek nem nagy dolog egy éjszakai kimaradás, férfikkal való együttélés, próbaházasság, még a legértékesebb, legkomolyabb rétegnél sem. Pizsama-bál, orgiák, érzéki zene,

* Adalékok a nőkérdéshez. M. Hírl. 1934. I. 21.

** Ahol már 1848-ban követelték észjogi elmélet alapján a teljes polgári jogokat: Declaration of sentiments.

táncdüh, minősíthetetlen viselkedés: ez Amerika felszabadult ifjúságának élete. A kiváltságosoké, akik nem állati sorsban vegetálnak.

Nagyon sivár, ijesztő és teljesen kiábrándító képe ez a modern ifjúságnak.

Korrajzot akart adni Ursula *Parrot* is: Szabad a csók c. regényében. A 17 éves leány, Betty és a 31 éves férfi, Alan, találkoznak a háború után, de elválnak és 4 év múltán sodorja őket újra össze a véletlen szeszéje. Akkorra a tapasztalatlan kis liba komoly nővé érik és az újságíróvá lett Alan Kínába indul. Az utolsó éjszakát azonban együtt töltik. Míg az évek teltek, hűségesen leveleznek, de egy-egy férfi felbukkant, meg alátűnt Betty életében, mert hát: „szabad a csók ...” végül is egy iszákos hírlapíró, Steve, nőül veszi, akinek pontos tudomása van előző viszonyairól.

A férfibe szerelmes asszony problémája ez, kinek szerelmét a férfi elfogadja, együtt él vele, de nem köti le magát hozzá, mert csak nyűg lenne a házasság láncja.

Az asszony sajátos helyzete itt már kirívó, aki csak akkor mondhat igen-t, ha a férfi már döntött. A nő csak annyiban szabad, hogy igen-t, vagy nem-et mondhat: belső életével nem rendelkezhetik. A nő nem mondhatja: kérem, töltsön velem egy éjszakát. Becsület, tisztesség, lovagiasság s más nagyhangú szavak mind a férfiak szótárában található. A nő egyetlen fegyvere a józan ész.

A regényben nincs is bonyodalom egész addig, míg a vonzalom ellenére keletkezett házasságnak következménye nem lett és Elizabetha nem tudja biztosan: a szeretője, vagy férje fia lesz-é? Férje nem akarta világra engedni a kéréstlen utódot, s mikor Betty ragaszkodik hozzá abban a reményben, hátha a szeretőjétől való, s azért újra züllésnek indult a már jobb útra tért hírlapíró, egy autó kerekei alatt fejezte be dicstelen életét. A probléma ránézve megszűnt. A gyerek még mielőtt világra jött volna, megölte anyja férjét, a férj halála után pedig halva született a fiú. Az anya betegágyából felkelvén, újra dolgozni kezdett fényképésznél, lapoknál, ahogy jött s igyekezett nem gondolni a múltra, de egy levél Alantól újból felkorbácsolta nyugodt életét s érzésvilá-

gát. Találkoznak is sok év után, mere Alan felhagyott a riporterséggel és végre megkérte Betty kezét. S ekkor jött egy buta véletlen, Alan influenzába esett s meghalt, mielőtt boldog lehetett volna.

Itt is nyílt kérdés tehát: mennyit basznál vajjon a nőnek ez az évszázadok óta vágyott szabadság? Boldog lett talán általa?

Vagy vizsgáljunk meg egy vérbeli amerikai író, mit mond erről a kor- és körtünetről.

Zane Grey: Napsugár a vadonban c. regénye a régi romantika hajtása s benne társadalomkritikát ad az amerikai és általában a modern nők megújulásáról. A nő megbódult a szabadságtól és szabadosságba esett. A mai nő életének egyetlen célja Zane Grey szerint, hogy „megszabaduljanak a munkától, bajtól, fájdalomtól és kényelmesen szórakozva éljenek. Szórakozás és fényűzés kell nekik egyedül. Es milyen kár, hogy így gondolkoznak. A legjobb lány is csak menekő-«léznek tekinti a házasságot, nem felelősségnek. Nem azért mennek férjhez, hogy boldog otthont segítsenek teremteni a férfinak, vagy egy csomó egészséges csemetét hozzanak világra. Nem ennek feszítik neki vállait, hanem lemeztelenítik, hogy a tömeg bámulja és a férfiak gyöngyöket akasszanak rá...” Hát a modern szórakozás, divat, zene, tánc és ruha! A mai bomlott kor szédítő tempója, versengése, sportörülete kiforgatja lényéből az embert is s Zane Grey egész regénysorozatot szentelt e téma-körnek: csak a vadnyugat, a maga nyersségével, de őszinte becsületességével, munkájával és primitív lelki alkatával lehet a jobb idők alapja.

A férfi se sokkal különb. A munkanélküliség elszokíatja a tömeget a munkától, a háború, forradalmak, a könnyelműség, léhaság melegágyai lettek.

A gyorsasági örület nem kedvez a kitarító munkának, s így a házasság intézményének sem. Pedig: „nem a sikere szerint kell megítélni az embert, hanem az erőfeszítés alapján, amellyel a sikerre tör. Iparkodhatik az ember egész erejével és mégis elbukhatik.”

De ehhez a munkához egész ember kell, Hős, igazi Férfi, nem olyan elpuhult báb, aminő a legtöbb mai ember.

Egyik hősnője, aki rádöbbedt az u. n. modern élet hibáira, maga mondja: „A mi korunknak asszonyai mind henyék, önzők, élvezethajhászók, haszontalanok, munka- és gyermekkerülők... semmire se jók!!”

S kik a hibások? A férfiak... az apák, az udvarlók, a férjek, ezek rontották el a nőket. Lukszus tárgyakat csináltak belőlük. Miért hordják a drága ruhákat? Mert a férfiaknak csak úgy tetszenek.

A Tiszta Látás segíthetnek csak, az őszinteség, munka, becsület, egyszerűség, szeretet és a tiszta családi élet. Gyerek (nem az egyke!)

A háború roncsoló hatással volt a férfi lélekre s ezt ellensúlyozni kell. Állás, kenyér, hajlék és munka nélkül álltak. Nincs elég iskola a gyerekek taníttatására, nincs pénz a tanítók fizetésére (még mindig Amerikáról van szó!) A nők, kiknek van szavazati joguk és mindezt megváltoztathatnák, nem teszik, hanem az anyaság ellen irt könyveket osztogatnak az uccán. Nincs rendben, hogy a pénz az Isten, aminek áldozatul dobunk minden szépet, jót, nemeset. Csak a sex appeale a fontos! „Ti báb asszonyok — vágja oda nyersen — élődiek, férfitjátékszeret, selyembe burkolt gésák, kifestett, henyé, doromboló cicák, ti torzképei a női fajnak, térjeteke észre, ha van eszeteke, mielőtt késő!...”

Szász Zoltán, aki nagy nőismerő, sok adatot szolgáltat a nők lelkéneke megismeréséhez.

Azt írja egy munkájában, hogy a nők nem tudnak a saját lábukon megállani, lelkileg szükségük van ahhoz, hogy valakihez tartozzanak. L. szerint a férfi és a nő egyenjogúsága megvalósíthatatlan idea marad.

Közelebb állanak a gyerekekehez, mint a férfiak. A gőse-rekeke, fiatal lányok, sőt asszonyok is, nem tudnak egymás mellett elmenni anélkül, hogy meg ne akarnának egymással állni. Ha együtt mennek, egymásba karolva, kézenfogva, vagy összeölelkeve mennek, könnyen barátoknak, míg a felnőt férfiak idegesek, ha túlközel lépnek is hozzájuk.

A nőneke viszont az a természetes, ha egy másik nő megöleli, simogatja, babrál rajta, megcsiklandja, akárcsak a gyereke.

A női nevelés célja Sz. Z. szerint fékezeni, legalább is a

férfiakkal szemben a nőnek ezt az *ösztönös* közeledését, ezt a távolság megszüntetési hajlamot. Pl. egy helyettes tanár és egy főigazgató felesége az első találkozáskor letegeznek egymást, de próbálja meg ezt a h. tanár a főigazgatóval.

A magasra nevelt lédiszerű és dámaszerű kultúrnők tartózkodása a férfival szemben rendszeresen nehezen kiharcolt önuralom eredménye. De az alatt is, mint belső feszültség, ott lüktet az elnyomott közeledési vágy.

Ma minden nő túlteszi magát a konvenciókon s nincsenek lédik és dámák.

De csak átmenetileg. Majd lesznek újra. Az intelligens nők ma is tudják, hogy bölcs dolog, ha okosan megválasztott szabályokkal fékezik magukat. Mert azt is tudják, hogy nemcsak testileg, de lelkileg is hamarabb kijönnek a forma» jukból, mint a férfiak . . .

Mindez érvényes nagyjában nemcsak a nőkre, de a nő» írókra is. *Schöpfung* Aladár a jobb és baloldali irodalomról való értekezésében megállapítja, hogy a nőírók fellépését az irodalom merészebb lendülete, a baloldali irány nagyobb szabadsága segítette elő. Érdekes, de a modern nőírók tehetséges része — kezdetben legalább — mint *Kafka* Margit és első szereplésekor Kosáryné, a baloldali nézetek hitvallói voltak.

A liberális gondolkodás, a mindent lehet, mindent szabad, ha művésziesen meg tudod csinálni...» elvnek gyakorlati megvalósítól a baloldali irodalom vezetőiből került ki. A mai irodalom nőírói pedig kevés kivétellel a legmodernebb, sokszor a legszélsőségesebb irány hívei.

Alátámasztja ezt a megállapítást a filozófus *Korniss* Gyula is, aki azt vallja, hogy a nők érzelmileg mélyebbek és változatosabbak, mint a férfiak.* A nagy átlag konzervatív, mert őrzi a gyereket, s vele a fajt, de *hogya valamilyen emóció hatása alatt a hagyománnyal szakít, a másik szélsőségbe csap át.* A középutat a női lélek nem tudja kiépíteni. Erős hajlamuk van a társas érintkezésre. Nagy intenzitást áruznak el a szeretetben (altruizmus, önmegtartózkodás, odaadás, önzetlenség,

* *Korniss* Gyula: *Nők az egyetemen.* Napkelet 1925. 60 l.

karitatív tevékenység). Könnyen lelkesednek vállalkozó természetűek, de munka közben elernyednek (lásd Kaffka nőalakjait!).

Igazságérzetük nem áll a törvények alapján, hanem egyéni érzésen épül fel. Jogérzésük hangulatuktól függ, s könnyen befolyásolhatók. Jellemző rájuk az őszinteség hiánya, hajlamosak a hazugságra, tettetésre, eltitkolásra, képmutatásra, raffinériára, ami a férfi és nő közti alárendelt viszony csökevénye bennük ma is. Emlékező tehetségük, amíg érdeklődési körükbe vágó dologról van szó, kitűnő, egyébként gyöngye a memóriájuk. A képzelet ereje szempontjából felülmúlják a férfiakat, amivel együtt jár a fantázia nagyobb tevékenysége is. *Női zseni nincs!* A festészet, zene és költészet terén tudnak versenyezni a férfiakkal egyenlő feltételek mellett, de eredetiség ott is kevés található bennük.

Igazi nagyszabású alkotó művész ritkán akad köztük. A színművészetben egyedül érik el a férfiakat, sőt néha túl is szárnyalják azokat, ez az ő igazi területük, de már a zene terén mint virtuózok versenyeznek a férfi muzsikusokkal, nem mint alkotók. Az irodalomban a sok közül két műfajban egyenlők a férfiakkal, ahol olykor nagyobb értékűt is alkotnak: a *levélben* és a *regényben*.

Igazi női sajátságként emlegetik a logikátlanságot és az intuíciót, az igazság közvetlen meglátásának értékes sajátságát. John Stuart *Mill* is azt mondotta róluk: az asszonyok azt csinálják jól, amit gyorsan kell megcsinálni.

Ezek a sajátságok determinálják a nőírókat is alkotás közben s ha volt valaha korszak, amely kiszámíthatatlan, változó és a legerősebb idegeket is próbára tevő, úgy mosti korunk az s csodálatos módon a nők találják fel magukat leggyorsabban, ők illeszkednek bele legkönnyebben a megváltott idők kereteibe. A Loreley hajtól az eton frizuráig, az üvegházi növényként rejtegetett zárda növendéktől az önálló nőig s a háremek eltörléséig szédítő szakadékok merednek a megdöbönt férfiak elé, s a nők szédülés nélkül lépték át ezt a meredélyt világszerte. Ezt tapasztalható leginkább Budapesten. A vidéki élet konzervatívabb sok tekintetben, mint a fővárosi.

Ezt a világszerte tapasztalható, mindenestül felfordult, gyökerében megváltozott világot, a mai pesti életet akarja ábrázolni *Kóbor Tamás: Hamlet az irodában* c. regény alkotása.

Hőse egy könyvelő. A főnöke hitelezési csalásból él, őt magát is hamisan könyvelteti. Egyik lánya a főnök szeretője, a másikat egy klinikai asszisztens tartja ki. Fia egy strici barátjának táncosnő testvérét akarja elvenni. De azért a főnök nyugodtan veszi nőül a neki előnyös gazdag libát, mert a cég így rendbejön, a lány pedig minden vonzalom nélkül megy hozzá egy mérnökhöz. Sőt az asszisztens is, jobb jövő érdekében, a professzor lányát szándékozik megkérni, ha közben a könyvelő lányától gyereke nem születik, s így a feltámadt jobb érzésére hallgatva törvényesíti a frigyet.

A váltónyargalás, hozományvadászat, szerelmi üzlet, teherbe esés házasságon kívül, múltjuk ellenére tisztességesen férjhez vitt lányok, a tanár, ki boldog, mert pénztárosi állást kapott, a mérnök, aki munkavezető, az ezredes mint üzemvezető: ez a világháború utáni Pest keresztmetszete.

„A változások megtörténtek s ha az erkölcs belül nem is, annál inkább megváltozott az, hogy mit tartanak erkölcs» telennek.

A világháború szociális harc volt a nemzetek, a fajok s a nemek életében s a *nőknek meghozta*, a nélkül, hogy ők maguk tettek volna hozzá, *az egyenlő jogot*. . . Egy reggel a nők felébredtek és szabadok voltak . . . A nő miután a férfi nem tudja eltartani s magának kell kenyér után néznie, a testével is szabad és legalább nagyjában az erkölcsét, sőt a házasságra való képesítségét sem ítélik meg nemi élete szerint. Ez a legnagyobb felszabadulás, amint az emberiség története ismer s csodálatos, hogy szinte egy napról a másikra ment végbe...”*

Kóbor Tamás regényének a tárgya is a nő testi felszabadulása, de ez a szabadság nem változtat azon, hogy a nő rabja ne legyen a szere *tett* férfiúnak, az érzelmek területén éppen ezt a rabbilincset szereti legjobban. Nem a férfiút — mondja *Ignótus* — hanem ezt a rabságot; ezzel megpecsételte örökös rabságát.

Amit az apa, *Kóbor Tamás*, még csak jelzett, kimondja

*Ignótus: Adalékok a nőkérdéshez. Magyar Hírlap 1934. I. 21.

kertelés nélküli őszinteséggel, ahogyan csak nő tud vallomást fenni nőről, a leánya, *Kóbor* Noémi,* Ő már nem hisz a nőkben.

„A férfi *tízezer* esztendeig hazudott a nőnek a nőről s még mindig torkán akad, ha kimondja az igazat. A nő azonban kivágja: kegyetlen önkínzással, mert gyógyíthatatlanul s örökre megvetette magát azért a kis kevesebbért, amivel a férfiúnak alatta marad.”

Mártuka, a sportlady, egy sport-férfiúhoz megy nőül s akkor veszi észre, hogy nem szereti, mikor már késő. Másik hősnője a mai nő típusa, intelligens, független s maga jár a férfi után, akit, nős lévén, elszöktet a feleségétől s gyereke is lesz tőle, amivel büszkén kérkedik. De a férfi őt is elhagyja egy másik nő miatt, vagyis „hiába dohányoznak a nők: a szerelem az ő számukra sohasem lesz cigaretta, amire rágyújtanak és eldobják.” Hiába „emberek”: a nem szeretett férfi csókját leviszi róluk a mosdóvíz, a szeretettnek pedig úgy mennek utána, mint a kis kutya. Ez a vérükben van, ezen jog és igazság és alkotmány nem változtathat, — a szabadságot nem a nőknek találták ki... ”

Ez azonban nem lebet végleges ítélet, mert mosti korunk még forrong, mint a vulkán, ki-kitör, lángot lövel, bamu esőt bullát, mennydörög, meg elnyugszik, de várni lebet minden percben új megrázkódtatást, újabb erupciót s nem tudjuk, mikor következik el a végleges nyugalmi állapot.

Mindenesetre nagyon tanulságos, ba átfutunk nagyjában e forrongás nevezetesebb periódusain s végigkísérjük nőíróink művei alapján, hogyan s mit látnak ők ebben a lázas ütemű életttempóban s mit várnak e társadalmi káosz rendeződésétől...?

Mint *Nagy* Emma írja egyik szép versében:

„S ha nő látja: mélyebben látja
korunk terhét, vágyát a szívnek,
Nő mártírab, nő odaadóbb,
nő vérzőbb, hívebb...” („Megkötözve”)

* Első regénye: *Koppány* vezér a magyarság őstörténetéről érdekes, eleven olvasmány.

2. A régi hagyományok őrzői.

A konzervatív hajlamú írók közt első helyen érdemel figyelmet *Szederkényi* Anna (1883—), ez az igen termékeny elbeszélő. Tanítónőnek készült, de alig két évi működés után hírlapírónak ment. Kaposvárt kezdi s Budapesten folytatja működését mint hivatásos újságíró, első nőtagja a Budapesti Újságírók Egyesületének. Az úttörőnek sok nehézséggel kellett megküzdenie pályáján, mert teljesen társtalanul élt az akkori pártokra szakadt irodalmi életben és csak tíz évi lelkes szépirodalmi munkásság után érte el első, igazi sikerét s népszerűségét.

A világháború múltával élénk részt vett a magyar társadalom átalakítását előkészítő nemzeti mozgalomban s 1926-ban a Kiss Újság c. politikai napilap felelős szerkesztője lett mint *első női publicista*.

Novellákkal és regényekkel tűnt fel.*

Korának súlyos problémáit boncoló műveiben a magyar középosztály tipikus alakjait rajzolja tiszta művészettel, közvetlen, realizmussal, meleg szeretettel. Leegyszerűsített stílusát egyénivé teszik fantasztikus képei.

Legnagyobb sikert ért el *Amíg egy asszony eljut odáig* c. regényével, ahol a környezet és léggör ugyanaz, amit Kaffka hozott be irodalmunkba.-- írói egyéniségében erősebb jellemalkotó készséggel, mélyebb problematikussággal. Epikai moz-»galmasságában nem éri el Kaffkát, de az ő célja a sors alakítás és a drámaiság. Eleinte a naturalista jelenségekre fekteti a fősúlyt, később moralistává alakul. A jellemváltozás fordulatai teszik regényeinek főérdekességeit, a megtisztulás és szebb emberré változás kedvelt problémái. Igen közel tudja hozni a társadalmat, amelynek problémáit, mint Kaffka, ő is egyszerűen szövi bele alakjai történetébe. Férfi alakjai kevés-

* Számos kiadásban megjelent 25 kötete közül legnépszerűbbek: A jövő felé (1906), Hill Mária (1913), A nagy nő (1914), Amíg egy asszony eljut odáig (1915), Lángok-tűzek (1917), Patyolat (1918), Sorsok ha találkoznak (1918), A tenger egy csöppje (1918), A végzet és egy rongybaba (1923), Amiért egy asszony visszafordul (1924), Marika (1924), Lázadó szív (1924), Felszabadultak, Van ilyen asszony is, Lerombolt fészek (1925). Az asszony és a fészek (1928).

** *Várkonyi* Nándor.

bbé sikerültek, viszont a *női lélek* kiszámíthatatlan szeszélyeit és titokzatos mélységeit bámulatos közvetlenséggel és könnyűséggel tudja bemutatni.

Egész egyénisége szeretetet áraszt. Nyílt és őszinte reálizmusa sohasem téved a nyers naturalizmus területére.

Amilyen sikerülten tudja rajzolni a kisebb-nagyobb kottot (Evelin, Papp Zsuzsika) s a megtévedt nő tragikusorsát (Genovéa), épp olyan találóan tárja elénk az erkölcsi kísértések veszedelmei közt is az erény útján megmaradó női lélek diadalmas küzdelmeit (Hill Márta, Koszorús Judit).

»Nyelve a mindennapi életnek magasabb lendület nélkül való egyszerű elődás módját tünteti föl» (Barta József).

A *Lángok-tüzek* c. regény Koszorús Judit ide-oda tántorgásait tükrözi, aki életet, önállóságot s a nők igazát keresni jött Budapestre, akár a regény szerzője valamikor. Filozófus, egyetemi hallgató, aki utat vágni, harcolni, eleven életet élni akart. Ugyanazt a típust képviseli Judit, amelyet Guido da Verona a „Cleo-divatszalon” hősnőjében megteremtett, aki épp úgy megvásárolja a férfiakat, mint a férfiak vásárolták évszázadok óta a nőket. Fizetni akar az összes nők nevében is. Saját lábán járó öntudatos lény, aki ma ezt, hol» nap azt választja s mindig ő választ. Igaz, hogy Cleo a végén mégis szerelemre gyullad és házasság lesz a komédia vége. Judit is hangoztatja, hogy mindent a maga jószántából tesz, amit akar, mégis az első rajongó piktorból kiáradó ismeretlen erő sodorta magával lobogó fiatalságát s azt hitte, hogy szabad-akarata viszi ... A vére, a vágya sodorta Szabó Demeter festő karjaiba. De míg Verona hősnője megfizetett a férfiúnak a szerelemért, Judit csak a számla felét egyenlíti ki a balmazújvárosi fogadóban, „mert itt mindenki egyformán adott és kapott” . . . „Nem tartozom senkinek felelni cselekedetemért, mért én magam ura és parancsolója vagyok” — e kijelentésben mintha Cleo szavait hallanók. Itt azonban nem a szerelem mindenhatósága dominált, mint Veronánál, csak a kor divatos szólama, a szabad szerelem kótyagosította meg Judit agyát.

A felszabadult nő érzései, vágyai, tettei és kiábrándulása lüktet a sorok közt. A női egyenjogúság harcos úttörője, mé-

gis az az alapeszméje, hogy „a nőre nézve jobb a fizikai, mint az erkölcsi Halál ...

Judit a nagy nyugalomból menekül a lázas, robotoló életbe. Tele van daccal, lázongással, az évezredek elnyomatás bilincseit tördeli magáról, az új asszonytípust képviseli: az emberasszonyt. A nőjogok apostola hazamegy egy családi ünnepre, ahol 95 éves nagymamáját ünneplik. Mihály huszárkapitány rokona a higgadt mérséklés megtestesítője, aki ismeri a modern áramlatokat, de nem dől be minden tetszetős eszmének. A szemlélődő, dolgozó, figyelve örökdő magyar típusa s ösztönösen menekül hozzá Judit is, mikor rájön a kételkedés órája. Jött lassan a többi is, Balmazújváros második látásakor keserű sírásra fakad abban a szobában, ahol nagyhangú szólamok törtek bi belőle könnyelmű lépése után. A felszabadult nő sírása a rabság után, mely a tisztaságot is jelenti. Nem elégíti ki többé a filozófia, sem az egyetemi stúdium. Hová lett a láz? hol maradt az eszme?

A fátyol lassan lehullt a szeméről, ott tátongott előtte az élet döbbenetes hétköznapijaival, álnokságaival, hazugságaival, hamis moráljaival s elhasznált frázisaival — hazament a csöndbe, mozdulatlanságba, a tiszta családi életbe. Azonban Radnay Mihálynak nem meri elmondani meggondolatlan tétét, bárhogyan elhatározza is sokszor, sőt hozzá is fog — női szeméremből, vagy ha úgy tetszik félelemből, számításból elhallgatja azt. Nem azért, mert *tisztának* akar látszani, inkább azért, hogy nem akar *tisztátalan* színben feltűnni, ahogy ő kifejezi: nem akarja a férfinak nőben bízó-hívő szent hitét megcsúfolni. Olyan furcsa „mikor egy asszony leánnyá ártatlanodik, amikor a férfitől tanulja meg a nő a tartózkodást...”

A szerelem, mint a vihar, úgy rombolt le mindent: elméletet, elveket, büszke önállóságot. Itt a *nő* tisztult meg a férfiben, a nő tanult meg másodszer ártatlanul nézni. Ahogy a regényben kifejti:

„Ráébred egyszer mindenki, hogy itt a földi tereken a férfinak csak az asszony, az asszonymak meg csakis a férfi adhatja meg azt, amiért érdemes az életet leélni...”

Judit vergődik sokáig, a hazugságot nem akarja átvinni az új életbe, vallani akar, hogy megkönnyebbüljön, megírja

levélben, de mert neki elküldeni, félreteszi. Esküvő után két napra kitör a háború s — eljött érte Szabó Demeter, a festő. Fenyegetőzött, követelőzött s Mibály kihallgatta beszédjüket s bár tanúja volt az elutasításnak, hite mégis megrendült és kiment a harctérre.

A megszületett gyermek hozza meg a lelki békét.

Nem örökérvényű alkotás, de hősnője típusa a megváltozott világ megváltozott asszonyának. Sokszor a balfelé kanyarodások tisztábban mutatják az egyenes utat, mint a határozott előretörés tényei.

Legnagyobb erénye az őszinteség, mint a kislányok ahogy őszintéskednek egymás közt, feltárnak mindent leplezetlenül, olyan a benyomásunk, mikor nőiróink e közös női vonását szemléljük e regényben. Bár hosszú az út, míg egy nő eljut odáig.

Az anya meglátta a fiát csókolózni — írja Szederkényi — fájdalmas érzés volt. A szemérmes, tisztalelkű anyák szüzességét a gyermekeik áldozzák fel másodsor, — akkor, midőn először engedelmeskednek szemük láttára vágyaiknak.

A *Lángok-tüzek* a szív forrongását s a háború kitörését szimbolizálják.

Másik érdekes regénye a *Lázadó szív*, folytatása időben ennek.

Füzessy Tamás hazaérkezve orosz fogságból, beleszeret Leveleky Annába. Ki is nyilvánítja érzelmeit, miközben megérkezik Marjussza orosz diáklány, akit odakünn hálából vett nőül. A nő azonban igazán szerette férjét s minden vészen poklon át utánajött. Együtt élnek, de Tamás viselkedésével elhidegíti Marjusszát, ki több ízben meg is csalja, végre gyermekét Annához viszi s félreáll az útból a fiatalok boldogsága elől.

A szív vívódásainak és átalakulásának harca ez is: függetlenítheti-e magát az ember egy balga lépés következményeitől a boldogság érdekében még akkor is, ha ezzel másnak a boldogságát zúzza össze?

Hősei típusok. Meséje érdekes, finom rajz, eszményi világfelfogása tisztult erkölcsi érzékre valló. A tetteket az érzelmek irányítják, nem az akarat. Anna férfi típus inkább,

mellyel a modern női lélekben s annak fejlődésében végbemenő változása jelzi. A női jellem kialakulásáé éles szemmé} figyel meg. Eleven elbeszélő. Szereli alakjait beszélgetni, hogy közvetlenebbül érintsen a sorsuk. Csalódás, lemondás, boldogtalanság: többnyire ez a nő élete Szederkényinél.

A *Felszabadultak* c. regényét Török Sophie Vicki Baum: Helen doktorkisasszonyával vetette egybe. Ez is asszonyprbléma. Szederkényi hősnője az önálló karrier dicsőségéig emelkedve elveszei saját családját, míg mások családi bajain igyekeznek segíteni. Helen Willfür magánosan küzdi ki függetlenségét s a nehéz férfpályát s magánosan szül, mely a pajtás-szerelem következménye s maga is veszi magához csecsemőjét. Mindkettőben közös vonás, hogy keserves dolog asszonyfejjel férficélokért küzdeni. Szederkényi műve okos és rokonszenves írás, de egészében véve erőtelen. Wicki Baum pompás részletekben gazdag, csak a befejezés akarja a szórakoztatást szolgálni.

A *Lerombolt fészek*: regény az 1919—20. évi magyar történet margójára. A cím is szimbolikus. A fecskepár lerombolt fészket és a kommün alatt lerombolt családi fészkeket egyformán érthetjük alatta.

Egy csendőralezredes, volt gyárparancsnok, kötelességből a munkások közé lövetett s a forradalom alatt halálra ítélte s ki is végeztette a munkástanács. Három árváját Zách Tamásné vette oltalmába. Azóta a gyerekek csak temetésdit játszottak. A vörös forradalom tüze ugyan kialudt, de ott volt helyette az oláb megszállás minden iszonyúsága. Bocskorosnak csukások otromba gögje dülta fel a büszke város külsejét és belsejét. Szomorú epizódok egész sorából fon gyász-koszorú t a siralmas korszak jellemzésére.

Tormay Cecile: Bujdosó könyvének hangja talán szenvedélyesebb, de Szederkényié finomabb, az idők mélyébe bevilágító rakéta s nem akar feltűnni és személyi cél sebol sincs benne: ez az objektivitás nagy érdeme a kis regénynek, amely nem akar kulcsregény lenni.

Ilyeneket ír: „De bát nincs már egyetlen igaz magyar sem ebben az országban? Itt már minden lehetséges? A

város közepén egy örült oláh tiszt félíg halálra kínoz egy 16 esztendőös gyereket és nem üti le senki? . . .”

Az utolsó évek alatt szinte szemlátomást omlott össze Zách Tamásné háza. Az ősi fészek. Rászakadt a tető. Így nem lehet tovább élni. Ifjan maradt özvegyi sorban, mindené feláldozott családjáért s most, öreg napjaira, a derús ősz helyett ez a véres, kegyetlen tél zuhant életére.

A ránehezedő szörnyű életcsömör kihajszolta Pestről Záchné haza, a csehek bitorolta kis nyitrai faluba. Itt meg a csehek brutalitását volt alkalma megfigyelni és szenvedett mint magyar nő és mint anya kifejezhetetlenül.

Nagyszerű asszony figura Aranka sógornő, a bőbeszédű rokon. Férjének az volt róla a felfogása, hogy nyelvét külön kell agyonütni, ha meghal.

Színes szavakkal siratja el a középosztály pusztulását itt és a Csonka hazában. A híd volt a dzsentrí, mely egyszerre megroppant, mert túlterhelték. Beteg volt már, férges kívül-belül, annál inkább megterhelték. A város minden öröme, terhe keresztül zúgott és zuhogott rajta stb. egy oldalon keresztül tartó hasonlatban, Kőműves Kelemenné históriájával, annak is emberi agyvelővel, piros-meleg asszonyi szívekkel vetették tégláját.

Egyetlen reális érzékű és nagyszerű asszonytípus ez a bőbeszédű, de talpraesett gondolkozású és cselekvésű Aranka. Nem sír, nem esik kétségbe, nem menekül el a csehek elől, ott marad és verekedik. Asszonymódra, de eredményesen. Szívéhez nő az olvasónak egyszerűben életfilozófiájával, egyéniségével egyaránt, így kellene másoknak is tenni. *Amit a sok zagyva ész elrontott, azt csak a szegény meggyötört szív hozhatja helyre.* Gyönyörű szavak, nemes asszonyi szavak. Őszinte nő, aki szeret szeretni s mindenben feltalálja magát, megértő másokkal szemben és biztat, bátorít is, ha kell.

A legszebb női típus nőiről tollából!

Megható a csúnya lány alakja, aki nem hiszi magáról, hogy olyan rút s mikor őszintén megmondják neki, öngyilkos akar lenni.

A sok levél, amit özv. Záchné kap, mintha az író nő naplójából kiszakított rész lenne:

„Sivár megalkuvásoknak vagyunk szomorú vándorai. Apái bús nemzedékeknek. Ifjúság — fiatalság nélkül. Gyertya — láng nélkül. Élet. — élet nélkül.” Mindnyájan éreztük ezeket s olyikunk le is írta magának . . .

A levert fészek bánatos lakóitól megtanulta, hogy a fészket újra is lehet rakni. A lelkek alá is új alapot kell rakni — visszament fiaihoz megtanítani őket újra építkezni. A háborús nemzedék csak vért, pusztulást látott, nem tud hinni, az asszonyoknak, az anyáknak kell rá megtanítani (1. a Hitvallás szerzőjét., aki hinni és látni tanította az új nemzedéket) . . .

Szereti a megszemélyesítő jelzőket: fáradt gesztenyefa, sovány padocska. Két karja, mint két törött szárny. Árvaházi gyerekek: a nyomor ezer apró katonái. Kimódol. Ez a város (Bpest) olyan, mint az esett lány, amikor kiebrudalják a szülői házból. . . Mindegy már neki akármik. Bármelyik jött — ment. Elvesztette szemérmét — írja az oláh katonák megjelenésekor.

Ijedtében belefagyott a sírás, csak a szája torzult bele a kínnak fájdalmas grimaszába . . . Reszket, mint a szerelmes asszony, ba bálíja, hogy megcsalja az ura.

Olykor színes, megkapó a stílusa.

Szereti az ikerszavakat és a parallelizmust: „reszket — didereg . . . szűz — szende ... A tűz nyitogatta és csukogatta szemét a tűzhelyen . . . Megmérgezett jelen — megfertőzött jövő ... Most a termékeny asszony leszakadt az élet fájáról... Sötétségre felravatalozott magános öregasszony . . . Szorgalmas kis szavak . . . Szónek-f annak benn — a gondolatok ...”

Az asszony meg a Fészek (1928). Újra ez a téma. 26-ik kötete már ez a családvédelem jegyében, úgy lát szik egész költészetét ennek a célnak szentelte. Hogy komolyan vegyék törekvését, világháborúnak s forradalomnak kellett elkövetnie, hogy mindenki megismerje, mi az ottbón, a család, a fészek, női jogoknak kellett kivirulnia, feministáknak bódítania, felszabadulásnak, politikai jogoknak s modern táncoknak támadnia. Ezeknek a homályában derengett fel a családi tűzhely megbitt csöndjében a tiszta asszony kívánatos alakja.

Egy asszonyi lélek töpreng a problémák felett, amelyek

osztályos társai sorsát behálózzák s melyekben az asszonyi örök sorson át a nemzet és az emberiség sorsa van megpecsételve. Mellőzi a hiú asszonybábok ledér alakjáié, rámutat komor árnyékukra, mely követi őket. Annyi kóros elváltóságban is meglátja és megláttatja az őss-asszony típusát, az igazi nőt, aki éiékon sírja el könnyeie, ha vannak, hogy reggelre kelve mosollyal arcán vegye magára a feleség és anya kettős kereszét.

Mindenkihez szól, de legigazabban a nőknek.

Kosáryné Réz Lola (1892—) költészettben, a régi Selmec romantikus képei, idillikus hangulatai, vonzó emberei nyerne művészi köntöst. Réz Géza selmeci főiskolai tanár leánya életének boldogabb ifjúságát élet a most elszakított bányavárosban s regényein kérészéül visszahozta nekünk az ősi várost, akik már csak a múltak emlékfoslányaiból ismerjük a Felvidéket s vágyunk annak történeti levegőt árasztó vidéke után.

Fejlődése a legérdekesebb, amié magyar írónál tapasztalhatunk.

A cseh megszállás után Pestre menekül s itt próbál elhelyezkedni és első sikerei a szélsőséges Nyugathoz fűződnek, innen kanyarodott vissza a konzervatív hagyományokat őriző Új Idők felé. Más író fordítva cselekszi ezt. Osvát Ernő hozta első verseit, novelláit, az *Álom* c. regényének töredékét s a Nyugat foglalkozott először költészetével az *Ulrik inas* c. regénye kapcsán (Füst Milán).

A Nyugat-korszakot három alkotása jelöli: *Filoména*, egy kis cseléd regénye, *Álom*: egy regénnyé formált Hófehérke-mese és *Ulrik inas*, a szerelem és alkotó murna hősi epusza.

Filoména kis cseléd, anyjának szégyenmagzata volt, kit a sors alig 12 éves korában kihajszolt az élet taposó malmába. Azonban a konyhák gőzös falai közül is beleálmodja magát a paloták selymes-bársonyos, jóillatú termeibe. Tiszta akar maradni, ezért gyakran változtatja helyét.

Egyszer azonban vele is megesik, ami anyjával. . . egyszer szabad az embernek boldognak is lenni. Kórházba menekül, fiát dajkaságba adja s végül Czünder gimnáziumi pedel-

lus feleségeként belevez a polgári élet csöndes révébe.

Házasságában is utoléri a nemezis. Tüdőbeteg férjétől gyerekekre nem számíthat, pedig minden álma az utód, ezért hallgat — még egyszer — a csábító szóra és bemegy Litván tanár könyvtárszobájába. Beteg férje oldalán hűségesen kitart, küzd gyermekéért, akit gimnáziumba írat, majd mikor a pedellust nyugdíjazzák, kiveszi fiát. Észreveszi azonban, hogy a fiú a görög könyveket bújja, erre újból felveszi görnyedt vállaira az idegölő cselédsors keresztjét, csakhogy fia tanulhasson. Érettségit tétet vele, majd elvégezteti a selmeci főiskolát, s ekkor tör ki a háború. Erre az ifjú mérnök ott hagyja anyját, menyasszonyát, bevonul s mint főhadnagy tér vissza egyetlen egyszer látogatóba anyjához. Ez a nap kárpótolta egész élete alázatos mártíriumáért, ő volt a *nagyságos úr* édesanyja.

Majd fia súlyosan sebesül, sürgönyöz a kórházból, de a távirat annyira felizgatja, hogy felöltözve a fia ajándékozta szép ruhákba, összerogyott és csendesen elaludt örökre . . .

A regény első fele a küzdelmes békét, a második a kálváriás háborút mutatja be keresetlen őszinteséggel, egyszerű, de szívekbe markoló képekben, szenvedésekben . . .

Amennyire az élet mélyéről merítette első regénye tárgyát, annyira távol áll attól elvontságával, alakjaival, meséjével az *Álom* c. másik alkotása.

Álom az egész mű, sóbajos szenvedésekkel telített kínos álmok, melyből a felébredés a legkellemesebb. Hófehérke és a bét törpe meséje ismétlődik benne modern átdolgozásban. Hilduska és a hét Rytter* története, Selmec históriája, egy megbocsájtásra született tiszta asszonysors keretében.

Hilduska szerencsétlen házasságot köt Saly Ádám mérnökkel, aki előző házasságából született fiát is magával bozta s csakhamar válnak. A nehéz életsorsra kényszerült, vihartól tépett Hilduskát Ambrus, a 7 Rytter egyike üldözi szerelmévei s el is fogadja annak nevét, amiért a többi apóka megharagszik rá, mert titokban mindegyik szerelmes az életük telét bearanyozó tavaszi napsugárkába. A 60 éves névleges

* Még a nevek is hasonlóak: Hilduska, ki teljesen hófehérke jellem is, meg a *hét* törpe, hét Rytteer, a hét lovag, aki mind szereti, körülrajongja őt.

férj csakhamar özvegyésre hagyja s Hilduska önálló életet kezd. Hiacynthus patikus plátói szerelme kíséri minden lépéséi. Mélységes szerelme lassan visszahódítja első férjét, akit mindig szeretett s csend és boldogság sugározza be élete másik felét. Hiacynthus pedig, mint a Dickens regények hőse, visszavonul panasztalan szájával s passzív szemlélője marad annak a boldogságnak, melynek morzsái is teljesen kielégítették volna az ő bohó, öreg-ifjú szívét . . .

Kedves, romantikus mese olyan fehér tendenciával, amely minden Kosáryné regényé annyira jellemez.

Az *Ulrik inas* történeti regény Ulászló korából s az Álom-mal rokon téma. A keret itt is a szerelem, lemondás, munka, felfelé törtetés és siker, de sok-sok megpróbáltatás után s nem úgy, ahogyan a hős elképzelte. Hőse nem történeti alak, hanem egy szurtos, bohó inas, akié mindenki ütver, éheztet, s úgy tekint föl a városbíróra, mint földi istenre, mégis sok tanulással, vasakarattal, nagy küzdelemmel maga teremt magának egy új várost s annak bírója is lesz. Diadal-maskodik minden akadályon, csak a szívét pörköli meg a szenvedély lángja, csak az kap majdnem halálos sebet.

Egy felvidéki bányaváros elpusztítása és csodás újjraépülése a tulajdonképpeni történet egy szerelmi románc kíséretében. Ulrik inas hasztalan sóvárgása a város legtekintélyesebb polgárának hitvese irányában, aki meg a várost feldúló rablók kapitányába szerelmes. Ullrik szemtanúja e nagy emésztő vonzalomnak. Sóvár szemei úgy tekintenek az aszszonyra az első szerelem mennybenező imádatával, aki még gondolni sem merészel arra, hogy valaha egyetlen újjal is illethesse imádottját. A tehetetlenség kínzó gyötrelmével szenved végig a gyűjtogatást, ami elhamvasztja mindazt, ami szívéhez nőtt, s a rommá lett város megszentelt földjén támadt sziklaszilárd elhatározása, amely a próféták álomlátásával s az apostolok türelmével és az alkotás vágyával párosulva új életet fakaszt a romok fölött, templomot emel az imádott aszszony sírján.

A reménytelen szerelem halk muzsikája, ami gyakori motívum Kosáryné költészetében, teszi vonzóvá a regényt, mely lassankint emészt meg a szívet. A tragédia pedig abban

van, hogy egy üde tisztaságú asszonyvirág egy aljas fertő-férfi szeretet kipusztíthatatlan vonzalommal s minél mélyebben süllyed az a bűnben-szennyben, annál mélyebb az asszony szerelme. Nemcsak nőalakja ilyen mély érzésű, ilyen Ulrik is, aki a mártírok néma szenvedésével sugározza mindennapi miatyánkját szemein keresztül a számára egyetlen Nő felé, aki tudja, hogy annak romlottsága nem hozhat számára üdvöt, pedig imádja, emennek tisztasága sem válhatja meg lelkét, mert nem tudja viszonzni lobogó szenvedelmét s a két férfi kétféle vonzalma közt várja az élet, vagy a halál intését . . .

A Nyugattól való távozása után az Új Idők munkatársa lett, amely sokkal közelebb áll az ő igazi egyéniségéhez, mint a Nyugat, ahol a kísérleti alkotások, szélsőséges irányok, elvek, eszmék ölelkeznek tiszta művészettel és nemzetközi színézetű volt, régebben kimondottan, míg Kosáryné izig-vérig megmaradt sovén magyarnak. Igaz, hogy a tömegízlésnek sokszor behódot, ami művészetének határozott kontúrait el-el-mossa.

A szép Kamilla macskája (1922) is selmeci történet. Czesznák Kamillát egy cica hozza össze későbbi férjével, Tóth István geológussal s azután is fontos szerepet játszik életében, mert a szabadságharc után a régi, kikoszarzott kőrő lesz a városparancsnok, a besúgó, aki sokat kellemetlenkedik Kanullának is, a macskának is, aki dühösen prüszköl, ha Lihá-kot megpillantja. Végre kiderült, hogy Tóth Pista titkos írása komoly geológiai tudós munka s a feljelentőt elhelyezik s a fiatal pár élhet nyugodt, boldog életet.

Romantikus kisvárosi történet, mely az elbeszélés vonzó bájával s a régi Pestet nagy erővel megjelenítő rajzával és kerek szerkezetével tűnik ki.

Pest a székhelye *Pityu* (1923) c. regényének, mely bohózatba kívánczozó könnyed história, s filmen is hatást keltene. Eredeti ötlete, franciás szellemessége és fordulatai teszik érdekes olvasmányá. Egy húscsomagoló papír körül folyik a bonyodalom. Egy levél ez tulajdonképpen, melyet egy 1000 holdas birtokos írt s a levél írójába ismeretlenül beleszeret Baba, egy elvált asszony, Mogyoróssy Edit, egy úrileány és Liza a cseléd. Mindegyik palástolja érzelmét s

féltékenyen őrzi titkát, de kutatja erősen a levélíró ki- és hol-tétét.

Hét gyanús Pityu nevű férfi után megindul a hajsza. Az első egy szegény mérnök, de mire kiderül, Mogyoróssy Edit fülíg belehabarodik s hasztalan expedálja anyja a felejtető vidékre, a posta ledönt minden távolságot köztük. A három oldalról megindult offenzíva három házassággal végződik, de éppen az igazi Pityu rekedt ki a szent házasság berkeiből, egy besavanyodott, embergyűlölő nagy úr. Liza cseléd a sarki hentes legénye oldalán vigasztalódik, Baba pedig Elemér menyasszonya lesz, aki az igazi Pityuval becsavarogta a világot s épp e miatt ment férjhez dacból s viselte három hosszú hónapig boldogtalan házassága szerencsétlen jármát.

A *Pápaszem* (1925) a jóság és az anyai szeretet apoteózisa, közvetlen hangú, meleg írás. A sokat szenvedett Anyóka férje halála után eladja legdrágább kincsét, zongoráját és házát, hogy a művész hajlamú Lajikát külföldre küldhesse. Az úgy jön haza Amerikából, mint az olasz nagydíj nyertese. Anyját magához veszi, s egy káprázatosan szép esztendőt tölt el vele. Fia könnyelmű feleségét megjavítja, a klinikai betegeket magába szerelmesíti, jóságával mindenütt mindenkinek szívességet tesz, még halála után is irányít, nemesít. Olyan, mint egy tündérmese. Vagyon, tisztélet, boldogság jár a hő-sök küzdelme nyomán, utazás zene kábitja Anyókat, előérzet, sejtelen főmotívumok, csalódás nem éri rövid életében, kibir-> hatatlan szenvedést mosollyal tűr, némán elalszik, mint Csipkerózsika.

Rici asszony lelkiismerete (1925) épp az ellenkezője, csupa élet, csupa valóság, az író nő húgának, Réz Máriának életregénye, ahol Holbay tanár úr az ő apja, Réz Géza professzor, Rici asszony Réz Mária, Emma pedig, az önálló nő és minta családanya, maga író nő. Szerepel még korán elhunyt nővére és három fivére is.

Rici asszony elvált első urától, Marcitól s álmaiban gyakran kísérti annak erőszakos egyénisége. Marcival a kis kutya hozta össze. T. i. Morcost a kis kutyát, elfogta a sintér s csak egy forintért volt hajlandó szabadon engedni. Az első

embertől kölcsön kéri az összeget s már másnap éjjeli zenét kap attól. Eljegyzés, esküvő, két évi házasság után Rici asszony hallani se akar gyerekről. Összekapnak, a férje feltékenykedik s a vége: válás. Józsi, aki miatt a válás *történi*, később elveszi, de esküvő után ott kíséri Marci szelleme, kiről azt hiszi, hogy még még mindig üldözi. Ravasz fifikával összeboronálja Marcit egy fiatal tanárnővel, hogy így megmentse a családi békét . . .

A lángos kurzus-regény. A háború utáni gazdasági élet kiszámíthatatlan hullámzását, konjunktúráját szerencsés kézzel ragadta ki, mint korrajzot. Sárosi tanító családjá, a főhős s mindegyik tagja álmódó fantaszta. Tinka Peirovich Szvetiszlával andalog álmaiban, Zsuzsit festői ambíciók gyötrik, Karcsi iramszarvas- és jegesmedve-vadászat örömeibe felejtkezik a szekundák zuhanya után; a mama a régmúlt élet emlékfoslányaiba kapaszkodik a sivár tengődés közepett. Lajcsinak két rögeszméje: a lángos (innen a cím) és a pénz. Az egyetemi vizsgára kapott 10 aranyai tőzsdére viszi: hátha sikerül. Véletlenül tanúja lesz egy telefonbeszélgetésnek, ahol tőzsdei tippet kap s tíz aranya ijesztő arányokban felhízik, horribilis vagyona lesz. Most már megvan a pénz, jöhet a túrós lángos: a család.

Nem jár szédítő mélységekben, de kedves, könnyű, derűs szórakoztató munka. Néha a humor ere is felcsillan e regényben, ami ritka nőíróknál, de annál pazarabbul csillog.

A nagyságos úr és az asszony (1926) az erőszakos férfi es a túró — dolgozó asszony problémája — a gyerek körül. Majdnem irány-regény a háború keretébe beágyazva. Ez is aktuális probléma és korrajz is egyúttal.

Molnár Sándor banktisztviselő ellentmondást nem tűró zsarnok házában, s mikor bevonul, tapasztalatlan felesége tehetetlenül tekint szét a világban. Három évig nélkülöz, de gyermekeiéri való aggodalma s a nyomortól való rettegése oroszlánná teszi a báránykedélyű asszonyt, és olyan aggresszíven lép fel, hogy felveszik tisztviselőnek férje bankjában. Itt mindenki megszereti a pontos hivatalnoknőt. Megismeri az életei is a maga realitásaiban, a lezüllött háborús erkölcsök kijózanítják. A „hadi menyecskédnek, goromba cselédnek és

más ügyesen jellemzést alakok egész során át bemutatja a háború mentalitását. Hét évig tart ez az állapot, mikor váratlanul hazajön a fogságból a férj s elképpelve tapasztalja, hogy a levelezési osztály főnöke, az ő fölöttese a saját felesége. Rettenetesen bántotta férfiúi önérdetét, újra fellángolt benne a nagyságos úr és az asszony közti viszony göggye. De közben a felesége is megváltozott s mint új asszony-típus járt-kelí a világban, akinek volt önálló véleménye is mindenről, még a leányát is gimnáziumba íratta. E miatt robbant ki köztük az első jelenet. Az asszony védte a lányát és jött a — válás. Az asszony Pestre költözik, ott is banknál van. Tehetséges lánya hozta meg végül a kibékülést és a teljes harmóniát. A férfi is engedett merevségéből, a haladó idők változásait tudomásul kell venni!

A női emancipáció nemes formában mutatkozik e regényben.

Péter c. regényére illik Taine Hippolyt megállapítása, hogy minden korban kell lenni íróknak, akik a nőket könnyekre fakasszák. Ez a regény is ilyen szívtaplálék. Nem moralista, sokkal inkább művész, de az erkölcsi világrendet nem tudja sohasem figyelmen kívül hagyni. Azért hat, mert maga is meghatódik Horatius receptje szerint (si vis me dolere, dolendum est primum ipsi sibi). Könnyei őszinték, asszbnnyosak. Egy mindennapi szegény ember élete. Nem nagy igényű munka, de igazi költészet. Szívből jön és őszinteségével hat.

A kékesi vendégek c. regényének egészen elütő tartalma van. Léha figurák, komolytalan naplopók, papirosízú alakok mozognak előttünk és *alföldi* miliőben. Szinte szándékosságot kell benne látnunk. A nagyszerű jellemek a Felvidék szülöttei, a léha torz alakok az Alföldről és a fővárosból kerültek ki. Mintha fizetni akart volna Petőfi Alföld-imádatáért és a Felvidék nek az Uti levelek-ben bemutatott erős jellemzésttt. A sok salakban egy tiszta asszony él, Horváthné, az is elvállik jellemtelen férjétől és a szintén rokonszenves Gábor mérnök oldalán boldog lesz. Két mellékhősét is próbálja tisztességes munkára kényszeríteni, de kissé fonákul teszi, amikor a pesti aszfalt koptatóját aratási munkákra kárhoztatja, amihez nem is érthet az.

Porszem a napsugárban regénye egyes alakjai emlékeztetnek Csathó K. Felhők lovagjára. A repülőtiszt és Katica, a tapasztalatlan falusi lány, kit a nagy egyedüliség és a túlfűtött fantázia lobogása hoz össze, itt egy katonatiszt és Anna személyében kel új életre. Anna azonban nem bukik el, hanem megszökik hazulról és önállósítja magát, végül férjhez is megy. Inkább a helyzet festése, az alakok rokonsága, a milió és a gondolkodás vall Csathó hatásra.

A regény második felében mind határozottabban domborodik ki hősnőjének karaktere. A szenvedés és csalódás, ami élete elválthatatlan útítarsa, a kiábrándult asszony józan életlátásának festése a regény legszebb részét alkotja. A kötelesség feltámadó szava visszaadja lelki egyensúlyát és sok mindent másképp láttat vele, mint ábrándos bakfis korában. A Csathó-típus főhős így telik meg lassan Filoména passzív asszonyiságával.

Egy női élet elmorzsolódása. Hogyan indul neki egy fiatal lány a szerelemnek, hogy múlnak el az apró bolondságokj hogy jön a házasság... A férj észre sem veszi . . . vár, csak vár. Boldogtalan? Dehogy. Mindent meg lehet szokni. Jönnek a gyerekek ... a 40-es évek szirtjei, szegénységre gazdagság, fiatalságra öregség, csókra csóktalanság . . .

Feltűnően érvényesül a műben a női szem különleges sajátossága: minden aprólékosnak a pontos megfigyelése.

„Ő mindig megbecsülte az asszonyt, az első naptól fogva, hogy látta, akkor is, mikor Ilonka, mint valami kis cseléd, maszatos slafrokban, lyukas harisnyában futkosott ki-be a konyha és a szobák között (A harisnya munkaközben lett lyukas)” . . .

Ez a zárójel is jellemző rá: azt ne gondolja valaki, hogy megtűrné a lyukas harisnyát, de hát Istenem, annyit futkároz!

Kár, hogy a közönség ízlése és kívánsága deformálja a jól indult téma egészséges nekilendülését. Ilyen megalkuvás-szerű jelenségek, amik az átlagos olvasót megfogják: a diszkrét középosztály-nyomor, a kellő pillanatban megjelenő gazdag nagynéni, elzüllött apa, átöröklés, a daliás huszártiszt, intrikus cselszövény, a karrier, szerelem, színésznő mint fele-

ség s a kispolgári otthon. Mindezen kívánságok *mellett* kora eszméinek hű krónikása is *tudott* maradni, ami ügyességére vall. ..

Egy hordó bor c. regényében a mese megragadó bája vonz. Csupa romantika, de ugyanakkor irányregény is, ami *azt* bizonyítja, hogy *téma* fogása mindig szerencsés. „Alkohol rab-szolga felügyelő úrnak, a halál miniszterének, minden asszony és gyerek legszívtelenebb ellenségének ajánlom szívem mély-s égés gyűlöletével”. .. . Hőse nem ember, hanem egy bordó csapravert bor a falusi kocsmá ászokján, mely körül alko-holba szédült ember tömeg járja a halálos táncot. Sorra jelent-keznek a különböző társadalmi rétegek keresztmetszetében az alkohol pusztító kórképei. Csak a költészete enyhíti a képek tragédiáit. Akármilyen mélyre is nyúl, mindvégig decens marad, önmagába ható szépségei hiánytalanul ragyognak könyvében...

Mint novellista is a kis emberek, kis tragédiák lírikusa. De itt is majd mindegyikben fölfedezhető valami kontraszt, mint a filozófia és a szerelem, mese és valóság, álom és az ébredés kijózanítása. (*Albert gr. meg a filozófus, Krupákné hét fia, Máckó, Xenophanes, Az öreg Marci*). Boncolja a szent anyaság problémáját is (*Anyaság*): a hivatalnoknő *nem íud* anya lenni, az otthon dolgozó nő *nem ér rá*, az államnak kel-lene gondoskodnia az anyákról, hogy 5—6 évig *csak anyák* lehessenek.

Kedves reális rajz: *A vice, Katinka kisasszony*, a mindent megbocsájto szeretetét *Az utolsó boldogság*.

Vonzó elbeszélő művészete, finom lírai részletek, olykor festői stílus szembeszökő tulajdonságai maradnak „...az erdő csöndes rozsdabarna, millió és millió fenyőtől puha és ruga-nyos szőnyegén haladt...”

Nem szereti a közhelyeket:

„Átment a tisztáson, a harmatos füvek között (millió-szor leírták, hogy harmatos és Boldizsár, szegény mit tegyen? ő sem írhatott mást!) meglíbbentek a kalászos, bozontosfejű hosszú szálak a szoknyája körül.” Itt az író mentegetőzése is olvasható.

Mint ifjúsági író is népszerű s a legelső közbe tartozik. Már regényeinél tapasztalhattuk sok olyan kiváló tulajdonsá-gát, ami ifjúsági íróvá avatja.

Átdolgozza a magyar ifjúság számára Dickens: Copperfield Dávid-ját, a Százszorszép könyvtár sok darabjának a szerzője. Legbájosabb ilyenemű írásai: *Hazafelé* (Pólya rajzaival), *Mariska három gavallérja*, a *János-uccai kolónia* (gyermekkori emlékei), *A vén diák* stb. Pityu és a Pápaszem átdolgozás nélkül is kész ifjúsági mű. Kiegészíti a *Karcsi alma* c. karácsonyi játék.

Gazdag képzelő tehetségű, mély érzésű író, kinek legerősebb oldala a meseszöveg, a művészi előadás és a magával ragadó stílus, Valami keresetlen báj, vonzó egyszerűség és megkapó naivitás vonul végig minden írásán. Nyelve mesterkeletien, sokszor lendületes. Regénytémái a népmesék naíviája és a realizmus legszélső határai között mozognak s széles skálát ölelnek fel.

Férfi alakjai közül azok a legsikerültebbek, aoboi a vidéki egyszerű, boldog elmaradottságot és jámbor félszegséget rajzolja. Női portréi általában sikerültebbek, ami érthető is. Mint nőíró, jobban ismeri saját nemét, jobban megérti gondolkozását, érzelmét, vágyakozását, törekvését s bizonyosfokú elfogultsággal is rajzolja őket. Nagyobb részt szenvedők, emberi gyengeségből hibáznak s túlzottan bűnhődnek, a férfiak zsarnoki hajlamainak szenvedő párái. Pedig tökéletesebbek, néha (A nagyságos úr és az asszony) egyenesen magasabbrendűek. E jellemvonásuk összefügg Kosárynének azzal a törekvésével, amely a dolgozó nő új típusára akarja felhívni a figyelmet. Fáradhatatlan harcosa a női emancipációnak s e problémáról állandóan cikkezett is az Uj Időkben.

Az is gyöngéje, hogy rossz nő nincs, csak szerencsétlen és nagyon-nagyon jó. Legtöbb hőse szegény eltaposott féreg, akit néha a szerencse (A lángos, Szép Kamilla macskája), máskor a saját verejtéke (ülrik inas) jobb sorsra emel, de legtöbbje megmarad szegény küszködőnek (Filoména), vagy csak kacérkodik vele a gazdagság (Pityu), s maga kitarthat még is a szegénység nagyobb nyugalma mellett (Nagyságos úr és az asszony).

Igazi boldog ember nincs is köztük, a szenvedés és nyomorúság mélyben érzővé kovácsolja alakjait.

Stílusa az Álom-ban Thomas Mann-ra emlékeztet, apró-

lékos, részletező s egy régi családi ház körül forog s annak rajzában a régi idők ódon zamata harmatozza be az olvasók leikéi.

Ha egyszer megindul, ömlik, árad belőle a szó, költői képzelete gyakran ontja a szépet. Hangulatteremtésben is nagymester. Egyszer egy találó jelzővel kapja meg az ember lelkét, mint „halk volt ez a hang, és csodálatosan síránkozóan és félénken szállt le a völgybe, a *mély álmú*, vastagfalú házak közé ...”

Máskor lírai festésekkel hat.

„Fehér ünneplőruhás kis felhők jöttek hozzájuk és vigasztalták őket s ők belátták, hogy az emberek földjére nem jó lenézni, mert sok szomorúságot és gonoszságot látni ott mindenfelé ...”

Hőseinek kitalálásában nem mondható gazdagnak, inkább a jellemzésre fordítja figyelmét. Vannak kedvelt típusai, mint a szenvedő, küzdő, megbocsájító -tisza asszony, vagy lány, a csapodár, hűtlen, vagy elhidegült férj, aki a végén visszatér az elhagyott családi tűzhely mellé, a plátói szerelmes, kacér mostoha, jóságos, öreg néni, tapasztalatlan falusi liba, öreg orvos nagybácsi . . . Kimondott rossz, vagy démon nem szerepel. Általában több a jó alakja, ami világnézeti kérdés, mert még a bűnökből és az erkölcsi fertőből is van kivezető út, ha az akarat nem hiányzik.

Sokat ad a költői igazságszolgáltatásra.

A bosszúálló szerelmes Lihák felsül, az erőszakos Molnár megtörik, a gazdaságot hajhászó mama szegény vőt kap, a mamájáról megfélelkezett fiú büntetésül végigszenvedi anyja lassú haldoklását. A szenvedők és túrók nagyrészt jutalmat nyernek. A vonzó női alakok egész sora mellett a férfiak közt alig akad egy-két nemes jellem (Tóth Pista, Ulrik inas).

Ami Jack London óta olyan népszerű, ő is szerepeltet állatokat (kutya, macska).

Ismétlődő motívumai: a háború, a mese, a csoda, az álmom, a nyomor, a szenvedés, a család szentsége az ellentét, a babona és miszticizmus. Ez utóbbi és a csoda alkalmazása mint irodalmi elhithető eszköz, a katolikus lélek visszatükrö-

zödése írásaiban, ami *Tormay Cecilednél* is feltalálható.*

Miszticizmusa az élettelen dolgokat is megeleveníti:

„ . . . hideg van nagyon és tele van az éjszaka kísértetekkel

„A clavichordium... feljajdult, azután mintha haldokolna, recsegő hörgéssel, zengő sóhajtással *esett* össze...”

„a gyertya lángja ijedten lapult meg egyre...” „A felhők sírni kezdtek szomorúságukban ...”

írói egyénisége *még* mindig fejlődik s nagyszerű tulajdonságai még további felfelé ívelésre engednek következtetni...

Becássy Judit (1888—) 1920-ban tűnt fel az Athenaeum regénypályázatán *Mari néni* c. munkájával.**

Egyenletes előadása az angolok nemes nyugalma emlékeztet, s realiztikus életszemléletet takar. Tárgyválasztása sokszor lehangolóan komor, de a derűsebb színeket is tudja olykor alkalmazni sikerrel. Csalhatatlan szemmel látja a jelenségeket, az embereket s művészi tárgyilagossága elsőrendű írói erénye.

A *Terebélyes nagy fa* nemzedékregény, több évtized története. A valóság érző *mxvésze* akart lenni, mély melancholiával, de nem rideg pesszimizmussal — mondja róla *Rédey Tivadar*.

A *női lélek illúzió válságának* tükre ez a regény. A magyar multat mutatja be gyér csillogásaiban, sűrű bűneiben és a magyar *asszonyorsot* nagy megértéssel, vádaskodás nélküli szeretettel.

Egy vidéki birtokos dzsenti család fiatal hajtását indítja el élete útján és kíséri el a nagymamá állapotba két házassági kálvárián át. Péterfy Perzsi első házasságát a családi viszonyok kényszere dönti el, s a valódi szerelem nem tud kisarjadni belőle. Második férjéhez érzékei hajtják s itt a férfi brutalitás, anyagi romlás, megalázás és szenvedés vár rá. Ő tanácstalanul, kiszolgáltatva viseli keresztjét. Nem roskad össze, van benne ellentállóképesség. Kegyetlen leve-

* *Hankiss János* megállapítása szerint *Tormay Cecilednél* vezérmotívummá nőtt a miszticizmus a Régi ház-ban ugyanezen ok miatt.

** Egyéb olvasott regényei: *Tóth Eszter* élete és halála, *A medve*, *Terebélyes nagy fa*, *Menekültek* . . .

let ír ártatlanul szégyenbejutott és súlyosan vezekelt leányához, mert minden szenvedésből magasan kiemelkedik az irányjelző kő: a család, a terebélyes nagy fa — presztízse.

Három nemzedék sorakozik fel s indul a negyedik is, de mind csak a főalak megvilágítására szolgál impresszionista modorban. Perzsi alakja gondos, aprólékos vonások eredménye. Itt mutatkozik meg az író pszichológiai ereje. írói művésze meg abban, ahogyan az elemezést a regény anyagába beleszővi, cselekménnyé sűríti. Nem sokat beszél, nem magyaráz, csak *megláttatja*, mi meg végbe hősnője lelkében. Elemenyek, hangulatok, válságok fonódnak egybe, merülnek alá s jönnek felszínre ismét. Friss, közvetlen írás, vonzó elbeszélés, nem pillanatnyi, de nagy lírai erejű, szívtől, szeretettől sugallt állásfoglalásokkal közelíti meg anyagát.

A nagy regény szerkezeti szigorúságát nem ismeri (ugyan hány nőíró ismeri?), aránytalanság sok van benne. Korjelzése sokszor csak egy utalás: „1850-et írtak akkor...” több nincs. Korrajz alig-alig található írásában. Még a Bach-korszak sincs érintve, amikor a cselekmény lefolyik, csak a család élete a mindennél fontosabb, csak a terebélyes nagy fa árnyékában időzik. *A kor lelke*, jelleme, emberi, különösen nőalakjaiban, mégis megtalálhatók. A dzsentrí világ végnapjainak hű és tiszta tükre. Nem szépít, mutatja a vétkeket is, meleg emberi részvétellel, mint közülök való és igazi asszonyi jósággal. Nyelve nemes tisztaságú, gazdag, szuggesztív, muzsikáló.

„Milyen szép volna hervadni, hervadni, mint frissen átülteit virág, aminek óvatlan kéz a gyökerét sérti meg. De nem, neki még ez sem sikerül. Eleinte enni sem tudott, akkor meghalványult kicsit, de azután hogyan, hogyan nem, csak feltámadt régi étvágya, s már nem tudja maga előtt hagyni a finom lében úszó sülteket. Még az esti puliszkához is elfogyaszt egy jó köcsög tejet. Nem, éhezni nem tud, még a sorvadás kedvttrt sem . . . Olyan szomorú is az, hogy akkor is kívánja az ember az ételt, ha ilyen boldogtalan menyas» szonyy...”

„Olyan szép volt mindez, az esti kijövés, nézdelődés, hangos beszédek és halk remegések, hogy már ettől is boldog volt...”

Egészséges gondolkodás, az absztrakciók szeretete, sok-sok pont, gondolatjel, asszonyi, szeszélyes gondolatfűzés jellemzik.

A *menekültek* is kortörténeti problémát taglal, az erdélyi menekültek éleiből. Minden regényével erkölcskritikát gyakorol, azonban nem morálból beszél, tud objektív maradni s mégis olyan pillantással néz bőseire, amelyben benne van az erkölcsi ítélet. Régebbi regényeiben asszonyi szemmel nézi az *életet*: a férfi léha, durva, lelkiismeretlen; az asszony író-szenvedő, mártír, akárcsak Kosáryné bősei, minden felelősség a férfié, az asszony élete passzivitásban merül ki.

A menekült család nem tud a budapesti talajban gyökeret verni. A férfi megtört idegekkel jön (az oláhok halálra ítélik s csak nehezen szabadul), Pesten állást kérni büszke, s várja, hogy kínálják neki. L. tétlenségben pusztul fokozatosan, végre kávéházi fecsegővé züllik.

Az asszony erélyes, de tájékozatlan és tehetetlen az új környezetben, gyermekeivel szemben pedig elveszti minden befolyását.

Fia már gimnazista korában elkezd a züllést, nagyobbik lánya elszalasztja boldogságát, csak a vénlányság küszöbén tér észre. A két kisebb azonban már az új milió teremtménye, Erdélyből csak elmosódó emlékfoszlányokat őriznek lelkükben.

Minden alakja szigorú következetességgel halad, kevés mozgás és az is nagyon szabályos keretek között.

Hangja nyugodt és egyenletes, hibátlanul beszél, komolyan veszi mondanivalóit, megbízható lélektani indokolást ad és a megoldás mind hiteles, kivéve a legnagyobb fiúét, akit mesterségesen csúsztat lefelé a lejtőn. Steiner, a házi zsidó, alakja a legélőbb. Rajongó, önfeláldozó, alázatos s ő menti meg a családot a pusztulástól. Nem akar típusokat adni, valószínűleg egyéni élményeket mond el és mégis fipisus, a mai gyökértelen élet kilátástalanságainak könnyei csilnának fel benne ...

Dánielné Lengyel Laura (1877— Újfehértó, Hajdú m.) a Budapesti Hírlapnál és novellával kezdi írói pályafutását. Regényeket is ír ugyanide és az Új Időkbe, sőt a Pester Lloydba, de elsősorban ifjúsági elbeszélő.*

* Elbeszélései: Álmodók (1900), Elbeszélések (1904), Egy leány (1904),

írásai ott kapnak meg leginkább, ahol szubjektivitásra legszabadabban nyilatkozhatik meg (Álmok), keresztyén — katolikus életfelfogása itt-ott szembetűnő.

Regényeiben keveset törődik a szereplők szociális helyzetével. Erkölcsrajzaiban megismerszik az abszolút jóbiszemű ember, aki önmagából kiindulva bírálat nélkül maga is elbicszi mindazt, amit mások becsületről, korrektségről szavalnak, azért tiszta fehér tartalmúak írásai, ezért született ifjúsági író.

Az utolsó Hunyadi történeti regény. Corvin János, Mátyásnak a borszlói polgármester leányától, Borbálától született törvénytelen fia és Frangepán Beatrix, a királynő keresztlánya, nagyszerűen megértik egymást; Mátyás politikája azonban Corvint a magyar királyi trónra akarja segíteni, azért Lodovico Sforza, Milánó fejedelmének a leányát, Biancát kérte meg számára. Oda is ígérték neki Miksának, a német császár fiának a kikoszorúzásával. Mátyás egyetlen célja a Hunyadi dinasztia megerősítése, ezért történik Bécs elfoglalása is. Beatrix aljas tervet gondol ki a frigy felborítására, de Mátyás bű emberei megbiusítják s Mátyás most már nyíltan is fellépett Corvin János érdekében.

Az erőszakos, nagyravágyó, gőgös és Corvint gyűlölő Beatrix mellett, aki vér-bús, alak, egy-egy jelenetben csak érinti Szilágyi Erzsébet markáns egyéniségét s gyakorta bivafozkodik a borszlói temető alázatos lakójára, aki az uralkodó szívét egészen betöltötte. Csak a nőt ismeri, férfit rajzolni nem tud. Mátyás jellemzése is külső jellemzés, ez különösen gyenge. Folyton mesél róla ahelyett, hogy cselekedtetné. Pl. Mátyásról *azt mondják, hogy* korának legnagyobb és legélesebben látó államférfia, de egyben legügyesebb és legfortélyosabb diplomatája is.

Elmondja róla, hogy mindeneget átlátó, villámgyorsan gondolkodó lángszellem, de nem tud róla meggyőzni bennün-

Máb királyné (1911), Regényei: Balázs Klára (1901), Klára regénye (1901), Dénes Olga házassága (1902), A boldogság útja, Fehér kérésziek (1910), Edit (1914), Az adlersfeldi Szent Ágnes (1921), Medici Lórinchné a *Hattyú* uccában (1923). Ifjúsági iratai: Beatrice, Régi idők, A három Galamb, Rolandné, Egy kis diák levelei, A kis Zsolnai László és más történetek, Magyar hősök, Virradat hajnala, A magyar levegő, Asztalos Pál története, Árva lány, Bánk Judit, Baróthy Lenke és egyéb történetek, Az új élet, Vera naplója stb.

ket, tetteiből nem látjuk, hisz nem is cselekszik tulajdonképpen, csak a *történeti* események száraz recitálása után egy-egy epizód jelenetben igyekszik bemutatni. Egy monológizáló pesszimista magyar, aki őszintén feltárja Beatrix előtt sorsát s ezzel mintegy kiszolgáltatja magát neki, igaz, hogy utána teszi: „a boldogtalan nem érti, hogy ha ellenem és fiam ellen harcol, saját magát teszi tönkre. Még nyughelye sem lesz ebben az országban, ha halálom után sem hagy fel eszeveszett tervével, hogy a magyar trónra üljön ...”

Még akkortájt, mikor ezeket mondta, meghalt romlott fügétől, némelyek szerint Beatrix mérgezte meg, de az író erről hallgat, sőt Beatrixot ott sirattatja a haldokló mellett. Nem igazi, következetes jellem, falán éppen az a következetesség benne, hogy igazi asszony, tehát következetlen.

Megindul a tülekedés a trónért. A kiskirályok elvetik Corvint s Ulászló bábalakját tolják előtérbe. Erre Beatrix minden kincsét arra fordítja, hogy Ulászló vegye őt nőül, mert csak a korona, a hatalom az éltetője, úgy rohan utána, mint a pillangó a fénybe, a lángba. S minden úgy történt, ahogyan Mátyás megjósolta neki. Megalázva, számkivetve, koldusként távozott, még Dobzse Lászlónak sem kellett.

És Corvin János? Csak külseje volt nagyapjáié, belsőleg akaratnélküli puhány. Ellene fordul a sors, menyasszonya is otthagyja, de végül Frangepán Beatrix a boldogtalan királyfiból boldog embert formál. . .

Az erőtlén cselekménybe igyekszik néha történeti levegőt is vinni: „Az egyes emberek lezuhanása és lecsúszása is tragikus. De mikor annak az embernek sorsában egy nemzet jövője, fénybeborulása, vagy sötétbe való levettetése van kapcsolva?

Sokszor hangsúlyozza, hogy bár Mátyás családi politikát űz, mint igazi lángelme, ugyanakkor fájáért, nemzetéért is küzd. Ennyi nála a historikum.

Stílusa olykor a színes szavak dagadozó vitorláin szárnyal, pl. Mátyás a fajban élő titkos vágyak, világosságra vezető akarások testet öltött alakja . . . Mikor a császári koronáért küzdött, voltaképpen a magyar nemzet szabad tengerekre vivő életéért harcolt.

Ezt a hasonlatot többször ismétlé: „nagy, szabad vizekre viszi a magyarság sorsát...”

Egyes szavaiban Ady-hatás is föllelhető (Halálmalom). Néha egész hangulatos, folyékony írásmódja, modernség felé ívelő nyelve is élvezetes, bár legtöbbször ilyen közhelyeket tereget ki, mint:

„Milyen kitűnően tudott ez az asszony a király lelkének hárfáján játszani ...” „Megkapván a végzet lobogó sörénynyel vágató lovának gyepelőjét.”

Neki magának is tetszik ez a hasonlat, mert egy lapon túl újra megismétli szóról-szóra, néhány oldalnyira ismét robbognak a végzet lobogó sörényű paripái a szörnyű szakadék felé...

A császár udvarában (1933) szintén történeti regény. 1803. . A császár anyja, Leatitia, Parisban él. Ez a nagyasszony „férfiszívet hordott asszony testében” s erős egyéniségével ott áll egyedül az új gazdagok és új arisztokrácia romlott udvarába. Ott nyílik ki a szerelem szenvedély-virága is egy ártatlan kis leány keblében, melynek mérges illatától a császár anyja menti meg a szerelmes nőt, mert annak apját ő is ugyanolyan emésztő vonzalommal szerette egykor.

Eleven stílusú, fordulatos dialógaiban Napoleon új arcképét igyekeznek megfesteni.

Szabó Mária (1888—) a biharmegyei Ottomány község kálvinista lelkészének a leánya volt, aki később debreceni lelképásztor lett. Első novellája az Új Időkben jelent meg 1918-ban, Erdély elszakítása után az ottani lapokban és folyóiratokban jelentette meg prózai írásait és irodalmi ismertetéseit. Lefordítja Strindberg: Ősz és Egy házasság története c. elbeszélését (Magyar könyvtár) s két német regényt is ültet át ezen kívül.

Szabó Máriát a jóság ösztönözte írásra, mely természetének alapvonása.* Belső erkölcsi viharokban megtisztult világnézete avatta íróvá. Írásművészeje azóta merészen ívelt felfelé. A mosti élet gyötrelme, fájdalmas vergődése vibrál regényeiben, a nagy zűrzavar, melyet szeretne megérteni, de

* Várkonyi Nándor.

a jóság szemővegén keresztül ez nehéz feladat. Mély intelligenciája s lírikus érzékenysége a legemberibb akkordokat csendítenek meg az olvasóban.

Két nagy regénye tette nevét ismertté: Fölfelé és Apassionata.

A *Fölfelé* elszakított területen jelent meg s a lassan kibontakozó erdélyi irodalom egyik értékes darabja. Ma is Ermibályfalván él az író, kinek alkotásaiban új hang csendül meg: a megértés a megnemértésben s a szeretet a gyűlöletben. A megváltozott élet útkereső tendenciája sugárzik ki e műből erőteljes fényel. Regénye mindenkire szól, aki fájdalmasan éli az életet, mert éppen ezért végzetesen kell neki az álmódás. Belezsúfolja minden vágyát, szenvedését, egész életét. Háttérül szolgál a kor, a mi korunk. Hősnője egyéni életét kiszélesíti a magyar faj fájdalmas eposzává.*

A 14 éves Horváth Ágica anyja váratlanul 1500 holdat örököl, mire Debrecenből, hol apja tanár, leköltöznek a birtokra. Freund gazdatiszt magának szeretné megkaparítani a domíniumot, ezért adósságokba keveri, mire Horváth föbelövi magát. Horváthné birtokának egy régi hű alkalmazottja, Juhász bácsi, derék, józan paraszt, megismerteti Ágicát a földdel s másik regényhőse a Föld lesz, aki él, szenved és „belsőle fakad minden áldás, hozzá tér vissza minden fájdalom...” Ágica kezeli ezután a birtokot, anyja pedig minden jövedelmét léha unokaöccsére, Tamássy Miklóstra pazarolja. Jön a háború, az anyagi romlás, a forradalom, a megszállás, a vele járó gond, baj, küzdelem, de a legsúlyosabb harcot, önmagával küzdi, mikor eljön érte az Igazi, aki a földtől akarja elszakítani. Bár szereti, inkább lemond a szerelemről, a családról s hű marad a földhöz. Meg is lesz az eredménye, mert a férfi követi őt, feleség és anya lesz.

A hősnő lelki rajza mély és igaz, szimbolikus befejezése filozófiai mélységű szózat. Eredeti alkotás. Minden szava lelkéből lelkedzett, bátor és őszinte. Le mer szállani mélyen a probléma tárnájába. Hősei vér-hús emberek. Bonyolult, de mindvégig érdekes cselekményét biztos kézzel viszi a kifejlés felé.

* Farkas Gyula.

Az *Appassionafa* tárgya is hasonló: az erőlelkű, úrilány harca az étellel és önmagával, csakhogy míg Horváth Ágica nem hagyja el a földet, Szentmiklóssy Mártának már nincs védeni valója. Apja gavallériája s nagybátyja kapzsisága tönkretjuttatta őket. Eladják az erdélyi ősi házat s Pestre megy öcsével, Pistával, kenyeret keresni. Mint iparművészt bejutatja Vera divatszalonjába egy volt iskolatársa (Fejér Andor), ahol ő is dolgozik. A finomlelkű lánynak nagy küzdelmet kell vívnia a munkásnök gyűlöletével, Vera és a megrendelők kiszámíthatatlan szeszélyeivel, öccse rossz hajlamaival, de erős akarata, türelme s nemes egyénisége győz. Morvái István szemorvos szereti, Fejér Andor is feleségül venné, de Márta tovább küzd. Egy estélyen megismerkedik Széchy László vak zongoraművésszel, aki Beethoven *Appassionata*-ját játsza s előbb részvét, majd szerelem ébred Márta lelkében a művész iránt. Mindent otthagya érette s vidékre költöznek. Férje a vak ember önzésével zsarnokoskodik fölötte. Csak a szépséget imádja nevében s mikor öccse egy ízben azt találja mondani, hogy Márta nem szép, megoperáltatja magát Morváival. De türelmetlen s hamarabb letépi a kötést s látja, hogy felesége szebb, mint képzelte s újra megvakul, most már gyógyíthatatlanul, de nem fáj neki. Belelátott saját önző lelkébe, szeretet, megértés költözött be oda Márta végtelen boldogságára.

Az önállóságra törekvő, erős női lélek rajza, ki szerelmében felolvad s minden áldozatra kész. Mestere a lelki ábrázolásnak, de túloz is. A férfi következetlen jellem, ez a nőírók közös hibája írásművészetében. A vak Széchyvel való találkozás újszerű megfigyelésekben gazdag jelenet, a legművészbibb része a regénynek.

Fölfelé c. regénye a föld megtartó erejét, de a megtartás áldozatos kötelességét is példázza, az *Appassionata* pedig még általánosabb és emberibb tanulságú: a mindenkire kiszabott hivatás betöltésének szimbólumával, melyet a regény hősnője testesít meg.*

Novelláiban, *Magamtól másokig*, is a lírai elem a túlcspanogó. Többnyire én-témák, emlékek, élmények, melyek

* Várkonyi Sándor.

korán gondolkozóvá s önmagáé másokért elégető egyéniséggé tették az írónőt is, regényhősnőt is. Legtöbb témáját a kor adta: erdélyi testvéreire való aggódása, vergődő hite, tűnő reménykedése és igen-igen nagy szeretete reszket az elhalkuló húrokon, melyeket olykor reszkető kézzel pendít meg.

Előadásmódja szubjektív kitárulás, mely egy életerős s a maga hitét elhithetni tudó lelket fődöz fel, ki életismeretének gyümölcseit szociális jelentőségűvé tudja érlelni, a mai életbe kapcsolódik érzelmi és tartalmi világával s megtalálja a követendő utat.*

Elbeszélő készsége lassan bontakozott ki s ha a módszerben nem is mindig új és eredeti, szelíd és széles mederben hömpölygő epikája rokonítja Dickenssel, amely teljesen elűt az erdélyi írók komor drámaiságától, akik inkább az oroszok» hoz hasonlíthatók. Nyugodt és a részletekben gyönyörködő egyénisége a megfigyelés és tudás segítségével jól látja az élet jellegzetes oldalait. Saját lelkén át nézi hőseit, akik közül nőalakjait finoman s őszinte realitással rajzolja, férfi alakjai homályos tablóká szürkülnek lelkünk színszűrőjén keresztül.

Folyton fejlődő író. Az aprólékos, terjengős, női elbeszélő modortól egyre távolodik s a tömör szép magyar beszéd és változatos képgazdagság felé közeledik . . .

A fiatalon elhunyt *Andorffy* Mária (1896—1919) két regényt hagyott szellemi örökségül: *Szivárvány* és *Tavaszi után*.

A *Szivárvány* egy nehezen kezdődő, de annál erősebb szerelem története. Aágh Elemér megszereti Nyáry Eváf, de ez maga sem tudja, mit érez iránta. Tetszik neki a fiú, de a *szerelem* késik. Parallel egy másik szerelem is indul, Karell Betty, a kis cseh hivatalnokleány, gyűlöli kérőjét erőszakos sietésttrt, de mégis úgy érzi, hogy hozzá kell mennie. Ez a legmélyebb pontja a regénynek. Asszonyproblémát markölt erős kézbe az írónő, egy átlagos asszonyélet bemutatását tűzte ki célul. Eva sorsában az intellektus osztály érzelmre épített sorsvárása, Betty-ben a nők mindegy, csak férjhez menjünk állapota van megörökítve. Eva a parancsoló, Betty az odaadó, hűséges, szolgálatra született temperamentum. Eva

* Várkonyi Nándor.

örül, hogy három kérője is akadt, tetszik neki, önmagának is nagyon tetszik önmaga, gyerekes, kiforratlan, határozatlan s a sorstól is elkényeztetett egyéniség.

A kis Betty belehabarodik Elemérbe, de az csak Évára gondol, aki levélben jelenti ki, hogy szereti, pedig maga sem hiszi el, csak játszani akar vele. Mikor Elemér megkéri, mindent elmond neki. A fülig szerelmes fiú leforrázva távozik. Betty vigasztalja önfelelt odaadással, akinek eleinte szána-lomból visszaadta csókjait, amitől az végtelen boldog lett, de lelke csak Évával volt tele. Később szerelemmé szilárdul ez az érzés, Eva alakját belepi a feledés homokja. Egy fékevesztett óra gyümölcse, a megszületendő gyerek végleg összekapcsolta őket.

Eva is férjhez ment egyik lump udvarlójához. Elemér belátta, hogy a nők nem rosszak és szívtelenek, csak olyanok, mint a szívárvány: fény kell hozzá, hogy tündököljenek, a szerelem fénye, mely mindent bearanyoz s széppé tesz. Ha a fény elmúlik, halványul a szépség is. Ebből az alapötletből sarjadt a regény címe.

A férfi és nő közötti különbséget akarja éreztetni, mikor ilyeneket ír: Egy férfi annyi nőt csókolhat, ahányat akar. Az asszony más. Az asszonyoknak csak egy férfit szabad szeretni.

Ez a logika sántít. Az igazi férfi-morál cseppet sem áll alatta az anyai és hitvesi morálnak, sőt, a férfiak óriási többsége éppúgy monogám természetű, mint ahogy akad sok, mondhatnám több poligám hajlamú nő.

Érdekes gyöngéje az y-os nevű írónőnek, hogy hősei is mind y-os névvel dicsekesznek. Szereti az — on, — en, ön képzős módhatározókat: játékbakezdőn, fölényeskedőn, remegőn, keresgélőn, pihenőn ült, csöndesen komolyan. Néha olyan merész szóösszetételektől sem rem riad vissza, mint: egyfaj-tabeliség. vagy: „így ahogyan *bevirult* az ajtón.”

Néha egy-egy sikerült hasonlata is van: „úgy áramlott, remegett benne a boldogság, mint nyári mezők fölött a meleg...”

Ezzel szemben szemernyi logika sincs ortográfiájában, különösen az idegen szavak használata terén. Így írja pl. pensio, suggestio, velour, saison, costume, toilette, jour, parfum, el-

lenben egzisztencia, impresszió, szimptóma, lüszter, vagy pláne blouz, más helyütt blúz, tennis és tenisz. Fölöslegesen használ idegen szavakat: olyan decens, intenzíven érezte. Helyesírása is bizonytalan: köny, s ilyen eredetiskedésre is akadunk benne: leánynyal.

Női vonás az is benne, mikor ezt mondhatja Évával: „mintha külön érzéke lett volna rá, hogy megérezze, ki mit érez iránta, mindig pontosan tudta, kinek tetszik, ki irigykedik rá, ki gyűlöli, kinek szimpatikus — hacsak egyszer találkozott is az illetővel.”

Szereti a nagy betűket: a Végzet és a Véletlen bozta eléje Évát.

Főhőse Aághy Elemér is az asszonyíró szemüvegén keresztül jelentkezik, bizonytalan, elmosódó figura, aki imádta apját, de nem sietett baza, hogy még egyszer lássa, halálába belenyugszik, de sajnálja, hogy szemeit nem láthatja többé. Nem tud következetes lenni, akár egy nő. Vagy: gyakran gondol kezdő szerelmére, ami jóleső mosolyra deríti, 20 sorral lejjebb pedig azt állapítja meg, hogy „szeme éppúgy nem ismeri a könnyet, mint az ajka nem ismeri a kacagást...” Nem akart megházasodni, „mindig az érdekes» csodálatos szerelmű nőket kereste, nem lett volna rá képes, hogy ezeket a megszokás igájába kényszerítse ...” Szeretője egy őrnagy felesége s ezt mint a legtermészetesebb dolgot említi, sőt a legforróbb ölelés pillanatában jut eszébe, hogy ő tulajdonképpen Évát szereti.

Akkor legélvezhetőbb az írása, melyen érzik a kezdő író minden gyöngesége és ereje, amikor mindenről megfélekedve beszél szeszélyesen, rendszer nélkül, hangulata szerint, mint ha egy szalonban diskurálna kedélyesen. Ha tovább él, valószínűleg a realizmus fővényében akadt volna meg művészetének horgonya.

Gróf Bethlen Margit (1882—) Bethlen István gr. volt miniszterelnök felesége, finom mesék, halk szavú novellák és néhány lírai bensőségu regény** szerzője, akinek „Szürke ruha” c. darabját (1929) a Vígszínházban adták nagy sikerrel...

* Mese a szomorú városról, A boldog sziget Istene, Pitypang.

** Egy élet, az Akadémia Ormódy jutalmával kitüntetve.

Prózáját finom ízlés és önkritika jellemzi. Lehellatterszerű könnyűséggel vázolja a természet és az élet egy-egy képét. Sokféle milió él, sokféle ember mozog írásaiban s rajtuk keresztül nagy együttérzéssel igyekszik megérteni az egyetemes szomorúságot, szenvedést, a lélek fájo vergődését, ami annál nehezebb s annál tiszteletre méltóbb, mert a felső tízezer meglehetősen exkluzív világában s gondtalan anyagi viszonyok közt élő asszony létére kevés alkalma volt az élet sötét mélyére látni. Egyéni átéltség hiányában van is valami mesterkéeltségszerű novelláiban, azért ő maga is a fantázia tündérvilágába és a szimbolikus mesék birodalmába menekül legszívebben. Ez az ő igazi otthona, elbeszélő hangja is ehhez a szöveghez simul legjobban. Egy-egy szuggesztív mesével többet kifejez, mint minden valóság leírásával. Olykor könnyed humorral rajzol alakokat, eseményeket, jeleneteket, de ekkor is az emberi lélek fenekén megvonuló érzéseket és gondolatokat hozza felszínre.

Elbeszélései is egy-egy anekdota, mese és példázat, melynek könnyed hangja egy leszűrt, lehiggadt lelkű és biztos kezű író bravúros munkája. Mindegyike egy-egy erkölcsi tanulság, mély, megrázó tragédia s egy-egy örök jelkép hor» dozója.

Kiváló komponáló erő, éles megfigyelés, a gondolatok előkelő tónusa, változatos és finom tárgykezelés, eredetiség adják írói egyéniségét. Képzetele és írói eszközei harmonikus erő kifejtéssel jutnak kifejezésre, élet- és ember szemléletén a kétely, szelíd ironia és legfőképpen az erkölcsi igazság dominál...

A túrkevei születésű *Dobosi Pécsi Mária* (1885—) a legjobb magyar nőírók és műfordítók egyike. Polgáriszkolai tanár s az Új Idők munkatársa.

Nem nagyigényű tárgyainak feldolgozásában érdekes mesevezetése kelti fel az érdeklődést. Alakjainak jellemzésében igen eredeti. Közvetlen előadása, emberi, természetes hangja, lírai melegsége értékes tulajdonságai a kompozíció gyengesége mellett.

Virágok, pásztorok c. mesés kötettel lép irodalmi pódiumra s első regénye, *Persephone elrablása* kitűnően sikerült

alkotás, amely után egy mérsékelt sikerű regény következett *Antoni Dániel* címen.

Második négyes c. regénye emeli kiváló nőíróink sorába. Friss, eleven írás, asszonyi lélekből fakadó, érzelmes történet, melyben az egészséges humor ere is felcsillan olykor.

Egy fiatal házaspár regénye, a vidéki elzárt élet és eleven emberek találó rajza. A gyerekifjú Csetneky Annát az első években elhagyja a hűtlen hadnagy férj s futó szerelmi csapodárságok, indiai tigris vadászat, és egyéb kalandok után hazakerül, visszatér elhagyott hitveséhez és a csodagyerekhez, akinek a szájába adja a regény meséjét. Az életet s annak fonákságait egy gyerek lelkének élmény szűrőjén keresztül bemutatni nem rossz gondolat, de a mindenáron eredetiségre törekvés* eredményezte azt, hogy a kivétel nem olyan sikerült, amelyet azonban az elbeszélés melegsége, az anyai és gyermeki szeretet megható rajzó kielégítően ellensúlyoz s kibékíti az olvasót a sablonos befejezésért.

Becsületes szándék, magas erkölcsi szempont, szép magyarságú nyelv, mondanivalóinak sokrétegűsége, sőt itt-ott a szerkezet is erős oldala a regénynek.

A bozzáfűzött várakozást kissé lebutította a: *Csodálatos bábu* regénye. Középkori krónika a szép Casagrande Astarte történetéről, akiért két testvér, két magyar várúr vívott balláros tusát. Ennek a párbajnak véres árnya végigkísért a Lipóczy család egész történetén. A regény bősönjében, Jób Juditban a régi Astarte varázsos szépsége és bűbajos egyénisége éled fel, de megértő lelke s a két Lipóczy fiú nemes önfeláldozása feloldja az ősi átkot s megöli a múlt kísértő szellemét.

Szerencsés a romantikus múlt báltere, a nemes angol regényekre emlékeztető. Elmosódó alkjai, érzélgős bangja, fárasztó elmélkedései unalmas szigeteket alkotnak a mesetengerben.

Művész és király művének színtere Egyiptom. Sok tanulmányt s nagy képzelő erőt eláruló regény. Hetnufér, a fáraó lángeszű építője, kincstárat épített s a fáraó elpusztíttatja, mivel ismeri a bejárat titkát. Vak és örült, de még

* Mint például Székely Mózes: Zátonyában a kutya meséli el történetét.

életben van, amikor fiára hagyja a titkot és meghal. Achmes, a fia, az arany segítségével sereget szerez, a fáraóé megöli, s ő lesz az utóda.

Főhibája a határozatlanság. Még a fáraó a legsikerültebb személy, az esztelen zsarnok. Achmesz csak atya megboszulásának vak eszköze. Stilusa, költői reflexiói szellemesek, képzelete erős, a miliórajz hangulatot teremtő. Ert a jellemzéshez, tud mesélni, de a részletszépségek mellett a kompozíció gyenge.

A Magyarok szimfóniája c. regény meséje is meglehetősen sovány. Vidróczky Flóris, Hajdúvár botanikus főtisztelendője, évek óta nem vezeti az egyház hivatalos könyveit s megijed, mikor Gál Kelemen, fiatal pap felülvizsgálatra jön. Az ellenőrző közeg azonban nem a mulasztásokat pótolja, hanem nagy zeneművét: a Magyarok szimfóniáját fejezi be, melyet Kenedy Anna vált ki belőle, Vidróczky elhalt nővérenek a leánya. Anna apja is művész, festő, kit itthon agyonhallgatnak, Amerikában azonban jól jövedelmez művésze. Gálban megindul a küzdelem szerelme és kettős hivatása között, míg végre édesanyja keze széttepi a szerelmet és a szimfóniát is.

A főalakok szürke rajza mellett elsőrendű figura Zsuzsa, a gyilkos cseléd lány.

A regény alapötlete: az igazi tehetség megtépázva és földi boldogsága árán juthat el a megdicsőüléshez.

A megokolatlan problémát, gyér fordulat és drámai feszültség hiányát lírai betétekkel igyekszik pótolni s azt hangsúlyozta ki erősen, hogy *a nő minden művészei forrása*, a nő az emberi tettek rugója. A nő tette naggyá Kenedy Frankot, Anna atyját, a nő ütötte ki Gál Kelemen kezéből a tollat s tömte el szívében a melódiaforrást. Azt azonban, hogy az igaz tehetségnek mégis érvényesülnie kell, csak érezzük, a regény e bizonyítással adós marad.

Berend Miklósné, Kilényi Julia (1887—) az 1919. évi júniusi ellenforradalom idején a kommunistáktól meggyilkolt kiváló orvos és szakíró felesége.

Boszorkány (1923) c. regényével tört be az irodalomba s másik alkotása *Joachim Ibn ben Aluya* (1924) egy zsidó orvos

története, kit az inkvizíció kiűz Spanyolországból Olaszországba s X. Leo udvari orvosa lesz. Hajija a nagravagyás mindenkit fölülmúlni, de Velencében kiszolgáltatja kedvesét egy boszorkánybírónak s annak véres árnya üldözi, míg megőrül és koldusként bolyong Nápoly uccáin.

Első alkotásain még érzik a nőíró modorossága, nyelve szertelen, írásjelekben tobzódó.

A *Lüktető talaj* (1927) c. nagy regényében felölelte Európát, a világpolitikát, nemzeti törekvéseket, szociális kérdések komplexumokat és ezeknek a bonyolult, tarka szálaiból kitűnő körképet festett meg a tegnapról és a máról, azaz a békéről és a báborúról.

A mese fókuszában két idealista alak áll: Lady Elaine, az önkéntes ápolónőként lövészárokban sínylő angol arisztokrata leány és Keresztes János fiatal orvostudós, aki épp úgy áldozatává lesz a maga fanatizmusával a szörnyű gyeheknának, mint anygali jóságú kedvese. Az azonban már szinte természetes, hogy a két alak közül a túlideálizált nőben is több emberi vonás fedezhető fel, mint a realisabbnak rajzolt férfi hőseben. Pedig annyira objektív különben, mintba egy háborús történetíró és férfi írta volna meg. Hadviselő felek, egymással szembenálló társadalmi osztályok és ellenkező ideológiák között olyan biztosan mozog, mintba egy meghitt írásaság körében mesélne időszerű pletykákról, divatról, ruházatról. Az ifjú ápolónő kivégzését, kit kémkedés gyanúja miatt öltek meg, annyira megértéssel tudja festeni, hogy bár az olvasó elsíratja rokonszenves sorsát, de bírját sem ítéli el érte, ez a háború.

Teszi pedig ezt azzal a megokolással, amit *Romain Rolland* így fejez ki: „Az embereken nem lehet segíteni — szerezni kell őket...”

900 oldalas olvasmány, de az olvasó nehezen tudja letenni kezéből. Ennél nagyobb dicséretet nem lehet róla írni.

Tárgyi tudása különösen diplomáciai, orvosi és katonai téren óriási.

Szent Bertalan éjszakája is történeti regény a világtörténet legizgalmasabb korszakáról.

A katolicizmus és protestantizmus küzdelme, Medici

Katalin udvara elevenedik meg a regény lapjairól. Idillikus szerelmi jelenetek és borzalmas halálhörgés, gúnykacagás és tompa vezényszavak, fülrepszó dobpergés és andalító zsol-tárének vegyülnek össze félelmetes szimfóniává. Szenvedélyek, bűnök és erények viharzanak végig a lelkekben s tarkítják a mesét. Navarrai Margit házassága indítja meg az esemény-lavinát, mely feltárja Medici Katalin erkölcstelenségét, az elbizakodott hugenották durvaságait, élükön Coligny admirálissal, Mária és Jean de la Force bájos szerelmét, mely a posvány egyetlen illatos virága.

Legszebben megírt jelenet, mikor Katalin rábírra fiát, hogy írja alá a hugenották halálos ítéletét s mikor a kivégzés reggelén kivonul az áldozatok kinszenvedésében gyönyörködni...

A háborús irodalom terén új kísérletet tesz *Niamessyné Manasz* Margit, aki: *Villámlik messziről* c. regényszerű naplójában támasztja fel az elmúlt rémségeket. Nőírás a háborúról, az itthoni frontról; az anyák, hitvesek és gyerekek frontjárói, akiknek átéléseit papíron is élővé tudja melegíteni írói készsége s vonzó írásmódja. Egyszerű és őszinte: ebben rejlik közvetlen hatása. Kellott ez a könyv, mert nélküle csonka lett volna a háborús irodalom. Az anyák és asszonyok küzdelme itthon: „ez a háború az anyai szívek véres, rémes harca, minden golyó őket találja.” A könyvet egyetlen fia emlékének ajánlja.

Mozaik szerűen válaszolja fel a háború kitörését, az első halálhírek döbbenetes hatását, a féltés, aggodalom, bizonytalanság gyötrő érzelmeit. Élet ez, vagy álmodjuk ezt a lázas, örült mesét? Apró följegyzéseit, naplójegyzeteit adja közre ápolónői minőségben eltöltött hónapjairól.

„Kimegyünk és állunk a perronon és nézzük a férfiszagú várótermekben a hordágyakon sorbafektetett szegény, összeroncsolt testeket. Es próbálunk enyhíteni pár szóval, meleg tejjel, cigarettával — és utána érezzük, égő, folytókéserséggel érezzük, hogy egy napnak a fárasztó munkája elvész, mint egy csepp a tengerben.

Stílusa egyszerű és mégis kifejező, mint az élet.

„Megszoktuk fejünk felett a repülőgépek kattogását . . .

— mondja más helyütt — megszokjuk a hústalan napokat, a rémítő drága árakat, tojás- tejhiányt.” Később: „már megszoktuk, hogy naponta kevesebb a hús, a zsír naponta drágább. Megszoktuk a háborús időbeosztást, hogy egy órával előretolták a mutatót, hogy korán lesz reggel és későn este.”

A legreálisabb oldalról ragadja meg a hallgatók lelkét.

„Második háborús újév, talán nem markol már úgy a lelkünkbe az a gondolat: fásultabbak lettünk . . . megváltozott az életünk, a gondolkodásunk ...”

Mind untalan kitér az asszonyors taglalására: férjhezmenés, boldogság, flört, szerelem — közben egy-egy háborús hír röppentyűje világít bele a vigasztalan sötétbe. Epizódok váltakoznak, de mindig nőkről. Hadi kenyér, Höfer-jelentés, melynek soraiból mást kell kiolvasni, román hadüzenet, menekülés, Ferenc József halála, új koronázás s újra asszonyhistóriák. Elesési híre mással vigasztalódó feleség, kinek megjön a levél Szibériából, de már mástól van gyereke. Oszszeomlás, Tisza meggyilkolása, forradalom, újabb vér, mindig csak vér, megszállás, egyetlen fia meghurcolása, a halál kapujában, felmentés, repatriálás ... mint a filmszalag, úgy pereg le gyors egymásutánban ...

Somfay Margit is a múltba menekül a zavaros jelen elől. *Vénusz jegyében* történeti regény, melynek gyűjtőpontjában áll Balassa Bálintnak Losonczy Anna iránti olthatatlan epekedése. Balassa életét, fogságát és szerelmét örökíti meg alkotásában.

Eredetisége abban áll, hogy nem a vitéz, nem is a költő, vagy az erőszakos középkori oligarcha, vagy a kalandor Balassa alakját exhumálja, csak a szerelmes lovagét, akinek állhatatlanságát egyetlen nagy szerelem tragikus vergődése magyarázza. Egy nőtől azt várta volna az irodalomtörténet, hogy Losonczy Annát teszi főhőssé, ezt a dacos, kemény és kifürkészhetetlen karaktert, akinek lelki problémáját még nem oldotta meg senki.

Sikerült a korrajz, sokkal jobban belekapcsolja a magyar történelmi mozzanatok az egyetemes történetbe. Tudniillik a magyar harctereken küzdő spanyol lovagok szerepeltetésével. Ők beszélnek a Szent Bertalan éjszakai tömeges mészárlásról,

Fülöp spanyol uralkodóról és lepantói kosról, Erzsébet királynőről, Stuart Máriáról és más történelmi tényekről . . .

Szereti a nőíró lírikus beleélttségét. A forró emésztő szerelem, kínzó féltékenység, asszonyi büszkeség és tartózkodó odaadás egyéni jellemmé teszik Losonczy Annát. Műve biztató ígéret, de még nem teljesülés.

Az idegen asszony: a sírig hű és holtig jó asszony regénye. Törekeny kis asszony a bös nő, ki igazán bősileg viseli emberfeletti terbét, hogy a békebeli életszintre emelje családját életét s közben a másik nő, az idegen asszony ellen is küzdeni kénytelen, aki csak a férfiak szerelméért él. Győz ugyan a harcban, de férje összeroppan s lelkében a másik asszony fog élni mindörökké . . .

Victor Gabriella szintén a történelmi multboz folyamodik témáért s Lorántffy Zsuzsanna leánykorát támasztja fel *A pataki vár gyöngye* c. regényében. Inkább történelmi korrajz ez, mint regény. Nagy lelkesedéssel festi a nagyasszony lelki fejlődésének a képét. Feladata annál szimpatikusabb, mert sok bomályos rész gátolta a tiszta látásban. Hangyaszorgalommal nézte át a történelmi műveket s tanulmányokat, melyek Lorántffy Zsuzsannáról szóltak, a környezetet, melyből a bös nő lelkisége kivirágzott, az embereket, akikkel érintkezett, a politikai és egyházi eseményeket, melyek jellemét lassan kikristályosították. Igyekezett a kornak sokoldalú képét adni. Aprólékos gondja kiterjedt az akkori vallásos élet minden mozzanatára, a protestáns egyház válságaira, iskolái nehéz küzdelmeire, a búcsú, vásár, temetés, esküvő, kuruzsló boszorkányok, harcok és a béke emberei mind új életre kelnek a regényben. Tájleírásai már nem ilyen sikerültek, sok bennük az esemény-elbeszélés épp úgy, mint személyi rajzában a sablonszerűség. Könnyen folyó, élvezetes írásmódja, színes nyelve maradandó érdeme. Ifjúsági regénynek szánta művét, ami még nehezebb feladat elé állította szerzőjét. Megjelenítő erővei rajzolt képei plasztikusak s érezhető bennük a történelmi levegő.

Dénes Gizella (1900—) pécsi író nő hírlapíró volt, jelenleg kizárólag az irodalomnak él. Novelláiban az élet fonáksá-

gait tárja fel nagy s mély költőiséggel, emberi szépséggel, romantikus színezéssel.*

A *Két fehér galamb* romantikus történeti regény Szent László korából. László herceg és a pogány Vatha fia, János keresztvénné lett leánya: Delinké körül pereg az esemény orsója: ök a címben aposztrófált, két fehér galambok. Az olvasó szív ebez közel férköző plasztikus alak Delinké színi e előttünk éli le egész *életét*, látjuk testi-lelki fejlődéséi, virulását, míg a kislány — bimbó hajadonrózsává szépül s míg a pogányból keresztvénné alakul, s egyéni tragédiájáé is rokonszenvünk teljes melegével kísérik, mikor szíve, a kis aloé-virág, kitarja kelyhét László iránt szerelemittasan s amikor összecukodik halálrasebezve, mert az legyőzi atyját, az utolsó pogányt. Ez éket ver szerelmük közé.

Vörösmarty legbájosabb romantikus eposzának, a Két szomszédvár-nak hősnőjére, Enikőre emlékeztető fehér lélek. Ezt a gazdagon előmlő lelki átalakulást naplóformával teszi közvetlenebbé. Korrajza nem erős, de a történeti bangulat nem egyszer megrázóan színezi az események levegőjét. Leírása élénk, képzelete, lírai bevülete friss. Kompozíció, jellemképzés, milió s a lelki élet festése sikerült.

A *Csodálatos fazekas* megírásához Pécs híres kerámiai ipara adta meg az ötletet. Ennek az iparnak keletkezése, felvirulása van beleágyazva az érdekes cselekményű regénybe, melynek központjában egy csavargó olasz keramikus fantasztikus figurája él. Lebilincselő lágysággal s romantikus lendülettel folyik a mesepatak a hős felbukkanásától egész addig a drámai részig, aboi a haldokló Oroszlay Vilmos megmenti az olasz mester csodás receptjét az égető kemencéből fia és az utókor számára.

A regény hőse és főalakja Zsolnay Vilmos, a legvirágzóbb iparvállalat feje.

Fehér torony,

Ref. papról írtak már sok regényt, de kat. páterről még nem. Ez is új ebben a könyvben. Hőset nyugalmas aprólé-

* Művei: Venyigetűzek (1924). Katal in és az élet (1925), Két fehér galamb (1926), Csodálatos fazekas «1928), Néma szökőkút (1928), Fehér torony (1930), A fekete emberek (1931), Boldogasszony hadnagya ^1932).

kossággal elmondott érzései, gondolatai eleven emberré revelálják úgy, hogy gondolkodóba esünk, tényleg nő írta ezeket a sorokat, nem valami papnövendék? Ilyet mondat vele: „a pap mindent Istennek áldoz, ifjúságot, szerelmet, családot, gyereket, a pap a legmagányosabb lény e földön, s cserébe mindenért csodálatos hatalmat kap: megáldhatja az embereket...”

A kacér, romlott lánynak ily választ adat hősével: „Tanuljon meg sírni és ne higgyen a bűnben.”

A *fekete emberek* bányászok életéről szól, de a nagy szociális problémát nem oldja meg, pedig a Ma regénye lehetett volna. Ha nem enged a közizlésnek, élete nagy művét írta volna meg benne.

A Mecsek alján fekete emberek verejtékeznek egészségtelen lakásokban, örökös betegségek közt, de nem érzik életük súlyát. Egy fiatal mérnöknek (Papp Jusztin) kellett jönnie, aki felkavarja életük mozdulatlan tavát. Új tárnákat tár fel, az emberek lelkét is bányássza: igényt támaszt, új, erős bányásznemzedéket kreál, modern lakásokat épít, egész életüket átalakítja. Berend Ivánhoz hasonló ideális hős. Kedves epizódja egy fehér szerelmi regény.

Néma szökőkút: ifjúkori zsengeírás hatását kelti fel a benne fellelhető legenda, romantikus szerelem és a mesei motívum.

A *Boldog asszony hadnagya:* Hunyady János, a regény pedig az ő élete, szerelme, s történeti hivatása.

Minden alakja tökéletes hős, Jósika, Kemény és Jókai hagyományai után.

Előbbinél jobb, de gyenge alkotás ez is.

Asszonyok a hegyek közti parasztémájú regény a hőssé magasztosított asszonyról és a föld mindenható erejéről.

Szándékosan hagytuk utoljára a történeti regény legnagyobb mesterének, *Pálffyné Gulácsy Irénnek* (1894—) ismertetését. A legmélyebb magyar epikusunk korunk nőíróinak, Szabó Mária és Berde Mária mellett harmadik nagy képviselője Erdély regényíró táborának. De míg erdélyi íróársai mindig Erdély történetéből merítettek impulzust és tápanyagot, ő sokféle forrást tárt fel szomjas lelke számára, de mindig magyar talajba ásott.

Férjével, Pálffy Jenővel egy ideig Szegeden élt, szívesen is használja regényeiben a szegedi nyelvjárást, majd a dunántúli Hanság inspirálta lelkének érzékenységet, hogy végül Biharba jutva Erdély jótékony hatása alá kerüljön. A Nagyváradi, majd a Magyarság c. napilapok munkatársa, a nagyváradi Szigligeti Társaság alelnöke, az Erdélyi Irodalmi Társaság r. tagja.

Az ő költészetében látjuk legszembetűnőbben azt az óriási fellendülést, melyet a regény mint műfaj a századeleji gyors felvirágzás és ugyanolyan arányú elvirulás óta megtett.

Egészséges érzékkel, nagy akaratereővel és mohó vágya» kozással fogott a regényíráshoz. Ez az ideális életszeretet messze távozott Kaffka Margit túlanalizált kultúrszomjúságá» tói s hatalmasabb tempóval siettette a regényköltészet külső és belső válságait a kibontakozás felé. Sok bajjal teli, szakgatott a mai magyar élet és ezer sebből vérző, mint amilyen a Fekete vőlegények korszakában lehetett, melynek festésére ösztönözte lelke, e sokhúrú hangszer, mint a legalkalmasabb téma s hozzá legközelebb álló.

Az ő példája bizonyítja, hogy a nők is tudnak alkotókat kitermelni soraikból. Gulácsy Irén mint a nép szerelmese indult. Ami különösen hozzáfér, azt mind belegyömöszöli az ő népről alkotott fogalmába. Gyűjti és pazarolja a tájszavakat, népies szólásmódokat, babonákat úgy, hogy a népies hangulatot ezekből a népi motívumokból akarja mindenáron érzékelteni, pedig az nem más, mint ügyesen a stílusba csent árnyalat, mely alig mutat valami eltérést a közbeszéd nyelvtől, mégis tükrözi az egész falut. Nemcsak küzd a kifejezéssel és a kifejezésért, de túlzásba is viszi azokat. Ez lényegének sajátsága, mely barokk költővé teszi. Azonban nem olyan hideg, konvencionális értelemben, aki külső díszeket sorakoztat fel, hanem szenvedélyes, túlfűtött, ami nem képes a tiszta stílus egyrétegűségében kielégülni, egymásra zsúfolt részletekben tobzódja ki magát — állapítja meg róla *Németh László* is.

Ha a múltba néz, akkor is barokk. A Fekete vőlegények végére csatolt forrásmunkák jegyzéke mutatja ezt. Ezekből tűzdeli tele apró részletekkel a művét. Ami érdekeset, talá-

lót olvasott a korról, az mind belekerült a regénybe (Öltözék, fegyver, építkezés, evőszerszám, bútor stb).

A nagy arányokra törekvés, belső láztól fűtött ábrázolásvágy, amely ma is jellemzi az írónót, első alkotásaiban még kissé félszeg módon jelentkeznek. A nehézkes gondolkozású tiszai magyarok közt túlzott népimádatban ő maga is kissé nehézkesé válik. Alakjait agyonjellelmi, népieskedik, sűrít, túlozza és valósággal kivonatolja a paraszt gondolkozását, beszédét, életét, amely hatalmas temperamentumának megnyilatkozása. Nem találta még meg a kellő formát, a kielégítő írói alkotást, amely óriási erővel, gájról módton, de elrajzoltan buzog fel lelke mélyéről.

Stílusa sem egységes még ezekben az alkotásokban. Herceg Ferencről Szabó Dezsőig megtalálhatjuk a jellegzetes stílusvariációkat benne, pl. aboi a környezet birtelen változik, ott a stílus is más alakot ölt. A fekete vőlegények első fejezete aranyjánosi (egy kölyök Toldi Biharban), a Zápolya udvar leírása Surányi—Herceg színezésmód, Erdély leírása Keményre emlékeztet, de Jókai, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső modora is fel-felcsillan egyes epizódokban, ami az jelenti, hogy még nem élte bele magát a történeti regény határozott egyéniséget kívánó díszruhájába, de megvan az ereje, hogy hibáiból kivetkőzzék, amit a Pax vobis-ban, de még inkább a Kallói kapitányban tapasztalunk, s hogy szenvedélyességével elevenekké támassza a régmúltakat, felébresszen, meg-hasson, lelkesítsen mindeneket.

Első regénye a *Förgeteg* (1914) az egész magyar társadalom vázlat. Földéhes parasztok és úri mivoltukkal kérkedő arisztokraták elszánt küzdelmét a föld birtoklásáért és a két makacsul szembenéző erő közt felmorzsolódó középosztály sorsát örökíti meg egy leányalak tragikus szimbólumába sűrítve. írói jelességei már itt is jelentkeznek, de tárgya felett még nem tud úrrá lenni teljes művészi szabadsággal. Kitűnő részletrajz mellett szerkezetbeli hibák s lélektani nehézségek mutatják a küzdelmet.

A *Hamueső* (1925) is a magyar parasztot színezi tovább. Speciális erdélyi probléma erdélyi szemüvegen nézve, bár sokkal inkább magyar kérdés ez ma, hogy hol van az ellent-

álló erő, mely a ráncszabadult idegen rontásokkal szemben megvédi a faj egészségét és jövőjét. A népben találja meg ezt még renegátjaival szemben is, mely vezetőkre nem szorulva ősi ösztönerővel termeli ki saját maga mentőgondolatait és ezek képviselőit.

A magyar parasztot gyönyörű férfinak, okosnak, fufangosnak, eredetinek és minden hibája mellett romlatlannak látja, nem úgy, mint *Szabó Dezső Az elsodort faluban*. Félti a népet, a benne lappangó kincseket a városi szellemtől, de alapjában optimista, A háború utáni nemzedékben sok az elhullott lélek, de sokkal több a nyugodt, kiforrott egyéniség, mint eleik között. Ezt a katarzist akarja megérni, mely ebben az új nemzedékben heroikus módon megnyilvánul. Kicsiben a Fekete vőlegények alapideája, előjáték a magyarság nagy eposzához.

Itt már a regény műfajnak megfelelő szerkezetet is ad meséjének, melyet a szereplő alakok lelki rajzával tesz megkapóvá. Hőseinek tragikumát egyéni szimbolizmussal szélesíti ki az egész rjép tragikumára. Ennek a tragikumnak a sötét-ségét igen finoman és szerencsésen oszlatja el az új generáció életerős, reménykeltő élénkbeállításában. Hősei nagyszerűek, a cselekmény mozgalmas, a környezetrajz színes. Csúpan nyelvének mesterkéltsege, szóvirágokkal teli zsúfoltsága és mégis túlságos értekező jellege az, ami ellen kifogást emel *Makkai Sándor* is.

Parasztjait néha *Móricz Zsigmond* naturális nyerseségével jellemzi, ami azért kirívó, mert a könyvét a nép mély szeretete hatja át és a nép megszerettetése a burkolt célja.

A *Ragyogó Kovács István* (1925) elbeszélésciklusban Pálffyiné művészetének legnagyobb értéke: a nemzet-szintézisben kifejeződő emberiség tiszta inkarnációja. Némelyek előtt Tömörkényire emlékeztet megírás művészete, pedig itt Pálffyiné alakjai a legegyszerűbb mozdulatokban is a magyarnak minden tulajdonsága jelenlétét éreztetik. A bizonytalan sorsú magyarságunk életéből tiszta, egészséges, ép erkölcsiségű világábrázolást nyújt s így hozzáépít fajunk halhatatlanságához.*

* *Bodor Aladár*: Prot. Szemle 1925.

Kemény Zsigmond a magyar történeti regényt olyan magaslatra emelte, amelyről már csak lefelé vezethet út: ez volt a közfelfogás korában. A tragikumnak azt a következetes és mélységesen tiszta felépítését s az emberi vonásokból összetevődött nagyszerűségét bámulatos művészettel tudta megjeleníteni. Jókai történeti regényírása a költői képzelet utolérhetetlen bravúrja, az elbeszélőművészet káprázatos csillogása, a meseszöveg csodás technikája, magávalragadó kiáramlása, ami együtt műremekké olvad össze.

Megtalálható Gulácsyban is Jókai könnyed stílusa, színes leíróművészete, de hibáit is eltanulta: a szertelenségét, a szerkezeti pongyolaságot, meg az aránytalanságot. Hőseit túlidealizálva és túlsötét színekkel festi épp úgy, mint Jókai. Ámde ez már *Kemény* örökség, hogy regényeinek háttéréül nyugtalan, sötét korszakot választ. *Keményt* épp úgy nem engedte nyugodni a mohácsi tragédia, mint ahogy Gulácsy Irént is ez a téma kísértette hosszú időn keresztül, míg tette, megírásra érett a dolog. *Kemény* tanulmányt írt a mohácsi veszedelemről, de történelmi regénye csak a mohácsi vész utáni állapotokat festi (Zord idők). Gulácsy Irén hatalmas témát ragadott meg, amikor a mohácsi veszedelem előzményeit, magát a tragédiát és az utána következő siralmas korszakot örökíti meg regényeiben.

Tulajdonképpeni hőse a magyarság, s ami ellen küzdeni kell: a magyar átok és a magyar sors tragédiája. Fekete vő» legényei: a magyar sors hordozói, a szomorú magyar végzet reprezentánsai. A magyarságnak kell a csapás, hogy feleszméljen, magához térjen és összetartson.

Mint *Ady Endre* versekbe foglalja:

Ha van Isten, földtől a fényes égiig
Rángasson minket végig:
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk

(Nekünk Mohács kell.)

Kemény hősei rendkívüli emberek, akik botlásuk miatt bűnhődnek aránytalanul, nem is annyira a bűn váltja ki a büntetést, hanem túlzásba vitt jótulajdonságaik sodorják őket bajba. Ezt a gondolatot Gulácsy Irén is átveszi hősei jellem-

rajzához, csakhogy a végzet kényszerítő hatalmát ő a *magyar* végzettel azonosítja, az sodorja, kényszeríti magával áldozatait.

Egy férfilelek mártírrá érésének regénye ez. Czibak Imrét, az Ulászló-ellenes bihari főúr fiát, Zápolya János, a nemzeti párt vezére, veszi maga mellé főapródul. Szepesváraljára kerül, ahol Tescheni Hedvig, Zápolya anyjának udvarában egy-kettőre a legderekkabb lovaggá lesz s beleszeret Zápolya Borbálába, ebbe a beteges hisztérikába. Tanúja Hedvig hercegnő és a királyné gyilkos versengésének, de mikor rájön, hogy az anyai örömök előtt álló királyasszonyt, a csodás Candalei Annát méreggel akarják elemészteni, otthagyja a Zápolyákat, szerelmét s Budára fut megmenteni a királyné életét. Későn érkezik, a koraszülött Lajos herceg anyja életébe kerül, de Czibak Imre pályája ettől kezdve állandóan emelkedik. Erdélyben hadnagyoskodik, kapitánya Tomori Pál. Megszeretik egymást. Tomori Putnoki Sáríkába szerelmes, Czibak Imre Zápolya Borbálába, Tomori már boldog vőlegény, mikor a király koronázásán Imre, ekkor már fogarasi kapitány, összekerül Borbálával s megkéri bátyjától a kezét. Az nem is ellenezné, de mikor Zsigmond lengyel király is elküldi kéréit, maga Borbála nem akar hallani az alantos házasságról. Lengyei királyné lesz, Imrének pedig a királynői kegyenc aljas szerepét ajánlja fel, jóllehet szereti azt. Imre félőrülten hagyja el az udvart s a lányt, aki meggyalázta ifjúságát. Tomori is szerencsétlenül jár. Sáríka az esküvő napján a fáklyatánc közben összeég és belahal sebeibe. Sőt második házassági kísérlete is balul üt ki, asszonya holtan rogy össze az esküvőn. Imre jószágát a Dózsa-lázadás tönkreteszi, apja is belepusztul. Végzetes erők állják útját boldogságuknak s sodorják őket Mohács felé. 28.000 vitézzel ott hal Tomori, de Czibak Imrét a honmentés missziója életben tartja. Még Zápolyával is kibékül. Mint nagyváradai püspök, majd Erdély vajdája, felismeri Erdély történeti rendeltetését s már Martinuzzi előtt meg akarja valósítani az erdélyi egységet, a magyar újjászületés zálogát. De egyedül marad s Gritti orgyilkosai végeznek vele. Levágott feje olyan felháborodást idéz föl, amely elsöpri Gritt, s talpraállítja Erdélyt s a magyar megváltást. . .

A magyar katarzis regénye ez. Hősei felismerik az elhi-

vatást, s kiválnak a magyar ingoványból és elvéreznek egy nagy gondolaton. A jóézés állítja őket a kor ellen, az ösztön sodorja a magyar megtisztulás mártírúma felé.

Sorsok fonódnak itt össze a magyar végzet örökös körforgásában s mindegyiknek hasonló a kimenetele. Főhőse Czibak Imre, az egyik fekete vőlegény, a másik Tomori Pál. Fekete vőlegény azonban a betegesen nagyravágyó Zápolya János is, a tehetetlen Ulászló és a véngyerek II. Lajos is, akik a magyar sors szekerét hajtják Mohács felé. A láncát tépő magyar szimbóluma, Dózsa György is ugyanolyan gyászos vőlegénye a sötét kornak, *sőt* a regény *vé^én* feltűnik Fráter György is. aki még csak *lesz* fekete vőlegény, hogy a galéria teljes legyen.

Széthulló szerkezetét is összefűzi szilárd egységgé egy fokozatos fejlődés előkészítése, ami beledöbben az olvasó lelkébe, előkészület a gyásznapra, Mohácsra. Megelőzi ezt a magyar széthúzás, a parasztlázadás, véres reakciója a Tripartitum megjelenésének, aztán Mohács, itt kulminál az esemény és halkán szelidül át egy termékenyítő processzussá. Előkészíti a vérből sarjadt összetartáson át a magyar feltámadás megszületését, melynek bölcsője Erdély . . .

Hősnői vagy halkszavú szenvedő mártírok (Mária királynő), vagy lemondó, csupaszív teremtések (Czibakné, Sárka, Czilike), vagy pedig őrző fűriák (Zápolya Borbála), sőt intrikus méregkeverők (Tescheni Hedvig). Az idegenek álfalában mind intrikálók (Gritti, Taniczky), magyar hősei pedig egy-egy végzetes magyar hibának és nagyszerű erénynek hordozói: igazi magyar típusok.

Tomori a nyugati civilizációtól áthatott magyar zseni és a szilárd *akarat* élő szobra, aki elvérzik egy eszmén, Czibak Imre a pallérozatlan *őserő* és a feltétel nélküli önfeláldozás szimbóluma, mint Az elsodort falu Bőjthe Jánosa. Egyénisége olyan megkapó, hogy szinte természetesnek tűnik fel előttünk gyors karrierje: Zápolya apródjából hogyan lett fogarasi főkapitány, erdélyi vajda, majd pedig Erdély — vértanúja, akinek a vére egygyé forrasztotta Erdélyt.

„Azután megindult és ment és robogott jajjos, viharos, torz századokon át új tavaszra, magot megőrző, kincseket —

zsarátot holnapra átmentő, halálban életet esküdő örök hivatása, a magyar jövő elé, . . .”

Itt a probléma *tehát történeti* magasságba emelkedik és Mohács aktuális eseményeire hivatkozva rámutat Erdélyre, amely Mohács után és óta sokszor a magyar egység kovácsa volt. hivatásánál fogva.

A legsötétebb, legmélyebb sírból is *volt*, tehát *lesz* is feltámadás, ez az ígéret cseng ki regényéből, ami egyik nagy értéke művének.

A magyar tradíciók legnemesebb útján jár ez a könyv. Monumentális koncepció, a jellemzés aprólékosságától ment ereje, az alakok változatossága, a vizionárius erő s történeti otthonosság emelik a jó történeti regények közé.*

Hibája a kompozíció hézagossága, pár izléstelenség, az adatok zsúfolása és a nyelve, mely cselekvő, csupa igékre felépített, de súlyos tartalma néha feszült figyelmet igényel; a mellett nincs íze, egységes színe, pedig gazdag nyelv. Népies és archaikus is egyben. Nyelve mutatja leginkább nőnek: szuggerálhatónak.

Stílusa modern, folyékony, kifejezései újszerűek, szó«összetételei, melyek közt az erőszakos szócsinálás sem ritka, a kiforrás és fisztulás stádiumában mutatják az írónőt.

A szerkesztésben nem az arányosságra törekszik, hanem a megkapó események kimélyítésére s hatásos beállítására. Egyénisége férfias. Túlzásai, fogyatkozásai ellenére is hatása alá kerül az olvasó.

A *Pax vobis* is nagy alkotás, a kuruc korszak megelevenítése.

Pálffy János grófot renegátnak vallják Rákóczi híveivel szemben, aki az utópiák mögött is jól látja a kijózanító valóságot. Felesége, Czobor Mária azonban szívből kuruc érzelmű volt. Leányának, Máriának a kedvese is Haller Gábor, Rákóczi vitéze.

Pálffy gróf Bécsbe vitette leányát, anyja befolyásától féltve, udvarhölgynek. Pálffy Mária megpróbálja kiaknázni a helyzetet, melyet II. Józsefnek az ő személye iránti érdeklő-

* Németh László: Prot. Szemle 1927.

dése *teremtett* és az uralkodót ki akarja békíteni Rákóczival s a magyarsággal.

Az 1706-iki béketárgyalásokon már aktív részt vesz Mária, közvetít, simítja az ellentéteket s legfőbb mozgatója az eseményeknek.

Rákóczit meglátogatta feleségével, Sarolta herceggasszonyal, de a kibékülés nem történik meg, mert Rákóczi az erdélyi fejedelemségről nem mondott le, ezt biztosítékul akarta az osztrák elnyomás ellensúlyozására.

Ezután egy kis kaland festésével gyönyörködteti az olvasót. Prágában a csőcselék megtámadja a Karlsbadban üdülésre visszavonuló nőt és a cseh helytartó, egy vén kéjenc, aki már Bécsben is megkörnyékezte Máriát, menti meg a komolyabb következményektől. De hamarosan megszönik vendégszerető házából és Bécsben terem, azonban a császár kolostorba csukítja. Az uralkodó Mária eltávolítása után kicsinyes szórakozásokkal, pazarlásokkal altatja lelkét, mikor Magyarországon folyik az elkeseredett küzdelem, mert újra hatalmába kerítette Coraffa asszony, Guitánia grófnő és Caetano olasz fondorsága, akik keverik a kártyát Mária és magyarok ellen saját zsebük javára. A császár mint kocsmáros és nótaszerző szórakoztatta vendégeit, mialatt Rákóczi megírta élénk kontrasztként a: Ne bigyj magyar a németnek... kezdetű kuruc dalt. Ismerni akarja a népet, s álrubában kionson a Burgból, de részegen és lelki undorral tér vissza. Újabb csalódása eszébe juttatja Máriát s kiszabadítja félreértésből támadt fogóságából. Mária újból az udvarba kerül.

Az 1706-iki stagnálás után 1707-ben új fény aranyozza be a rozsdás kuruc fegyvereket: Ónod, s a detronizáció lett a következménye. De amilyen gyorsan fellobban, olyan hirtelen ki is alszik a fény: Erdély újra elvész. Heister, trencsényi csata, észak magyarországi bányavárosok elvesztése, züllés a válasz. 1710: pestis, Huszt, Kassa, Munkács, rettentő tömegek bülása. Heister helyett Pálffy lesz a fővezér, aki Mária segítségével 1711 márciusában megszövegezi Károlyival a szathmari béke pontjait. Mielőtt azonban a béke létrejött volna, József hirtelen elhunyt, a féltékeny Amália megmérgezte, Guitano pedig önmagával végzett szerelmi csalódásában, Ca-

raffáné hatalmába kerítette az anyacsászárnét, József mindenható *utódját* s Máriái erkölcsileg teljesen tönkre akarja fenni. A méregkeverő olaszt amikor kivégezte a bécsi hóhér, az Caraffáné nevét említette s a gyanú ellene fordult. Megtalálták nála a Mária elorozott ékszereit s ez okozza vesztét. A Burg kivetette kebeléből. Mária pedig a cseh helytartó felesége lett. Gábor Károlyi Klárával lesz boldog.

Hosszúra nyújtott fejezetek, rövid s elég sovány lélektani indokolások, asszonyi intrikák, csúf alakoskodások, öltözés, pipere szakszerű leírása csak asszonytól tellik.

Nőalakjai csupa szerencsétlenek, megtévelyedettek, vagy gonoszok. Szerencsétlen asszony Pálffyné, még inkább József császár bitvесе és Rákócziné. Asszonysors a Máriáé, Lipót császár nejt s Amáliáé, Károlyinét s Caraffánét és micsoda sorsok! Mennyi csapás, s mennyi küzdelem ez utóbbi részéről, hogy megvetesse lábát abban a pozícióban, amibe beleszületett, de a sors megtagadott tőle. A látszat fenntartása, a fény, ragyogás s az aranyborjú imádása még a bűn árán is... Legnagyobb büntetésnek azt találta unokahúgán, hogy arcát, kezét, mellét bepettyegtette a halottnak e szavakkal: Ennek ugyan aligha örülnél, de: sajnálom, kisasszony! . . . A hiúság maxima ez!

Kissé naivnak tetszik a beállítás, milyen befolyást tud gyakorolni egy tapasztalatlan kis grófnő az uralkodóra, politikára és az olasz Caraffa asszony méregkeverői manővere is milyen megokolatlan. Rákócziné túlgöngye asszony. Olvasás közben azonban nem érezni ezt, csak utólag állapítjuk meg, elbeszélői bája feledteti az olvasóval ezeket a gyöngeségeket. Egyes helyeken azonban a ponyvaregények stílusára emlékeztet.

Határozott érdeme a jellemzés. Stílusja érdekes.

„Mérték egymást szóadatlan” . . . „elkerekült szem”. . . „hagyta magán átpatakzani a sok kérdést...” „csak állott a lelkendezők előtt a zuhogó napsütésben” . . . „Minerva-vágású asszony” . . . „szemében új lámpácskákat gyújtott a remény”... „szétágazó nagy messzeség ... „végehosszatlan . . .” „megdiddergett a gondolatára” . . . „kandiság” . . . „felhőznek is a jelentkezők” . . . „sugaras szókeség” . . . „boldog napok arany-

füstje” . . . „valóságos istenveréssé torzították zaklatott lelkét ...” „a fájdalom dacos görbülete” . . . „fogai megcsillanjanak a kezdődő szavak fölfakadó nedvességében” . . . „szökőkutat hiányolt ” . . . „közelesen . . . távolasabban” ... „a láncravert örök gyerek pattanva feslett ki belőle”. . . „az elszokott torokizmok belejöttek a nevetés jóleső mozgásába” . . . „felpirkadt orcáját elömlölte a becsvágy forrósága” ... „a tervek megoldott zsákszája egyszerre kicsordult, mint egy csömörlettel túltömött zsák . . . „elegáns csöndjéből bőszült ragadozóvá csikorodult gróf...” „mintha ki akarna buggyanni ajkán a lélek zokogása . . . „valahogy kimódol...”

Archaizmusok és tájszavak is tarkítják nagyobb hitelesség kedvttrt a regényt: billet (levél), életmosó, repülő só, forspont, násfa, csimpolya, iszák, temetési eszkort, alamázia, csoma (pestis), csótár, islógos kötény, szapuló, vásárnapló buba, kakaskodik, kászolít, komóció, fullajtár, elpilledt tag, rubín-koromka, kibussan, csajbókol, lődörög, rostokol, berzen» kedik, subica, úti gerezna, virnyít, komótízálás, pillédzik.

Nagy tanulmány eredménye ez a mű s a régi idők bú rajza minden asszonyos bogarászásaival és férfias fantáziájával.

A Fekete vőlegényekben több a drámaiság, nagyvonalúság, epikai részletesség. A Pax vobis-ban a III. rész a leg-elevenebb, a szenvedő kurucok rajzában feledhetlent nyújt. Ha a Fekete vőlegényeket Kemény Zsigmonddal vetettük egybe, itt inkább Jókaira kell gondolnunk, a hősök itt is angyalok, vagy ördögök s a cseh Prachorowszky végül derék, becsületes emberré alakul, mint az Új Földes úr Ankerschmidtje.

A kallói kapitány (1933) időben folytatása a Fekete vőlegényeknek. 1570-et írnak s az ország még fel sem ocsúdott a mohácsi vész kábultságából, a török kénye-kedvére fosztogat, csak a végvárok kiseded csapata áll néha útjában. Mindennapos küzdelmek, várfoglalások, nyomor, éhség, döghalál megszokott esemény. E szörnyű siralom-sivatagból oázisként emelkedik ki Zsegnyey János és Orsika mélységes szerelme. Kalló főkapitánya az oltártól hozza ifjú nejét, a szépséges Orsikát Kallóba, de a török közeledésének hírére kocsira ülteti és szüleihez küldi az újdonsült menyecskét. Ő maga a dülő tö-

rök ellen indul, sebei kap és fogságba esik. A portyázó törökök feleségét is elfogják. Itt indul a mese színes, lebilincselő áradata. Hömpölyög erre, arra, de mind ezt az alapeszmét mossa ki medrében: az emberi akaratérő és a szerelem csodákat művel. Gályarabok szenvedésén, gyöttrő megpróbáltatásokon át Orsika szerelme, bű, állandó, szilárd és kimentí férjtt is a szenvedések és megaláztatások embertelenségéből.

A *történeti* ismeret és költői ihlet szerencsés vegyüléke ez a regény.

Ferenczi Sári, Bató Józsefné (1887—) az újtók közé lenne sorozható modernsége s írásmodora miatt, amellyel a szintetikus és analitikus jellemzés keveredését teremti meg alakjaiban, de nőies finomsága, különösen a szerelmi élet rajzában, ideállítja a nemes hagyományokat őrizők élcsoportjába.

Ferenczi Zoltán irodalomtörténész leánya. Kolozsvárt született, a budapesti egyetemen nyert tanári és doktori oklevelet, Berlinben él, irodalomtörténeti tanulmányokat végez.

Első regénye *Mary* (1913), amellyel felfigyeltette az irodalmi fórumot, de igazán ismertté a méltán nagyszerű *Vörös dara* c. történeti regényével lett (1915), amelyet az Akadémia Péczely díjával jutalmaztak.

Ez a regény biedermeier Budáról az empire Bécs császári udvarába vezet bennünket a Szent Szövetség megalakulásának mozgalmas idejére. Megelevenedik a bécsi farsang s az álmodozó Buda tipikus alakjaival. Színes s éppen nem aszszonyos nyugalommal és tárgyilagossággal beszéli el egy polgárlány történetét a bécsi kongresszus alatt.

Kitűnő korrajza, érdekes meséje és a lélekábrázolás művészete meghódította a kritikát és nagyközönséget egyformán.

Agneszka elment szintén a népszerű olvasmányok közé tartozott megjelenésekor.

A *Vörös daru* folytatása a Jósika Miklósról szóló *Estétől hajnalig* (1922), mely németül is megjelent.

Néhány kitűnő jellemrajz emeli ki a nőírók regényátlagából *Túl a hegyen* (1923) c. regényét, ami német olvasói között nagyobb sikert ért el, mint nálunk.

Igen komoly tehetség. Stílusán férfias határozottság, a

részletrajzban és hangulatkeltésben nyilatkozó nőies lágyság egyesül kellemes összhangban. Jellemalkotó készsége mindvégig leköti és izgalombán tartja az olvasót. Mese, színhely gondos alapossággal kicsiszolt, ebben méltó partnere Pálffy-nénak. Festői, eleven s egységes érzésnek a feltüntetése, kialakítása és kifejlesztése harmonikussá teszik.

Azok közül a ritka nőírók közül való, akik, bár szívesen hangsúlyozzák a szerelmi élet fontosságát, művészi célja magasabb lévén, diszkréten kezelik regényeikben és nem éóxelik ki soha az egyoldalú jelenségeket, mint általánosítást, e téren.

Testvérhúga, *Ferenczi Magda* (1890—1913), súlyos tüdőbaja ellen külföldi szanatóriumok falai közt keresett gyógyulást s egy ilyen üdülőhely életét írta meg *Fehér árnyékok* címen (1913) kiadott regényében, mely ugyancsak az Akadémia Péczely/jutalmát nyerte el nemes tartalma, tiszta művészi teljesítménye ellenértékéül. Posthumus kiadásban (1916) *Maca* című kis regényét adták ki.

A régi romantikus iskola késői hajtása a még nagyon fiatal *Zsigray Juliánna*, kis *Szücs Mara házasságában* és a *Férfi cél*-ben a régi, békebeli huszárkaland okai, bravúroskodásokat és udvarlásokat támasztja fel és a ma már különösen ható dzsentri-világ sajátos levegőjét hozza elénk Herceg Ferenc modorában.

„A férfiaknak, öntudatosan, vagy öntudatlanul, az asszonyok mutatják meg a célt. Igaz, hogy mikor már útban vannak a cél felé, tökéletesen megfeledekeznek az asszonyokról. . . Régen a boldogságot keresték, ma a siker után törnek a férfiak s csak nyűg a szerelem.” Ilyen aforizmákat szó írásaiba. *Szücs Mara házasságában* a boldog béke nyarát *festeite*, folytatásában, az *Utolsó farsangban* a háború előtti farsang lázas, bolondos, kavargó világát mutatja be rokonszenvesen, egy letűnt, de százszor visszasóvárgott élet kereit.

Elbeszéléseiben is* tehetséges írónak mutatkozik. Fordulatos történeteket komponál, érdekes figurákat teremt hajlékony ösztönnel, de még nem talált önmagára sem a tárgyválasztásban, sem a kidolgozás módozataiban. Az átlátszó pa-

* Kristálymuzsika.

raszt-lelkiség és a modern ember komplikált belső világon egyformán érdekli, néha egész ügyes beleéléssel mutatja be a gyermek gondolkozásáé és az állatok érzés világát is.* Egyénisége még kiforratlan, de van érzéke az élet súlyos problémáiról a drámai feszültség és zenei motívumok aláárnyékolásával írni.

3. Az u. n. modern írónők.

A modern élethez és a tömegízléshez közelebb álló író nők regényeiben mindinkább előtérbe tolul az egyes, szélsőséges nőtípusok bemutatása.

A mai nőtípus amerikai psychoanalitikusok állítása szerint a *gyermeknő*, amely veszedelmes a kultúrára, mivel tulságosan szép ahhoz, hogy jó asszony is lehessen. A férfi e női típusban,** mely *csak* a szépségre tör, nem találja meg azt a társat, akit keres. Az elmúlt 50 év nőtípusokban igen változatos volt és a nő formakeresésének küzdelmei nemcsak a női élet jelentkezésének e változatosságában, hanem a férfi társatlanságában is maradandó nyomokat hagyott bátra.

A múlt század női elsősorban *anyák* voltak, mint az ismertett regények is mutatják s ebben a nő inkább volt *anya*, mint *nő*. A férfilelekben bizonyosfokú úr támadt s kielégítetlen sóvárgás valami új után. Ez a korszak volt különben a jogtalanságokban sínylő, elnyomott s rabsága bi» lincseit tördelő nő korszaka, mint Ibsen Nórá-jában, ahol igyekszik kitörni a börtönből, lázadozik a zsarnokság ellen, mint a gyerek, hogy új életet keressen s amikor a férj figyelmetti az utódra visszamarad — anyának.

Az első kísérlet nem sikerült.

Ezután a férfi és nő együtt küzd a változás sikere érdekében, s létrejön a férfítípusú nő. Keletről jött ez a divat, körülbelül 30 éve, bubi frizurával, alacsony sarkú cipőben, de hangos követeléssel ajkán a női jogokért a közélet minden terén. A nő a magánéletben szabad lett. Kivívták a választó» jogot, a szabad mozgást, a férfi foglalkozások gyakorlását, a cigarettázást, a sportolást, és a — strandfürdőt. Természete-

* *Zsuzsa és a komondor*, ami emlékeztet Kosáryné regényeire.

** Részletesen kifejtette dr. Tous Béla: A gyermeknő százada c. előadásában.

sen a közös strandot, mere kinek mutogatná akkor az évszázadok óta rejtett bájakat?

Ez a típus meg pláne nem tudta kielégíteni a férfi népséget, mert most már túlkövetelő lett a nő a férfitulajdonosságok birtokában.

A legújabb típus, mely ma még dominál, az említett *gyermeknő*, aki nem szeret, hanem őt szeretik, hagyja magát szeretni, játszik az életben, mint a a gyerek. Nem akar gyereket sem, hanem ő maga szeretne gyerek maradni az emberi kor legvégső határáig. Kislányos hajviselet, pirosra festett arc és száj, nagy, csodálkozó szem, mindez az iskolás lányt másolja. Vékony, karcsú, könnyű akar maradni, hogy legalább külsőleg gyereknek lássék. Esetleg neki is vannak gyerekei, de azok növekedéivel ő egyre fiatalodik s ha a nagy lány nem vigyáz az öltözködésére, hamarosan testvéreinek adja ki a lányát. Anyaságát és életkorát a legszigorúbb titokban tartja mindegyik.

A gyermekszépségdivat öncél lett. Nem a gyerek a fontos, hanem a szépség: nincs többé csúnya nő, mint ahogy öreg sincs! Csak anyagiakon múlik és hála a mindenható kozmetikának, mindenből lebet elfogadható külsejű és korú nőt varázsolni! Nem is a férfiagnak akarnak elsősorban tetszeni, hanem önmaguknak.

A jövő asszonya egy új, szintetikus női típus, amelyik megőrzi a gyermek frissességét, kedélyét, szépségét, de ugyan» akkor dolgozó és gondolkozó ember is lesz.

Ez a női mivoltát minden irányban kifejlesztett tökéletes asszony lesz *igazi társa* a férfinak, *az ideális feleség*, aki nemcsak munkatársat, csak anyát és csak gyereket keres, hanem nőt, akiben mind a hármat megtalálhatja.

Nincs messze a megvalósulás. Napilapok állandóan hangsúlyozzák: nincs többé morózus öregség, csak az öregszik meg, aki tudomást szerez arról. Ha akarjuk, nemcsak az örök fiatalság, de az élet is tulajdonunk marad.

Margeritte *Viktor*: A holnap asszonya c. munkájában ezt a témát boncolja már.

Mikit Fontaine 10 évi házasság után elválik urától és mint dolgozó nő maga tartja el magát. Hivatalnokságból B)

listára jut s titkárnyó lesz egy filmsztár mellett, majd maga is énekesnő. Turnéra indul egy művésszel, aki beleszeret, de mikor az féltékeny lesz Mikit sikereire, ott hagyja kiábrándultan. Átmenetileg a munkába felejtkezik, majd Monroef dr. oldalán boldog lesz.

A mai asszonygeneráció típusa ez, öntudatos, erős egyéniség; aki a csapások közé is saját lábán megáll és diadal-maskodik.

Az asszonyproblémák tüzetes vizsgálata és őszinte feltárása nem elszigetelt jelenség már a mi írónőink egyeteme körében sem. Érdekes képviselője ennek az őszinteségével bató törekvésnek *Gáspárné Dávid* Margit regénye, a *Máglyahalál* (1926).

A nő 32 év után elvirul, kezdődik az öregség. Elégikus sorok számolnak be erről az elszomorító tényről egy leánykori naplón keresztül, valószínűleg valódi naplójegyzetek alapján. A női lélek vizsgálata, töprengés, önvallomás, vágyak feltárása, egyszóval a nő belső világa tárul elő a regény tartalmából. Az öregedő nő irigysége a mindenkori fiatalokra: általános jelenség, de ilyen formában és ilyen őszintén talán csak ez a mű tárja fel. Az első 15 év, az első menstruáció, a nő ébredése: nem regénytémák eddig, ez a regény ellenb en bátran rámutat ezekre is. Szerepelteti a modern nőt, aki regényt nem, de tudományos munkákat olvas, különös tekintettel a szexuális problémákra és megundorodik a férjétől és valamit vár.

Túlerkölcösnek éppen nem mondbató ez az írás, amelyben Recski, a 60 éves szerkesztő, biztatja az asszonyt, Katalint, Barabás kereskedő unatkozó nejét, hogy adja oda magát a 23 éves festőnek, ne gondolkozzék. A festő indokolatlan öngyilkossága boldogságot áraszt az asszonyra, ismerősei irigylük benne azt a nőt, akiért egy férfi eldobta életét, pedig csak idő kérdése volt már, hogy a kedvese nem lett.

„Férfiaknak óvakodniok kellene attól, hogy női regényt írjanak, csak egy nő tudhatja azt, ami egy másik nőben végbe-megy akkor, mikor először érzi meg, hogy mi a férfi ...”

Katalin kettős élete nagyon emlékeztet Babits: Gólyakalifa c. regényére. Egyik én-je kispolgári asszony, egy keres-

kedő felesége, a másik középkori grófnő Frankfurtban, kit. boszorkányként el akarnak égetni, innen a cím. Hosszú, kínos gyötorem után másik életére ébred s hirtelen elfelejti a halott festőt, beleszeret egy svéd orvosba, aki viszont a lányát veszi nőül, míg ő lélekben a középkort járja. Előbbi életére ébredve nem bírja csalódását elviselni s újra a középkorba kábul, ahol miné boszorkányt elégetik és másnap Barabásnét véletlen szerencsétlenség áldozataként holtan találják. Cigaretája meggyújtotta az ágát s valóban máglyahalált halt.

Még a befejezés is félreérthetetlen Babics hatást áruel. A téma különben Freud óta* divatos a világirodalomban is.

Bródy Lili a mai leánytípust ismeri alaposan. *A Mancic.* regényének hangja új őszinte és helyénvaló. Ez már nem a férfírók hangja, s nem is az átlagos nőíróknak férfimodort magára-eröltetett hangutánzása, akik az új leánytípusról, mint eddig nem látott csoda-állatról rebegnek csodás szörnyűségeket. Bródy Lili hangjában megszólal végre az az újnakeresztelt leánytípus, akiről a mai nők tudják legjobban, mennyire nem új. Megszólal a lelkileg támasz nélkül való, testileg ellátatlan mai lány, aki nem akar új lenni, csak élni akar és boldogulni ahogy lehet s ahogy tud. Csak a felelősség új benne, de az sem az ő érdeme, vállalnia kell, mert senki se vállalja helyette. A feleletet a regény nem adja meg, csak az író, az sem tud teljesen meggyőzni bennünket.

Lélektani megfigyelése felszínes, stílusa áradozó, könnyen folyó, de sokszor magyartalan, amennyiben tökéletes módon adja vissza a pesti elrontott magyar nyelv lényegét („ez nem egy hely”). A végén ellaposodik, befejezése siettetett.

Szerkezetileg két részre tagolt: az ostoba, közönséges, könnyű erkölcsű Mancic — és a kiművelődött, megjavult, diadalmas Mancic. Ahogy megtörténhetett volna, ahogy jó volna. Mint Szomaházy regényeiben a gépirókisasszony és a bankvezér szerelme. Mancic niemand kedvestől a bankfejedelem férjéig az az út, amelyet minden pesti Mancic kitűz maga elé.

* „Traumdeutung” c. műve után.

A küzködő, két könyökkel verekedő nő remélt, vágyott jutalma, hogy az otthoni nyomorból saját villa és autó tulajdonosként magasabbrendű életbe kerüljön, irigyelt társadalmi tényezővé váljék.

Színes riportszerű leírásaiban sokat elkalandoz s pongyolasága melleit azonban eredeti tud és akar lenni.

Másik nagyszerű regénye: *A felesége tartja el* címet viseli. A regény hőse a *mai élet*, a ma keserves kínlódása, forrongó, fájdalmas vajúdása. Meztelen élet lüktet ez ügyesen rajzolt figurák leple alatt. A mai kor kitermelte elnyomorodott élet villan elénk a regényből.

Kis Máriuska, a vén kislány, minden új ruhához új fiút akarna, de azok elfutnak előle — külföldre, gazdag partit csinálni, vagy a Dunába, mert nem kapnak állást.

A csöndes Verának megállapodott életbölcselete van, melyet tapasztalásból merített: „Egy férfiért szenvedni, egy férfi *mellett* szenvedni, még mindig jobb, mint egyedül szenvedni . . . nekem előbb kellett embernek lennem és azután lehetek majd asszony — előbb voltam gyümölcs és csak azután lehetek virág, amolyan őszi virág, magtalan, keserű...”

A főhőse Csöpike asszony, az önfeláldozó mártír, elcsapott férjét farija el zúgolódás nélkül, pedig az meg is csalja, ki is használja kegyetlenül, gyöngö, tehetetlen, gyáva, hiú és tehetségtelen is. — Hiába találja meg egy másik férfiúban az álmodott ideált, nem megy hozzá, megmarad a régi mellett, mert férjének szüksége van őrá s ő túlságosan beleélte magát az anya szerepbe (múlt századbeli asszonytípus!).

Szomorú és brutálisan őszinte könyv, finom részleiek, mélységek tárulnak fel belőle. Nekrológ a mai szenvedő társadalomról, melynek beteg tagjai vagyunk mindannyian — mondja egyik kritikusa róla. — „Mi, akik átmentünk a háborún, egy életre ennyi elég...”

Nemcsak nő, de férfialakjait is tűrhetően jellemzi. Modern írás. Szimbolikája megkapó. A legnehezebb részleteket, belső jellemzéseket, vagy egy 5 éves gyermek komolykodó szájába adja, vagy egy VI-os gimnazista lány fecsegő, felelőtlen pletykái közé rejtve tárja fel, vagy „egy kaktusz magán-

véleménye” alatt mond el másképp el se mondható intimitásokat hőseiről s azok lelki problémáiról.

Egy-egy részlete leköti teljesen a figyelmet. Mikor a mama filozofál boldogságról. Olyan az — mondja — mint a salzburgi glockenspiel, hallgatni gyönyörű, de mögötte, a szerkezet, nehéz vasrúdból áll. Ezt a szerkezetet csak magánál látja az ember, a más boldogságát csak messziről látja, csak messziről hallja az anyagi zenéket. Nem gondol arra, hogy ott is van valami műhelytitok . . .

Az élmény újfajta feldolgozása, mely sokszor naiv felnagyítás s önfelelt, kielégülés a türelmes papíron, kiválóan jellemzi *Erdős Renée-t*. Hírnévben az első helyet tartja, ő a Nagysiker, a dolgozó és unatkozó nők ünnepe.* A legviharosabb erkölcsi és anyagi sikerek osztályosa, aki újabban mintha lefelé csúszna a népszerűség horizontjáról. Nagyiparszerű üzeme, mely a tömegek lelkének megrendítésére és felkorbácsolására rendezkedett be, nem tud elég gyorsan haladni a kor hirtelen változó hangulataival — ez az általános vélemény regényköltészetéről.

Érzelmi indítékok alapján teremtett, de közhelyszerű lelki konfliktusainak s vallásos elmélkedésekkel átszótt erotikájának nincs ma már olyan elkápráztató hatása, ereje, mint régen volt, felbukkanása körül, a háború alatt. A tudás és technika szédítő iramú haladása kifinomította a tömegeknek szokszor alantos ízlését is, legalább is annyira, hogy nem esküsznek többé az egyedülvaló Erdős Reneé-re. Erotikát máshol is kap már, a külföldi regények garmadával szállítják a meztelenség, divat, érzékiség és a különféle kilengések válfajait, így Erdős Reneé saját magán hamar megtanulta, hogyha a tiszta irodalmat cserben hagyja az író a főmegsiker kedvttrt, a kritika tiltakozó szavára nem hallgat, rövidesen magára marad. Művének efemer értékét egy rövid évtized leszállította a megfelelő mértékre, s ma már hasztalan erőlködik, pedig próbálkozik azzal is, hogy újra visszazökkentse írásművészetének mozdonyát a régen lenézett és döcögősnek talált irodalmi sínekre. Tehetség azonban letagadhatatlan.

* *Török* Sophie szavai, amiben van valami a kortársnő irigységéből, amiért annak sikerült.

Egyetlen külföldi megfelelője Ursula Partot, a *Szabad a csók* és *Ex-feleség* szerzője, de ez amennyivel újabb író, anynyival ötletesebb, szellemesebb s az új idők minden bájával megkeni író.

Erdős Renée (1879—) Érsekteleken (Komárom megye) született, Győrben nevelkedett s azzal a szent elhatározással ment Pestre, hogy színésznő lesz, de már 20 éves korában megjelent egy verskötete (Leányálmok). A „Hét” hasábjain íunt fel, *Kiss József* és *Eöivős Károly* fogta pártját és egyengette költői útját. Második verskötete után Olaszországba (Firenze, Róma) megy, katolizál és új hangot, a vallásosságot, pendíti meg líráján, amelyet átment a regénybe is ugyanolyan intenzitással, ahogyan az érzékiséget kihangsúlyozta annak előtte. 1914-ben jön haza, de 1925-ben ujra Rómába költözik.*

Tehetségének igazi tükre első nagyobb regényeiből (Ősök és ivadékok) ragyog elő, melyeket gyermekkorának emlékeire épít fel, saját élményeit fonja bele a leglíraibb lélekrajzba: egy konzervatív környezetbe csöppent zsidó kocsmáros leánya» nak nekiindulása az életbe a patriarchális otthon első benyomá» saifól egész az önmaga nemesebb értékeinek megtalálásáig, a nemzedékregény monografikus eszközeivel.

Az új sarj hőse egy gyereklány, Betty, 6—15 éves koráig, mint Copperfield Dávid, a maga gyermekéveit írta meg páratlan őszinteséggel. Jó emlékező és biztos megfigyelő, de jogos a kérdés, hogy ez a minden ízében valószerű történet a legsikerültebben rajzolt jeleneteivel és finom lelki analízisévei művészi alkotásai, s egyáltalán milyen arányban szabad

* Első regényei: *Az asszony, meg a párja* és *Egy leány* (1904) még semmi nagyobb feltűnést nem kelteittek, de a háború végén (1918) megjelent *Korina* c. regényében már jelentkezik a túlzásba vitt erotika, amely gyors népszerűsége alapját képezte. Ezt követte Antonius, vagy Egy szerelmes nyár története (1920), Ősök és ivadékok ciklusa (*Az új sarj. Az élet királynője, Berekesztett utak*) 1921. A nagy sikoly (1922), Sanierra biboros (1923), Borsó hercegnő (1924), Theano Amaryll egyszerű életének (1926) ugyancsak három egybefüggő része. A hárfás, A herceg, A meztelen táncos, majd a hírhedt Báró Herzfeld Clarisse (1926), Nyírfaerdő (1927) Lavinia Tarsin házassága (1928), Pándy György ifjúsága (1928), Indiai vendég (1929), Örök papok, Fioretti és végül A csendes kikötő (1923).

vegyíteni az igazat a költöttel. Könyvnek értékesebb, mint regénynek.

A magasabbratörekvés világos nyomai felfedezhetők *Az Élet királynőjé-ben* is, mely egy élete virágjában tündöklő lány szerelmeinek leplezetlen feltárása. Egész természetesnek tetsző módon mutatja be önmagát, csak a férfit nem nevezi saját nevén- különben félreérthetetlen bü rajzot ad bőséről. Rajzaiban néha naturalista érzéki tombolás düböng, de mesteri analízis és könnyed kifejező művészettel rendelkező előadása ellensúlyozza a cinikus és ellenszenves részleteket.

A *Berekesztett utak* katolikus vallásra áttérésének előzményeit rajzolja már sokkal diszkrétebben, nagyobb művészi öntudatossággal, de nem nagyobb esztétikai érzéssel. Nem tud meggyőzni szándékának őszinteségéről. Mindjobban közeledik művében az érzelmi regényhez, mely végül is állandó regénykonceptiója lesz.

Antonius Olaszországban lejátszódó mese. Hőse egy fiatal nő, kinek van egy idős kéréje, akit tisztel, de nem tudja magát rászánni, hogy érdekházasságot kössön. Egy főúri kastélyban találkozik egy fiatalemberrel s csupa jósból neki ígérte magát, azonban a vér szava is megszólalt benne s akkor szédült el egy idegen karjaiba, aki felgyújtotta benne a szenvedélyes asszonyt, amikor már végleg elígértkezett. A mellőzött ember főbelövi magát, mire a megrendült asszony is el akarja emészteni életét, de jön az idős kéré, mint deus ex machina és megmenti az életnek. Lehül a vére és hú élet-társa lesz öreg férjének.

A nő lelki rajza és a fordulat egyformán jellemzője a regény hatásának. Esztétikailag is értékes munka. Azonban mikor a mű nem fogyott három év alatt 1000 példányban sem, mert valami érdektelen, klasszikus tárgyat sejtettek benne a cím után, új címmel látta el: *Egy szerelmes nyár iőriéneie* s mindjárt négy hó alatt elkapkodtak belőle 4000 darabot, ami olvasó közönségére volt nagyon jellemző. Erre vonatkozhatik *Török* Sophie megállapítása.

A *nagy sikoly* az újabb irodalom szenzációja. Igen érdekes olvasmány, melyből nemes erkölcsi eszme is kibontakozik.

* Bár nyílt titok, hogy *Bródy* Sándorról van szó.

Egy fiatal nő végtelenül szereti férjét, de mikor észreveszi, hogy az már a nászúton megcsalja őt, úgy megutálja, hogy teljesen elfordul tőle. Évek telnek s meggyőződik, hogy férje azért szereti őt, de már majdnem hasonló erkölcsi fertőbe zuhant ő is, erre megbocsájt neki s igyekszik összekötni az eltépett érzelmi szálakat.

A nemes eszme, amely végigvonul a mesén, az, hogy a házasság erkölcsi tisztasága mindennél fontosabb és hogy célja a gyerek. Anyagában és szellemében is a legjobb regénye, bár az erotikus momentumok színes feltárásától ez a mű sem ment.

Erdős tehetségének legragyogóbb oldala elbeszélő művésze, a költőiségnek egész új szépségeivel gyönyörködtet, melyek páratlan díszbe tudják vonni a legmegszokottabb tárgyakat is.

Szemre könnyed s olvasni szórakoztató, gördülékeny sorai nem mindig méltó tárgyakat színesítenek meg az előadás művészetével. Fejlődésének tetőfokán érdeklődése egyre inkább elfér a művészi és magasabban emberi problémáktól és az érzelmi élet közönségesebb tárgyaihoz folyamodik anyagért.

A *Santerra bíboros-han* az író művettségének rajzát adja. Hőse XIV. Leo hatalmas embere, történelmi alak, aki beleszeret egy úri lány. Egy szent mise alkalmával a lány szerelme megtisztul minden érzéki salaktól, éteri tisztaságot nyer, azonban mikor a bíboros nyaralójában a földrengés összesodorja őket, a lány szerelme fellobban, s a főpap is megfélekedezik magáról.

Az alexandriai regények izzó érzékisége tombol a jelenetben, akárcsak Aeneas és Didó epizódja a viharban.

A lélekrajz kitűnő és elhibázott is egyben. Santerra bíboros igazi főpap és aszkéta jellem s nem engedhette odáig fejlődni a viszonyt, vagy ha megtörtént, le kellett volna a következményeit vonnia. Vagyis, ha így történt, ahogy az író állítja, kegyeletsértés, ha nem így történt, bűnös vád egy halott ellenében, aki már nem is védekezhet. A név ugyanis *Rampola bíborost* rejtegeti, a szentéletű nagy papot s az ő egyéniségét használta ki, hogy regényét kelendőbbé tegye.

Érzik rajta az álérzések mondvacsináltsága, mely kereketten sejtető érzékiségével, s el nem ért lélektani mélységeivel ellentmondást fejez ki.

Borsóhercegnő c. regényében újra élvezhető művei igyekszik adni az írás művészetnek s az emberábrázolásnak finom és kifejező erejével.

Újabb alkotásán, *Theano Amaryll egyszerű életén*, akadálytalanul áramlik szerte az erotika, az életet bizonyos lelkese-déssel és egyoldalúsággal meríti el a nemiség tengerébe, melyből még az epizódok pihentető szigetei sem emelkednek ki.*

Asszonyos, sokszor kiábrándító és dühítő sexualizmusa az emberben és az egész életben csak nemi problémákat tud látni s meséiben az érzékek játékaiknak befejeztével oda nem illő célzás formájában dob oda megnyugvást kelteni szándékozó költői igazságtételt, vagy büntető motívumot.

Legnagyobb eltévelyedése mégis *báró Herzfeld Clarisse* c. regénye. Igen jól ismeri az olvasó közönség nagy átlagának ízlését s csalhatatlan ösztönnel megérzi: mit vár bizonyos körben az írótól az olvasó és habozás nélkül jelentkezik szolgálattételre. A siker hajszolása súlyos engedményekre bírta a művészet, erkölcs és ízlés rovására is. Ezt azonban erősen kihangsúlyozott problémákba burkolva s olyan fölényességgel teszi, hogy sokan meg vannak győződve arról, hogy a költészet tiszta forrásából isznak olyankor is, mikor pocsolyavíz van a színes pohárban.**

Gyakran ismétli önmagát. Itt az *Ősök és ivadékok* témája kísért: a saját magasba törő lelkével viaskodó nő, akit a testiség le-leránt a sárba, de végül magasba emelkedik. *Az a női típus, amilyennek ő képzei a jövő asszonyát:*

„íme az új asszonyfajta, az alkotó typus, a maga szellemi és etikai függetlenségével, a maga külön és bátor törvényeivel, a jövő asszonya, a szerelmi választás szabad jogával, előítéletek és elfogultság nélkül...”

Ünkultuszt űző, magában bízó lénynek mondja más helyütt, aki „kiszáll a családi tradíciók fülledt levegőjéből...”

* *Várkonyi* Nándor.

** *Kéky* Lajos: Prot. Szemle 1927.

Ezt az alakot festi majd minden regényében. Érseki Benoit (Ebien Betti) író, Tbeano Amaryll énekes, Lavinia Tarsin szobrász, Dóra, a férj érzéki vágyai ellen küzdő polgári asszonyka. Mindig ugyanaz az alak, mindenben diadalmaskodó energiával. Helyén van az eszük és a szívük is. A nagymama így készítgeti elő kis-unokájáé, Bettit az éltre: „Nem kell alázatosnak lenni. Nem baj, ha azt mondják: ez milyen rossz és kegyetlen asszony! Milyen önző! Ennek nincs szíve. Csak hadd mondják!!!- „A tehetség első jele a szemérmertlenség!” — mondja Herzfeld Clarisse is.

Erős, fiatal hisztérikák, nagydobverő életprogramjuk abban kulminál, hogy minél előbb megszabaduljanak kellemetlen lányságuktól, mert „Erős lányékuk körül heves ritmusban lüktet az élet forró muzsikája . . .

Részletező pornográfiával írja le, miné osztogatják a mámor italát a szomjazóknak.

„Theano Amaryll férje mellől kirobant az éjszakába, hogy keressen egy férfit, aki által asszonnyá lehessen . . .”, mert „vannak pillanatok, mikor az asszonynak el kell futni és követni az idegen férfit. Az elsőt, aki elébe akad. Akárkit.”

Hősnői sokat fecsegnek, de témáik mind a nemi élet köréből valók. Sok az ízléstelen hálósoba jelenet, perverzitás. Báró Herzfeld Clarisse kor- és kórtünete a hisztérikáknak, minden nemes női vonásé kidob élete léggömbjéből, mely a morálhoz fűzné, s a legközönségesebb szeretkezés után Szergej szolgája fojtja meg, mint megutált szeretőjét.

Erdős nihilizmusa félelmetesen kiábrándító s az elbeszélő ügyesség, technikai bravúr sem tud mindent takarni. A tehetség még nem érdem, sőt, aki azt romlásra használja fel, arra illik a lelki céda jelző, mely rosszabb a testi cédaságnál.*

Önkénytelenül tolul fel képzeletünkben *Chersterton* mondanása:

— A jó regény elmondja nekünk az igazságot a regény szerzőjéről, de a rossz regény a regény olvasójáról mondja el az igazságot és ami elég furcsa, mindezt annál nyomatékosabban mondja el, minél cinikusabb és erkölcstelenebb a szán-

* Erdős Renée szavai *Az élet királynő*-ben.

dék, amellyel a munka készült. Minél becselenebb egy könyv, mint könyv, annál becsületesebb, mint nyilvános dokumentum.

A *Nyírfaerdő* szanatóriumi jegyzet s nem regény.* A hitnek és a munkának földöntúli erejét dicsóíti. Boroszló, egy oderamenti nyírfaerdő szélén fekvő szanatórium a színhely, hol két hónapig beteg lánya mellett időzik s a lánya életét megmentő ideggyógyász arcképét festette meg regényében. Az anyai szeretet és az orvosi önfeláldozás heroizmusában saját lelki életének nagy válságait írta meg.

Lavinia Tarsin házassága folytatása a *Santerra bíboros*-nak, de szerepelnek benne *Theano* Amaryll alakjaiból is.

Középponti problémája az *anyaság*.

Lavinia Tarsin érzi, hogy sem a szerelem, sem a művészet nem adja meg a nő igazi élettartalmát s anyaság után sóvárog. 7 éve él visszavonultan, midőn idejét Santerra sír-emlékének szenteli.

Megismerkedik Friedrich von Dhiessenburg költővel, aki visszahozza a való életbe a vallási rajongó művésznőt, de házasságuk nem boldog. A nő határozott jellem, a férfi inkább feminin természet. Csak önmagukat keresik a házasságban s nem tudnak a másikért feláldozni semmit sem. Házasságukból nyomorék gyerek születik. A férj gyűlöli s elhidegül nejétől, aki meg akarja gyógyíttatni a kis szerencsétlent, de az belehal a műtétbe. A gyerek halála és neje iderázkódtatása visszatéríti a férjet, megértik egymást s megszületik az egészséges, vidám gyerekekkel a boldogság is.

Sok fölösleges részletezés nyújtja a regényt. Maga a más lélekre átható, érzékfölköti, megmagyarázhatatlan érzelem is, mely a regény legfőbb mozgatója, csak ötletként van mintegy beleillesztve. Azonban tartózkodik a Herzfeld Cl. féle túlzásoktól.

Pándy György ifjúságában Györgyike biszexuális lénye és Györggyé változása a tárgy. Merész téma, amilyenre kevés példát látunk a világirodalomban is.

Örök papok c. művének alap gondolata, hogy a papi lényet nem lehet a ruhával levetni. A vallási emóciók és

* Olyasféle, mini Ferenczy Magda írása, de más tendenciával.

sűrű hitviták súlyosságáé hálószoza bonyodalmakkal és a papok sexuális komplikációival könnyíti az írónő. Akad újra néhány tipikus nőalakja, mint az émelýitően sex appeale — és lipótvárosi bakfis és a főhős Virgil felesége.

Írói életének utóbbi szakában a miszticizmus köti le figyelmét.

Az *indiai vendég* ennek a lelki állapotnak eredménye. „Virraszt a bánat és az emlék” a feldúlt Európában. Máday miniszteri tanácsos családját megtizedelte a háború. Endre fia eltűnt a harc téren, Géza félkarját vesztette s háború után nagy utazást tett Indiába. Ott megismerkedik Dhan Vantari orvossal, aki ellátogat Európába, hogy kigyógyítsa Géza lelki-beteg édesanyját nagyobbik fia utáni gyilkos vágyakozásából. Ez sikerül is neki, de ugyanakkor sebet üt Anna húga szívéen, aki pedig menyasszony. Vantari egy mesével az arany» és a fehér hattyú tragédiájáról, visszafordítja helytelen irányba induló életvonalát és eltűnik titokzatosan, ahogy jött. . .

Ügyes a tárgyválasztás, a misztikus indus, aki mesél, mint anya a kis gyerekeknek, hiszen tulajdonképpen mesének szánta az egészet két leánykája számára.

Főhőse krisztusi vonásokkal átszótt csodalény, gyógyító orvos, kihez nem fér szerelem, mindenkit és mindent szeret, de boldog nem lesz, vendég marad a házakban, s a szívekben. Az élet nem engedi, hogy állandó lakhelye legyen valahol, önkénytelenül jutnak eszünkbe az írás szavai: „nincs hely, hová az embernek fia fejét lehajthatná.” Feje fölött szinte ott sötétedik a kereszt árnyéka.

Az egész mű sugározza az éteri katolikumot. Első igazi munkája a megfért írónőnek. Nincs benne erotikum, szélsőség, mintha nem is a Hercfeld Clarisszek írója teremtette volna, a lehiggadság s jobb útra térni szándékozás írói dokumentuma.

A miszticizmus katolikus és női vonás, mutattuk már Kaffkánál, Tormaynál és Kosárynéenál.

A szerelmet itt a filozófia pótolja, mint: „a sok miért a lélek kishitúsége mellett szól...” „A filozófia az emberi lélek játékszere, pillanatnyilag tud megnyugtatni...” „Nem szeretni semmit, annyi mint kívül lenni a teremtett dolgok

hatáskörén . . .” „Nem vágódni és nem emlékezni... ez a mennyország; nem vágódni és nem szerelni: ez a nyugalom...” „Mind szomorúak voltak azok, akik a világot szerették ...” „A férfi célja más is lehet, mint a boldogság ...”

Stílusa se olyan szertelen többé: „a napok peregtek halk fájdalmas ritmussal, a szívek visszafojtott dobogásával, az érzések néma zenéjével...

Fioretti: Szent Ferenc élete, működése, lelki szerelme és halála. Az amaretto kódex utáni fordítás. Ártatlan evangéliumi virágok: legendák, amellyel színét kérkedik az író, mennyire teljes és tökéletes az ő áttérése. A minden asszonyi lélek legmélyén ott lappongó katólikum kiteljesedése ez az írás, melyet oly nagy szeretettel fordított magyarra, mint *Babits* Mihály az Amor sanctust, hogy expiálja br. Herzfeld Clarisset és társait.

A csöndes kikötő az elfáradt író vallomása, aki szeretne végre irodalmi is adni.

A megöregedés problémájával vívódó asszony lelki rajza finom hangú csevegés formájában: Naplószerű önvallomásai őszintesége, különösen pedig az útleírás terén kifejtett tökéletessége elragadó. Csodálatosan szép a megérezkítés művésze, mellyel a holt tárgyakat perszönifikálja. Ha Santerra bíborosa csúcsot jelentett írásaiban, ez a könyv újabb magaslattal szimbolizál. Amaz dús erdővel koszorúzott, sűrű vadonnal tarkított rész, melyet az irodalom napfénye csak itt-ott sugárzott keresztül, ez tiszta, kristályos hegyorom . . .

Orczy Emma bárónő (1865—) az angol főúri világ zárt formái közt leélt élet alapos ismerője. *A vörös Pimpernelben* és *Sir Percy Blakeney-ről* köteteket ír; 1889-ben férjhez megy Barstow Montagu-boz Londonban. Művei: *The queen mab...* 4 kötet, *Old hungarian fairy tales* 1895. Régi tündérmesék 1898. Megfizetek. Az okos Pimpernel.

Ferenc József gyergyatartói című regényében a háború előtti monarchiát rajzolja, a császárvárosé, Bécsé, diplomáciai fűfángjaival, cselszövéseivel, kémeivel együtt. Az operabálon megjelent a cárevis, Nikoláj Alexandrovics is inkognitóban. Lengyel összeesküvők elfogják és túszként visszatartják, míg elfogott társaikat érte szabadon nem bocsájtják.

D'Orsay bíboros Pétervárra urazik s viszi magával Ferenc József két gyertyatartóját ajándékba, mely Mária *Antoinette* tulajdona volt valaha. Titkos üreget tartalmaz s ezekbe rejtik az összeesküvők is titkos irataikat, hogy átsempésszék a batáron, de ugyanitt talál biztonságra a cár kémmőjének titkos jelentése is. Roppant bonyodalmak, üldözés, kaland után Londonba kerülnek a gyertyatartók egy akcióra, ahol iszonyúan felverik árát kölcsönösen, mert mind a két fél szeretné megszerezni tartalmát és egyik se tud a másik iratairól semmit. Végre megosztoznak rajta, de ekkor meg elcsesérték a gyertyatartókat. Amor vágja ketté a bonyodalmat, aki a két barcos félből, orosz kémmő és osztrák diplomatából egy párt csinál.

A kalanderregények minden hatásos eszközét alkalmazza az író ebben a tömegcikknek szánt olvasmányban, mely a Milliók könyve egyik számaként jelent meg magyarul.

Vándor Iván (Várady Ilonka) író Debrecenben született (1886) s több fővárosi napilap munkatársa *Ködkisasszony* c. elbeszélés kötettel lépett (1908) a nyilvánosság elé, melyet követett *Ács Éva* c. regénye. *Balassa Bálini szerelmei* elbeszélése a báború közepén (1917), az *Aranymadár* regénye a báború végén (1918) jelent meg. Hosszas ballgatás után 1925-ben újra kilépett egy új regénnyel (*Megváltó ismeretlen*), a 30-as években pedig a „*Sólyomház*” című ciklusban (Andrea szerencsése, Andrea találkozik az étellel, Andrea arcát a nap felé fordítja) a magasabbrendű női lélek küzdelmét, válságait és megtisztulását festi erős színezéssel, a szerelmi problémák modern beállításával.

Sólyom, Andrea egy tönkrement magyar nagyzárnak és egy tüneményes szépségű olasz marchesának a lánya. Ő is rendkívüli szépség és kemény lélek. Nem élheti a maga egyéni életét, áldozata lesz a családjának, amely elernyeszti Andrea ellenállását, egyéniségét, egy szilaj kirobbanás után alázattal hajítja fejét a gyűlölt házasság igájába, egy nagypénzű zsidó parvenü felesége lesz.

E házassággal kezdődik Andrea élete, szenvedése, kálváriája. Elválás, háború, forradalmi idők viharzása, megpróbáltatások, lelki tisztulások után jobban megismerik egymást és visszatérnek, mint két komoly ember, aki értékelni tudja a másik egyéniségét...

A legutóbbi emberöltő a női emancipáció jegyében telt el, ezért a női lélek különleges világának ismeretlen mélységei tárultak fel, a költői lelkű nők számára a mondanivalók anyaga óriási mértékben felgazdagodott.

Berde Mária rokonszenves példája a dolgozó magyar írónőnek. Szemlélet- és kifejezésmódja női lélekre vall, tárgyválasztásban, ízlésben, stílusban mindig érezzük, hogy női íróegyéységgel van dolgunk. Világnézetén balk szomorúság vonul át, mert a nő sorsa mostohább, mint a férfié, a szellemileg férfivel egyenlő rangra emelkedett modern nőre nézve pedig a lelki differenciálódás sokkal inkább szenvedés, mint a boldogság terén jelent új lehetőségeket.*

Berde Mária, (Juliánna) laborfalvi dr. Roth Jenőné, Kácson (Szolnokdoboka megyében) született (1889). Budapesten és külföldön végezte egyetemi tanulmányait s 1920 óta a marosvásárhelyi kereskedelmi leányiskola tanára. 1920—21-ben szerkesztette a *Zord idő* c. folyóiratot. Az Erdélyi Irodalmi Társaság és *Kemény Zsigmond* Társaság tagja. Versekkel tűnt fel, később azonban szívesebben fordult a hosszabb lélekzetű elbeszélés és a regény felé.**

Az *Örök film* müncheni rajz. A bajor diákélet eleven környezetében különböző nemzetiségű tanulók kerülnek egymás mellé, hogy leányfővel megálmodott szerelmük lejátszása után visszavonuljanak szülőhelyükre. Egy magyar diáklány szerelmi története is ide van beágyazva.

Bizonyos részletek nőies hangsúlyozása, a zenei és formai egység bizonytalansága meglátszik ezen az első alkotáson, de mégis megkapja az olvasót.

Rima kincse és *Szegény kicsi Julia* szimbolikus tartalmukkal kel'tettek élénk figyelmet s utána gyors tempóban bontakozik ki írói készsége teljes szépségében, való élményeibe szívesen szövi bele látomásszerű fantázia képeit.

A *Haláltánc* egy svájci szanatórium halállal eljegyzett betegeinek élnivágódása és szerelmi vergődése megrázó szí-

* *Zsigmond* Ferenc.

** Művei: *Örök film*. Regény (1917), *Tükör*. Elbeszélés (1926). *Rima kincse* — *Szegény kicsi Julia* (1923) Elbeszélés. *Haláltánc*. Regény. *Vízen hold*. (1924), *Romualu és Andriána*. Regény (1925), *Szent szégyen*, regény (1925). *Télutó kis regény* (1928), *Földindulás*.

nekkel festve. A környezet itt is nemzetközi. Apró jelenetek medrében patakzik a mese árja, de már remekművé dagad. A természet, mint egy lázbeteg szív, beledobog a regénybe, nyugtalan légkört teremtve, melyből a halál előtt táncoló betegek utolsó fellobbanása liheg ki. 1917-ben készült, de csak 1926-ban jelent meg.

Egy beteg ifjú kettős szerelméről szól: egy leány iránti eszményi vonzalom és egy asszonnyal szövött érzéki viszony. A szereplő nők karcaiban érdekes és változatos képét adja a nőket ennyire jellemző taktikáknak. A lilium jellemű álomleány és a kéjt habzsoló hús-vérasszony szembeállítás és tragikus végű harca a költői lelemény és megfigyelés csillogtatására sok alkalmat ad.*

Női portréi kitűnőek, de férfibősei árnyékalakok, mint általában a nőíróknál. Csak a női lélek intim hangulatai és a természetfestés sikerült minden igényt kielégítő módon. A kettős szerelem problémája a mi regényirodalmunkban még nem elcsépelet, ritka jelenség. A nőkre erős hatást tett.

A m. tud. Akadémia Ormódy-díjával jutalmazta *Romuald és Andriána* regényét, melyben a lovagvilág idealizált képei, vallás, babona, szerelem olvadnak össze tarka képpé. Férfi és női típusok változatos sorozata anglyaltól ördögig.

A szerelemről sok a mondanivalója. Amint a Haláltáncban a betegek exaltait világába vetítette a saját idegesen lázas szerelmi tételét, úgy itt a rajongó lovagkorba helyezi el azt, amelyről könnyebb elhitetni ma, hogy olyan rajongó és türelmetlen lehetett a szerelem megnyilvánulási területén is.

A férfi is legyen érintetlen a házasságig — erről szól a regény tulajdonképpen s az a férfi, aki a törvényt megszegte, a legnagyobb büntetést érdemli. A tiszta nőnek jogos követelése ez, mert amit a szerelemben vétkezünk, azt a másik fél bűnhődik meg, a szerelmi életünkben való tisztaság pedig a másik félnek megtartó, erőt adó áldása.**

A magyar német erkölcsi barátság első irodalmi tanújele ez a mű, melyben a magyar és német hős messze kimagaslik kiválóságban a léha provánszi lovagok sorai közül.

* Hartman János.

**Bodor Aladár.

Romuáld a rajnamenti lovagvárban lovaggá üttetése pilanatában ébred szerelemre a várkisasszony, Andriána iránt. Kölcsönös hűségfogadalom után Romuáldnak a Szentföldre kell menni s a keresztes hadak szétzüllésekor maga is mélyre zuhan az érzékiség hínárjába úgy, hogy ártatlan keresztyén királylány gyilkosa lesz. Azonban minden veszélyben sértetlenül megtartja őt az otthonváró hű mátka erénye, aki minden kísértést hősileg kiáll, testileg sínylődve, börtönben sorvadva. Négy év múltán megérkezett Romuáld s jegyesét karjaiba kapja, de az szörnyű megérzéssel rádöbben jegyese hűtlenségére és szörnyet hal. Erre Romuáld térdencsúszva bűnhődésül a Szentföldre zarándokol s ott ájtatos ostorozással tölti eljárt életének dicstelen, utolsó idejét.

A regényben sok a túlzás, csak külsőleg lovagregény, különben analitikus regény, mely a szerelmi bűn és erény természetét boncolja aprólékos részekre.

Újromantikus színezéssel a hit, babona és csoda elemeit olvasztja össze, mint Kosáryné Ulrik inasa, de nem a gyermekese öntudatlanságával, hanem a maga új céljainak kifejtésére.

Lebilincselő olvasmány, új szépségekkel teli, mely újra problémává tudja tenni a férfi és nő egymáshoz való viszonyát.

A *szent szégyen* témája sem új, de az önmagára talált hang szinte páratlan az irodalomban is.

A női lélek mélysége, misztikuma megrázó erővel bontakozik ki a regényből. A nő főmondanivalója: a szerelem és az anyaság, melynek intimitásait a férfi előtt is feltárni a női írók privilégiuma marad, mely magabamélyülést, pontos megfigyelést és finom nyelvet igénylő feladat.*

Egy megbélyegzett apa gyönyörű leányának, Hannának nagy mélységbe zuhanó és annál nagyobb magasságba lendülő élete. Zsolt iránti szerelméből gyümölcs érik s a bukott leány anyja lesz. A szent szégyent rejtegetnie kell, de visszaborzad a büntől, hogy jó híret gyilkolással váltsa meg. A szörnyű dilemmában megfáradott leány lelkében csodás elváltozást idéz elő a testében szunnyadó új élet ki virágzása. Az érzés ujjongássá fokozódik, mikor gyermekét keblén táplálhatja s

* Bodor Aladár.

anyja és bátyja beleegyezését kiharcolva, a világ előtt is magáénak vallhatja és nyíltan hazaviheti. Az anyaság emberfeletti erővel ruházza fel e küzdelemben. Férfi büntársára is ez a legelőnyösebb, holott a regényből azt se tudjuk, vajjon a fiatal ember el fogja-e venni feleségül, vagy sem. De itt mellékes. A bűnt és a szégyent ha elkövettük, vállalni, a bűn» hődés és a megtisztulás útját végigzarándokolni kell — ez a parancs harsog ki a regény tartalmából.

Az a burkolt célzás azonban, hogy az önálló, kereső nő szabadon szeretkezhetik, ha vállalja a következményeket, erős és nem általánosítható állítás. Méltánylandó mint a szenvedő nő érdekében tartott apológia, mely addig jogosult csak, míg a férfi túlkapások ellen akarja felemelni tiltó szavait, de elveszti értékét, mihelyt az egyenlőség elve alapján átlépi az erkölcs felállította korlátozásokat.

Ez a regény pedig — úgy látszik — a szerelemből fakadó anyaság apothozisa akar lenni s egyben hadüzenet „a nőket kisémmiző hazug világrendnek ...” A Hanna lelkében diadalmaskodó világnézet teljes bűnbocsánatot hirdet a szerelem megbélyegezettjei számára és szentnek mondja azt, amit a képmutató világ szégyennek bélyegez. Valóságos irányregénnyé teszi ez a célzatosság, ami olyannyira előtérbe kerül a regény rovására.

A szereplők jellemrajza elsődrendű. Hanna és édesapja lelki harca finom lelki ábrázás. Az anyaság lélektanának fölemelően szép mozzanatai nemcsak a női lélek mélységeinek páratlan ismeretéről bizonykodnak, hanem a kifejezésbeli készségnek és erőnek is remekei.

Németh László 5 fejezetre bontja a regényt, melynek mindegyikében van egy-egy zenei motívum: 1. a szerelem viharzása a tiszta leányszívben, 2. a teherbe esett leány megdöbbenése. 3. az előítéletekben megkövesedett anyjából kiszabaduló szülői aggodalom, 4. az újszülöttel szembenálló leányanya tanácstalansága, 5. a győzelmes, mindent vállalok ige kimondása . . .

Földindulás c. regénye a magyar középosztály talajvesztettsége a közvetlen háború utáni időkben.

A *Télutó*-ban hosszú sora vonul el a megkönnyezni való

asszonyorsznak. Klaudina, aki habozás nélkül kész feláldozni jóhírét a szenvedély parancsszavára, de lténia kénytelen, hogy a férfire nézve van magasabb érvényű parancs is a szerelemnél (*Téluó*), Judit, akit menyasszonyi boldogságának zenitjéről taszított le a múltjáért bűnhődő vőlegény öngyilkossága s kifüstöli a *szív* igényeit belsejéből (*Kifüstölés*). Druziánna, kit fiatalos ártatlansága szolgáltat ki egy könnyűvérű grófúrfi szerelmi vágyának s a korai halálnak (*Vargabetű*). Húgocska, akit szűzies szerelmi csalódása öngyilkosságba sodor (*Húgocska*), Eszter, a tanárnő, nemes egyéniségében fájdalmas küzdés után birkózza le a tanítvány iránti szerelmét a női szemérem és a józanész (*Vipera*), végül a tíz évvel idősebb asszony, Anna, fájdalmas beletörődése sorsába.*

Berde Mária a legkomplikáltabb írói egyéniség. Az asszonyélet mélyén meggyűlő nyugtalanság, bizonytalan vágyódás és a szabadságszeretet olvad össze a záré társadalmi formák közé élő nő előkelőségével.

Pályája nyomán nagyszerű tulajdonságai hatványozódnak. Első regénye az embertömeget veszi bonckés alá, a sok fonákság, igazságtalanság, méltánytalanság labirintusában keresi boldogság rejtett ösvényét, a feleletet a sok miétre. Legfőbb problémája a szerelem és a szeretők sorsa: férfi és a nő helyzete a szerelemben, az anyaság, a kölcsönös hűség és érintetlenség, ami már sok vitára adott és ad alkalmat. Állásfoglalása szociológiai, sőt materiális, hiszen éppen a férfi Herrenmoral által Herden-morállá kényszerült női szerelmi erkölccsel szemben hirdet reformirányú reakciót.**

A tiszta érzelmi szabadságtól és kölcsönös érintetlenségtől, elvileg vagy a szabadszerelemhez, vagy a legridegebb szerzetes-morálhoz jutnak, ez meddővé, amaz pokollá teszi a társadalmaé, amit kézzelfekvő példákkal bizonyít be az író. Ha nem is tud mindenben meggyőzni bennünket, mindig meghat a tiszta művészet erejével, ami Berde M. tehetségének igazi jelentősége.

Egy emancipált modern nő, aki modern tud lenni anélkül, hogy erkölcsi ízlésünket sértené.

* Zsigmond Ferenc.

** Várkonyi Nándor.

Nagy megjelenítő erő, érzelemábrázoló, lelket idéző készsége tökéletes. Meséi nem komplikáltak, cselekménye sokszor hiányos, de alkotásainak lelki feszültsége mindig magával ragad. Elbeszélő modora misztikus, mintha Erdély begyeinek, erdőinek zenéje szállana meg szavaíé akkor is, ha Svájc havasai közt bolyong. A természet lüktetése tollán stílussá változik s az a stílus *átüt* bölcsekedésein, szóalkotásának aktivizáló, sokszor túljellemző, átéltséget mutatni akaró tendenciáin.*

A modern élet felszínes, sekélyes, tartalmatlan ürességére világít rá éles reflektorfényvel *Megvery Sári* (Sacy von Blondel) „... . és könnyűnek találattott. . .” c. alkotása, mely az 1934-iki könyvnap egyik meglepetése. Nem akar morálprédikátor lenni, csak bátran és őszintén mesél sine ira et studio, de a regény mégis súlyos vád és hasznos tanulság is egyben.

Fabri Lászlóné, Takács Mária léha, könnyelmű és tehetégtelen naplopó urából és magából a házasságból is kiábrándulva az új asszony típus szabadnak látszó, de lényegében mégis kiszolgáltatott életét éli. A modernség sok mindent takaró álarc alatt könnyű és kényelmes életet akar teremteni magának, de se ereje, se tudása nincs ahhoz, hogy a modern nő értékes tulajdonságaival felvértezve egzisztenciát tudjon magának kiverekedni. Akarása elernyed, a szélmalomharcban s mikor első kedvese, Ag Imre bankár tönkremegy aki pazar fényűzéssel vette körül, Pestre menekül férjével, aki kihasználta felesége szeretőjét Berlinben, Pesten pedig elszedegeti neje ékszereit, bundáit s lassankint felélik mindüket.

A független élet megint felborul s gyöngye függvényévé válik a férfiaknak: fiatal- és nősejber, jön egymás után, mindegy már neki. Algazdagok, hencegők, kalandkeresők, nyárspolgárok karjaiban hányatott életéről lekopik minden érték, minden ragyogás és szépség: könnyűnek találattott...

Találó rajzát adja a nőnek általában.

„Csak a férfinek szükséges a szerelmi kontaktus megtartásához a fizikai közelség, a nő mindig azzal van, akit

* U. a.

szeret, minden mást csak mellékesen csinál, kényszerből, nagyképűségből, pózból...”

„A férfit . . . szerelme megerősíti alkotó erejében, a nő minden másra alkalmatlanná gyöngíti, na szerelmes. Azért nem képes maradandó értékű dolgokat produkálni, mert a szerelme mindennél jobban elfoglalja és ha nem szerelmes, meghasonlott, félelmes ...”

4. Naturalisták.

Az új nemzedék prózáíróinak mindegyike saját nyelvét beszéli: a parasztnyelvet, dzsenti nyelvet, munkás nyelvet, a kis polgár nyelvét, vagy a főváros jassz nyelvét, egymást alig értik meg, mégis ugyanazt a naturális világot építik elkeseredett buzgalommal.

Ebből a naturális világból alig néhányan tudtak maguknak új megnyilatkozási formát találni, új költői világot teremteni. Ezek közé tartozik *Török Sophie*, *Babits Mihályné (Tanner Ilona)*, akinek minden írása egy női portré s e rajzokon túl egy külön birodalom, a portré kerete a halál felé sodródás vizionális világa.* A romlás, pusztulás, széthullás vagy lelki összeroppanás sajátos költészete az övé.

A halálfélelem tartja igájában hőseit, mely mindig, mindeütt csak — nő.

A naturalizmusból nehezen tud kibontakozni: *Nyári játék*, *Donna Ginerve*, a *Föld az Istené*, *Másként s előről* még életszerű ábrázolásmód: aprólékos rajz, sok kis vonás mindegyik, az *Augusztus-harc* szakad el ettől a naturális világtól teljesen egyéni területre. Feltáruló meztelenség ezután is minden írása, de ez a meztelenség nem a bőr sikamlós, me-« leg meztelenség, hanem az *idegek* meztelensége.

Prózája senkire sem emlékeztet, egészen egyedülálló. Szavai az ideget emelik ki, mint Hintz tanársegéd c. regényében az operáló orvos keze. Egyszerúsége bonyolult összetélt rejteget, mely érdeklődést csikar ki az olvasó lelkéből.

Az anyaga és érzésvilága, ami ebből az új világból kibontakozik, nem nagy tömegű. A *Boldog asszonyok-ban* az

* *Illés Endre*: Nyugat. 1932. aug.

anyaság, de nem olyan formában, mint a romantikus *Kosárvyné*-nál, vagy a naturális *Berde M*-nál, hanem pillanatra felvillanó fénycsóva, melyben megsemmisül a nő addigi magános léte. Ebben a büszke győzelemben is a singurális elhullatását érezzük. *Arcképtanulmánya* a női: felépítő anyag döbbenetes pontosságú analízise, Karinthy Capillariájában olvasott részletezéssel.

Legtökéletesebben nyilatkozik írói sajátosága *Hintz tanársegéd* c. regényében, mely „a női szerelem centrifugális és centripetális erőkre hasadó kettőssége.”*

Kasper Irma, a Hintz tanársegédbe szerelmes orvosnő befelé való élete az első menstruáció keltette borzongó rémületől a szerelem csupa szenvedéseket nyújtó érzésvariációin át az örület megváltó érzéstelenségéig.

Test és lélek: „két világ ez, hidak nélkül, csak a hamis és kerítő ösztönök ostoba tévedése hajthatta egymáshoz őket...”

Ezek az ösztönök a kórházak tiszta levegőjében hatalmasodtak el, ami pedig menedék szokott lenni éppen ezek ellen. A lelkében halvánná magasztosított tanársegédétől várja az irgalom morzsáit, megtisztulni, felemelkedni akart, mikor „boldog intervallum után újra megrohmozták a félelem kutyái...” „szédülten a képzelet és a valóság egyre változó síkos fundamentumán, mégsem akart hinni a kegyetlen parancsnak”, mely az adjunkt felé vonta.

A fulladt légkörben, mely körülvette őt, álomszerűnek hat minden s ő maga is ilyen zsibbadt félálomban él, amíg fel nem ébreszti őt Hintz tanársegéd. Ettől fogva csak az ő közelében él tulajdonképpen, mihelyt az elhagyja, visszazuhan azonnal félálom életébe. „Valami hiányzik belőle, hogy élni tudjon, és ez a valami nála van elrejtve ...” Nem tudta mit tegyen? . . . „a múltakat már vastag réteg fedte, ez az értetlent játszó kérdés is csak a partokat mosta a valóság és képzelet közt...”

Mégis felment a rendelőjébe s idegbetegség ürügye alatt bevallja szerelmét, mert úgy képzelet, hogy ez a szerelem meg tudná váltani életét, azt a koporsóba zárt királykisasszonyt. Hintz mohó érzékiséggel, vadul csókolta-fojtogatta. Erre

* *Illés* Endre.

megrémüli: a lány, egyszerre leomlottak lelkében az óriási eszményi alak kontúrajai, hideg zuhanyrelét, érzeti, kiragadta magát karjai közül undorral. Nem ezt akarta, megnyugvást akart, békét. Utána súlyos beteg lett. De felgyógyulása után újra kezdődött az egész: emésztő vágy gyötri, a nemi közelségen túl levőt, többet, nagyobbakat akar, maga sem volt már tisztában önmagával. Gyakran feljár hozzá, felkínálja magát, bár fizikai fájdalmat okoz a viszony, nem meri abbahagyni. A megnyugvás percei mind ritkábbak lesznek, a rossz, a túrhetetlen mind tovább tart, míg végre az adjunktnak egy goromba, megalázó visszautasítása a téboly örvényébe taszítja.

Ennek a komplikált lelki harcnak a rajza ez a regény, mely bizonyos fajta rokonságot sejtet az álomregényekkel (Babits: Gólyakalifa).

Hatvany Lili bárónő (1890—) br. Madarassy-Beck Gyula elvált felesége, ama ritka kivételek közé tartozik, akik a csak férfiak művelte műfajban, a drámában is dolgozik Bethlen Margit grófnővel. Ha nagy értéket nem is jelent a dráma-irodalomban, de nagy feltűnést annál inkább keltett máris *Noé bárkája* és *A csodálatos nagymama* c. darabjaival.

Elbeszélő műveiben (Ők: novellák 1922— *Útközben*. Regény 1823) és színműveiben a dúsgazdag élvézetsovárok, világcsavargók és nemzetközi kalandorok felszines világát mutatja be erősen egyéni színezéssel.

Wagner Lilla a történelmi regényt műveli.

Julia, *A császár leánya* és *A kitagadott* cím alatt hatalmólógiában dolgozta fel Augusztus mostohalányának, Júliának, három házasságát és vergődését a számára előírt élet keretei között.

Első házassága Marcellussal boldogtalan volt. Második férje, a 24 évvel idősebb Agrippa, rajongva szereti, de meghal. Julia hazakerül atyja mellé s túrníe kénytelen annak beteges vonzalmát íránta. Harmadszor is férjhez megy Tibériushoz. Ez a házasság a legszerencsétlenebb, sok megaláztatást kell elszenvednie, aminek fejében megcsalja férjét mindenkivel. Augustus végül is egy szigetre számúzi, itt éli sivár napjait. Míkor Tibérius uralomra jut, azonnal megöleti, mint aki mindenkire szerencsétlenséget hoz.

Próbálkozik korfetéssel is, de a sexuális élet keretei között való emberábrázolás az igazi lénye s a mellett rapszodikus író. Olykor bajlik a drámai jelenetekre. Nyugtalan, állandóan a problémák szakadékain jár s fanatikusa a szenvedéseknek, mely csaknem mindig a nemi élet függvénye nála.

5. *Fiatalok.*

Wagner is, de különösen a következő írók még anyyra a kiforratlanság vagy a megindulás stádiumában vannak, hogy róluk maradandó véleményt alkotni nem lehet. Vagy kihullanak az idő rostáján, vagy működésüknek ezután következő szakaszában fogják bebizonyítani életrealitásukat az irodalom terén.

Ilyen T. Hollóssy Márta: Két Éva c. regénye. Ifjúsági regény, de nem az ifjúságnak való történet, mert tárgya a nemi szerelem, ami mégse való, a serdülő ifjak kezébe.

Dr. Horthy Andorba, e vidéki orvosba, mint modern Ádámba, két Éva is beleszeret. Hedvig, egy szegény lány, felkínálja csókos száját s ártatlanságát, de a férfi nem fogadja el, mert ő is szegény s nem tudná feleségül venni. Hedvig erre otthagyja s színésznő lesz. Andor pedig Berlinbe menekül felejteni. Egy év múlva találkoznak, kimagyarázkodnak, mert még mindig szeretik egymást, de most meg Hedvig utasítja vissza Andort minden alapos ok és magyarázat nélkül.

Ezután Andor új utakra tér, megment egy gazdag lányt a halálból s ez az Éva is beleszeret. Andor hosszas lelki harc után feleségül veszi. Később komolyan megszereti, de Éva azt hiszi, hogy csak érzéki fellobbanás az egész és nem viszonozza szerelmét. Egy Andorba szerelmes másik lánynak kell közbélni, hogy felvilágosítsa őket egymás iránti vonzalmukról. Kibékülnek, de még aznap csokrot küld Andor Hedvig öltözőjébe ... és így tovább. Csupa szerelem és valószínűtlenség, a lélektani indokolás gyöngé, sikertelen. Egyetlen figurája sem érezteti az élet lehelletét. . .

A szerelmet hangsúlyozza Kovásznai Erzsébet is: Asszony és feleség c. szerelemről írt regényében, mely újabb változata a szerelmi háromszögnek. A szerelem, ahogyan simára csiszolt

női íróasztal mellett látják, csodálattal, tisztelettel, romantikával. Elsiklik a probléma felett s kedvtelve gyűjtögeti a pontos részlet megfigyelések tömegét.

Földes Jolán: Mária jól érett — Kedves, naiv, ügyetlen, de jószándékú próbálkozás s nem nagy igényű írás. Egy kis gimnazistalány a hőse, aki apja romantikus életéből regényt akar írni s közben saját élete regényét éli és mondja el. Szokatlan formai megoldáskísérlete teszi említésre méltóvá.

A mosti idők élénk figyelmet fordítanak a korán nyiladozó gyermek-lélekre, aki a modern kor válságait éhes, mohó vággyal szívja magába s legtöbbször koravén filozófussá, vagy boldogtalan szenvedővé teszik. Az önző nagyok nem törődnek kellőképpen a kis emberek külön világával. Elsőrendű propaganda írás e téren *Simándi Erzsébet* műve: *A nagyok ezt nem értik*. Egy gyerek kislány belső élete: hogyan fogadja be és dolgozza fel az eseményeket ez a mindenre reagáló teremtés. A nagy város építő és romboló erői között szépség, játék, barátság, betegség és korai szerelem szántják végig a lelkét. Befelé élő, minden realitástól elforduló, irracionális lélek. Kifelé dacos, akaratos gyerek, szemérmes, a szeretetét is mélyen elrejtő emberbáb. E kettős disszonanciába csap bele a szerelem, a csalódás, mely szétdúlja lelki berendezését s egyszerre szakad nyakába a mély, emberi fájdalom, gond és megérti szenvedő apját.

Finom és gondolatokat teremtő alkotás.

Thúry Zsuzsa a fiatalon, 36 éves korában elhunyt Thúry Zoltán regény- és drámaíró leánya. A művészhajlamú család fiú tagja is író és újságíró (Thúry Lajos).

Thúry Zsuzsa mint a fővárosi lapok tárcaírója kezdte, sőt van már mögötte egy 1000 P-s, Harmos Róbert-féle irodalmi díj elnyerésének dicsősége is.

Schmitt Terka (1927) c. regényében egy apátlan anyátlan árva, kissé még félszeg, élénk szemű kis lányt rajzol, aki finom analízissel boncolgatja önmagán keresztül a „tavasz ébredését.” Egy kicsit a saját életét vette mintának.

Szentpétery gyerekek (1932) c. regénye sem forradalmi újítás, de tehetséges munka. Egyszerű, csöndes, eseményeiben az élmények őszinte melegsége hevül. Egyes részleteiben ez

is családjának története, mini a kezdő íróké általában.

A Szentpétery gyerekek anyja egyénien rajzóit, sikerült alak. Átlátszó jellem, ahogy tehetséges, de könnyelmű férjét bálványozza, ahogy halála után alig tud mit kezdeni özvegyi életével. Gyermekei nyugtalan csapata idegesíti örökös lár-májával, mégis rettegve figyeli, nem játszottá-e el az ő szeretetüket is? A gyerekek portréja határozott. Kis örömkök, nagy bánatok kissé komor világa ez, melyet meleg érzéssel fest (a kis Jenő halála, a két kis lány alakja).

Kitűnő elbeszélő, egy-egy mondat, illetve gesztus a lel-kükbe világít. Le tud kötni vonzó írói készségével, de nem örökéletű alkotás.

Szenes Piroska: Csillag a homlokán (1931) c. művében 400 oldalon át egy kis örömkökkel és végtelen nagy bánattal terhes világot tár fel, az író maga teremtette világát, egy darabot a való életből.

Katka, az ártatlan kis tót paraszt lányka, játszadozott a szomszédlánnyal s ezalatt egy ismerőse által reábizott Miskó belefutott egy hordó esővízbe. Sorsát ez a szerencsétlenség pecsételte meg. Bármi történt vele azután kellemes, a Misóra való gondolatra megecetesedik szájában az öröm méze, ha bánat éri, úgy érzi, hogy Miskó miatt van. 14 éves korában egy garázda legény letiporja ártatlanságát, majd egy orosz fogoly követett el rajta erőszakot, melynek következménye is lett. Végre egy kanász vette feleségül.

Érzelmi és nyelvi gazdagság, megkapó humanizmus jellemzi. A háborús és közvetlen utána jövő korszak forrongó élete kavargó a cselekményben. Kényes a téma, de őszintén fog hozzá és sikerül. Stílusa leegyszerűsített, mégis ható. Egyes motívumok ismétlődnek még benne, de jelentéktelen hibái mellett is legszebb ígéret a jövőre.

Novelláinak (Jedviga kisasszony) is erőssége a finom ízlés és színes nyelv, általában a szép szavak szerelmese. Olykor naturalista is, melyből a kor társadalom kritikája csendül ki.

Bohuniczky Szeffi prózai írásaiban (Rigó. Nők.) pszichológiai és társadalmi rajzokat ad a városi életről, asszonyokról erősen egyéni színezéssel. Nőknél ritkán tapasztalt tulajdon-

sága. humora is van, vaskos humor. Szívével lát, ösztöneivel gondolkodik, miné az asszonyok általában — ezt *Török Sophie* állapítja meg róla, aki egyébkéné nagyrabecsüli őt.

A nőktől a női lélek titkainak megfejtését várják elsősorban s hogy ők álljanak ki a női nem védelmére, de az a leleplezés, amit *Bohuniczky Szeffi* saját neméről ad, minden, csak nem apológia. Ahogy ő ismeri a nők lelkét, pedig ismeri, az egyenesen ijesztő: alattomos, fondorlatos, mohó, irgalmatlan, álnok, titkos praktikák szerelmese stb. Az életet csak a kicsinyesség tükrében látja és láttatja. A nyomor, a hétköznapiak, az önemésztés nyomása alól sajtolódnak ki, mint *Németh László* találóan megjegyzi. Amilyen asszonyos az érdeklődése a problémák iránt, olyan férfias a külsőségekben. De ezt a férfiasságát csak mímeli, mint a nőírók nagy része. Értéke a művészi salaktalanság. Csak arra vállalkozik, amihez ért.

Rónay Mária vérbeli újságíró s regénye (*Éva hét éjszakája*) is magán viseli a hatásra vágyó riport ízét. Alkalmi téma a nagyon is futó máról. *Miss 1930-a.t.*, ahogy egyik kritikusa szellemesen jellemezte hősét, minden érdekli, de legfőképp a divat, a vikend, a szarukeretes pápaszem, a sport, mert fiúkkal együtt lehet vetkőzni, evezni. Néha olvas is, mulat és kimarad, mert ez a modernség jele. Egyik udvarlóját, az öszülő gavallért, elutasítja (egyik éjszaka) a másiknak, a fiatalnak, odaadja magát (másik éjszaka) s teszi mindezt azért, hogy haladjon a korrallal. Ez a könyv a mai lány természetrajzának készült.

Szili Leontin szintén a *ma* nőjét festi *Keresztúton* c. regényében (1923).

A Práter-uccai szegény lakásból kikerült bankhivatalnoklány meglepetésekben gazdag életét mutatja be, melynek keretében a bankpaloták exkluzív élete, a Belváros, Sas- és Svábhegy, Farkasrét és a havasok panorámája is feltárul a szórakozást kereső olvasó előtt. Mozgalmas cselekményébe az utolsó évek történetéről is levonja a leplet: háború, forradalmak, kommün képe a mai napig, a főváros élete, fiúk-lányok pajtáskodása stb. A hősnő modern lélek, akit egész világ választ el a régi erkölcsök szellemében nevelt anyjától:

szerét, hazudik, állhatatlan, érdekhajhász, az igazi szerelmét könnyedén megtagadja a vagyonért. Ugyanolyan gyöngé és sívár lélek, mint a Bohuniczky Szeffi nőstényei. Ilyen típus ezerszámra nyüzsgő a mai Pest uccáin, akiknek kiszámíthatatlansága sokszor önmagukban is megdöbbenésé vált. ki.

Az 1934-iki Mikszáth Kálmán-díj nyertese meglepetés-szerűen **egy kezdő nőírónak** *Gergely Máriának: A salakmosók* c. regénye.

Megszokott dolog, hogy a nőírók rendszeren valami aktuális probléma védelme alatt saját életüket teregetik nyilvánosság elé, de Gergely Márta ama tiszteletreméltó kivételek közé tartozik, aki saját nemének és személyének fölényes mellőzésével csak férfiakat szerepeltet. A nők csak statisztálnak.

Neirek Péter életének 3 esztendejét öleli fel a regény az érettségi után, melyet egy borkereskedő szolgálatában tölt el, mint nagyon is használható gyakornok. Munkanélküliség után katonáskodik.

Külsőleg kedélyes érzelmi és gondolati gazdagságban mutatkozik be, de éjjel jönnek a szenvedés hosszú órái, ilyenkor „hasad a szikla a szaggató csákány alatt és felszínre kerül a salak”, amit tisztára kell mosni.

Egyetlen női vonása a részletek pontos rajzára való készség. Szereti a szimbolikus kifejezéseket, de figuráiban mégis érezzük az élet meleg áramlását.

IV. A nőkérdés és nőíróink.

Ma már a nőkérdés nem szórványos tünet, hanem tömegjelenség. Nemcsak számra jelentékeny, de súlyra, értékre nézve is. A színpad ugyan még mindig csaknem a férfírók kizárólagos tulajdona, a lírában és az elbeszélő irodalomban azonban annál nagyobb erővel és tömegben vonulnak fel. Igaz, hogy nagyon sokan még ma is eleve kész ítélettel fogadják az Írónőket és azok munkásságát, az íróasszonyok típusában csak rendkívüliséget, vagy exotikumot látnak. Pedig az a nagy elkülönülés, ami Sappho görög lírikus érzéki csapongásából, Hroswita askétizmus magasztalásából a Stae-

lek, George Sandok, Baskircsevics Máriák és mások szabad életformájából, világfelfogásából s műveik belső zárkózottságából kicsendült, ma már a múlté.

A mai asszonyíró sokkal reálisabb, józanabb és inkább benne él a má-ban egyéniségével, tollával, érzelmeivel és cselekedeteivel, minél közelebb vagyunk a háború utáni idők forrongó vulkánjához, semhogy nőisége valami fontos karaktert kölcsönözhetne alkotásainak, mint régebben, amikor még így írhatott George Sand:

— A szerelmet sohasem szabad az események szeszélyének feláldoznunk, vagy lealacsonyítanunk. A szerelemnek csak meghalnia, vagy diadalmaskodni szabad.

A realizmus zenitjén, e feminizmus hajnalán *Stendhal* még jogosan írhatta le ezeket a szavakat:

— Az az ötven éven aluli nő, aki valamely írását közlésszerűen, a boldogságát kockáztathatja. Ha van is kedvese, hamarosan el fogja veszíteni.

Az asszonyírók nőisége és az írói mesterség ma — legalább is színleg, vagy a közönség számára — más keretek közé szorult. Munkáik legközelebb állanak a komoly színvonalú szórakoztató irodalomhoz, a legkülönbözőbb korból, a legvegyesebb társadalmi rétegtől kölcsönöznek írói tárgyat s mindezt a könnyed elbeszélés hangján dolgozzák fel. Azonban még a legkiválóbbak sem érik el az igazi tehetséges férfiírón értéksziníjét. Eddigi megállapításunk is csupa relativ értékelés, mert a férfi író kaszt erejét, mélységét és értékét soká fogják még elérni.

Pedig sok kiváló érték van már köztük. Hogy csak a legkiválóbbakat említsem, a Nobel-díjas norvég *Sigrid Ibsen*, ki nagy történeti regényeivel írta nevét hazája és az egyetemes irodalom történetébe. Minden idők és viszonyok embezeit festi a norvég középkor részletes rajzában. Bensőségesen ömlenek meséi, mint Norvégia folyói. Részletező leírások, lélektani megokolások, epikai nyugalom és a kifejezés széles tempója jellemzik alkotásait.

A szintén Nobel-díjas *Zelma Lagerlöf* svéd író nő ugyan csak az északi tisztult léghöz neveltje, melynek erdeiben mélyvízű fjordjaiban s a félhomályos skandináv ég országaiban

legdúsabban virul a romantika mesevirága. Náluk meg ma is általános a mese és a mesélési kedv, mert a koratéli alkony és az éjszakába nyúló *este* ma is melegágya a romantikának. 1914-ben lett a Svéd Akadémia első nőtagja s Európa legnagyobb nőírója, bár a koncepció nem kenyerre, mint egyetlen nőírónak sem, de az emberi gyengeségek megértő rajzában páratlan. Reális életszemlélete ellenére is minden sora hívő idealizmust sugároz, a bűnök és gyöngeségek leple mögött is csak az örök jót látja, a nemes magvat, amelyet minden szívből ki lebet csiráztatni. Írásművészete egyszerű, vonzóereje a melegség, amilyen csak a nő lebet igazán. Mindenkihez szól, a gyerek éppúgy megérti, mint az öreg, a svéd csakúgy, mint az idegen.

A nők harcában Dánia írónői is jelentős szerepet vittek. Legelső helyen említendő Karin *Michaelis*, az asszonyi lélek nagy ismerője.

Az újjászületett Oroszország nőírói közt legelső fronton küzd L. *Szejfulina*.

A forrongó Olaszország is kitermelte a maga Nobel-díj as írónjét Grazia *Deledda* személyében, aki a legkitűnőbb olasz regionalisták közé tartozik. Mellette nagy olvasótábora van Ada *Negri-nek*, a humanista szocializmus apostolának, Amália *Guglieminefti-nek* és Matild *Serao-nak*, az alsó néposztály ihletett költőjének.

Az új osztrák irodalom büszkesége Berta von *Suttner*, ki *Die Waffen nieder!* c. háborúellenes regényével keltett megrázó hatást s a Nemzetközi Béke Liga megteremtése körül szerzett érdemeiért pedig a Nobel békedíjat kapta.

A modern angol nő-regények egészen különös keverékei a romantikának és a szociológiának. Túlsók köztük a lázadó, a szabályokat áthágó. Ezek azt hirdetik, lejárt a régi bútorokkal a régi család, az engedelmes, túró feleség és a gyerek, valamint az álszenteskedés kora is. A régi hagyományokat megbolygatták az impérium exotikus országai, a világháború színterein leviharzott gyilkolások tapasztalatai, az orosz amorfizmus, a kozmopolita eszmei anarchia. A nemek viszonyának rajzában előtérbe nyomul a filozófia és pszichoanalízis freudista alkalmazása: a terheltség, az öntudat hasadása, a család-

tagok tudatalatti halálos gyűlölete és a részletek taglalása, mellest a jazz-es világnézet végletei közé Hánykódó könnyelmű társadalom rajza. Haladást is találunk az ügyes meseszövevényben, gyors hatásban, a könnyed szellemességben, hangulat-keltő stílusban, mely nagy tömegeket hódít el...

A múlt századtól a tehetséges írónők egész sora lépett sorompóba a nőemancipáció érdekében. *Charlott Bronte*, *George Eliot*, *B. M. Crocker*, a könnyű fajsúlyú írónő, *Elinor Glyn*, *Florence Marryat*, *Dorothy Richardson*, az első futurista nő *Eugenie Marliütt*.

Az amerikai angolokat *Catherina Mary Sedgerick*, az erkölcsregény megalapozója, *Elizabeth Harriet Becher-Stowe*, ki *Uncle Toms Cabin*-jével a rabszolgaság eltörlése érdekében ért el nagy hatást, *Frances Hodgson Burnett* (*Littke Lord*), *Dorothy Caufield* a női lélek és boldogság problémáinak bányásza.

A francia irodalomban a régiek közül *M. de Scudery*, *Mme de Staal*, *La Fayette*, *Georg Sand*, az újabbak közül *Marcelle Tinayre*, *Colette*, *Lucie Dalarme-Madrus*, *Alice Fleury*, a női *Ohnet*, *J. Galzy* és *Suzanne de Callias* a legkiválóbbak. Ez utóbbi az önálló asszony küzdelmét festi a gyerekért a férfi ellen.

Közös tulajdonságuk a magyar írónőknek is, hogy érdekesítő mesekeretbe foglalnak csillogó ismeretköveket, éppúgy sokat adnak műveik külső-belső megjelenésére, mint egy társaságbeli nő, mikor kiöltözködik. Más jellegzetességük még az, hogy nem úgy hatnak, mint nők írásai. Férfias, vagy férfias színezetre törő alkotások még a speciálisan női prob» lémaak meglátásában is, néhány kivétellel. Erős utánzási ösztönük a nagyobb kvalitású férfiírók feldolgozómódja felé fordul követésre való minták kutatásánál. Vagy a férfi-szem» pontokat iparkodnak ők is érvényesíteni, vagy legalább is nem domborítják ki női jellegzetességüket, mint *Kaffka* es egynehány szélsőséges irányú fiatal.

Mostanában indult meg külföldön egy neofeminista mozgalom, mely tudatosan akarja a nőírók alkotásaiban a nőnemű életelveket kihangsúlyozni és szembeszögezni a férfi-irodalommal, — de sikerre nem fog vezetni, annyira egy síkon

mozognak ma már, csak a modoruk más és falán a nők a szélsőségebbek, a merészebbek, ami évszázados visszafojtott fak energiák eruptív tombolása bennük. Ez *érthető* és az is bizonyos, hogy le fog csillapodni hamarosan.

S amiért küzdöttek, a *nőkérdés* még mindig nincs megoldva azzal, hogy a nők nagyjában minden jogot elnyertek, mere a legújabb ilyen tendenciájú regény is, *Zemplényi Klára*: „Két szoba, hall. . .” apró dialógusok egy fiatal asszony életéből, nem követ előleg ugyan, de annál forróbb kíváncsisággal veti föl a kérdése: mi lesz az olyan nővel, aki a régi asszonyorsó megkötöttségében gond nélkül, falán boldogan fudna élni az átlagos nő életkeretei között, de ma egymásután beleütközik a modern gyermek elkapott és felvilágosult szeszélyeibe, a modern leány nemi függetlenségébe, a modern asszony emberi szabadságába? Megoldatlan probléma számára a férjhezmenés, gyerek, szerető és sok más forrongó eszme... Ezekre nem tud kielégítőleg válaszolni senki, senki...

Az emancipáció még magában nem teremt új rendet, új életlehetőséget, csak lerombolja a régit s a romok felett sokan töprengve állanak meg: sokkal rosszabb volt-e hát a régi, vagy miben jobb ma még az új? Sok idő eltelik még addig, míg a papíron elrendezett jogviszonyok eleven valósággá szilárdulnak.

*

Gyulay Pál szerint bármily tehetséggel írjon is egy nő, sohasem emelkedhetik egy rangra a hasonló tehetségű férfivel — csak a szórakoztató irodalom berkeiben tudnak elhelyezkedni.

A konyha és a gyermekszoba bármily anyagi hivatás — állapítja meg egy brancsbeli — túlzott közelsége nem gyakorol jótékony hatást az emelkedni vágyó szellemre. Beefhowen a nőnemben épp úgy lehetetlen, mint Shakespeare.

Míg a nők meg nem követelik a maguk számára a legmagasabb mérték alkalmazását, addig „író nők” maradnak, kirekesztett kaszt, holt-ág az irodalom folyamában ...

Egyesek ugyan már bebizonyították, hogy tudnak jó család anyák és jó írók lenni egy személyben s az emancipáció

* *Török Sophie.*

diadalai: abban látom, hogy a nők a művészetben és az irodalomban is tudnak már ba nem is egyenlőt alkotni a tértiakkal, de legalább abszolút művészt nyújtani, ami időálló komoly teljesítmény. Ennyit már is elértek minden fizikai és szellemi különbségek ellenére is . . .

Tartalomjegyzék

<i>I. Előzmények</i>	3
<i>II. Nőiróink a háború előtt</i>	
1. Célkitűzések, próbálkozások, emancipációs törek- vesék (Wohl Stephania és Janka, Fangné Gyűjtő Izabella).....	7
2. Olvasóközönség teremtése (Beniczkyné Bajzay Len- ke, Gyarmathy Zsigáné, Szabóné Nogáll Janka, gr. Teleki Sándorné)	13
3. Az asszonysors a lélektani regény és novella tük- rében: Karfka Margit	16
4. Konzervatív szellemű írónők (Kövér Ilma, G. Mik- lóssy Iona, Tutsek Anna, Lux Terka, Ritoók Emma, Nil, Bokor Malvin)	24
3. A~nemzedék regény: Tormay Cecilé.....	33
<i>A háború utáni regény</i>	
1. Ízlésváltozás a külföldi és a magyar irodalomban.....	44
2. A régi hagyományok őrzői (Szederkényi Anna, Kosáryné Réz Lola, Becássy Judit, Dánielné Len- gyei Laura, Szabó Mária, Andorffy Mária, gr. Bethlen Margit, Dobosi Pécsy Mária, Berend Miklósné, Niamessyné Manasy Margit, Somfay Margit, Viktor Gabriella, Dénes Gizella, Pálffyné Gulácsy Irén, Ferenczy Sári és Margit, Zsigray Juliánna)	55
3. Az ú. n. modern írónők (Gáspárné Dávid Mar- git, Bródy Lili, Erdős Renée, Orczy Emma brnő, Vándor Iván, Berde Mária, Megyery Sári)	105
4. Naturalisták (Török Sophie, Hatvany Lili, Wag- ner Lilla)	126
5. Fiatalok (T. Hollósy Márta, Kovásznai Erzi, Földes Jolán, Thury Zsuzsa, Szenes Piroska, Bo- huniczky Szeffi, Rónay Mária, Szili Leontin, Ger- gely Márta.....	129
<i>IV. Nőkérdés és nőiróink</i>	133